SVENSK-POLSKA STUDIESÄLLSKAPET
VID
STOCKHOLMS HÖGSKOLA

SVIO POLONICA

NR VIII—IX 1946—1947

TOW. NAUKOWE SZWEDZKO-POLSKIE
PRZY
UNIWERSYTECIE W SZTOKHOLMIE

SVENSK-POLSKA STUDIESÄLLSKAPET

VID

STOCKHOLMS HÖGSKOLA

SVIO POLONICA

NR VIII—IX 1946—1947

TOW. NAUKOWE SZWEDZKO-POLSKIE

PRZY

UNIWERSYTECIE W SZTOKHOLMIE

Redaktionskommitté:

Wilhelm Tham
Värtavägen 18
Stockholm

David Norrman
Ynglingavägen 10
Djursholm

Zbigniew Folejewski
Järnbrogatan 64 A
Uppsala

Redaktör:
Zbigniew Folejewski

Boktryckeri Balder, Stockholm 1948

INNEHÅLL

Władysław Konopczyński

SVENSK-POLSKA ANALOGIER[1])

Innevarande år, 1947, torde hos tvenne europeiska folk väcka minnen till liv och framkalla reflexioner beträffande grundvalarna för deras samhälls- och statsliv under medeltiden. För sexhundra år sedan tillsatte Magnus Eriksson, den siste Folkungen, en nämnd i Örebro med uppdrag att åstadkomma en enhetlig landslag på basis av de i landskapen redan existerande lagarna. Och likaledes var det för sexhundra år sedan, som Kasimir den store, den siste Piasten, på ett möte i Wiślica, vari rikets prelater, stormän och baroner deltogo, påbörjade en jämkande kodifikation av alla lagar i hans arvrike Polen. Dessa data böra icke tillmätas någon annan betydelse än en symbolisk och konventionell: Kasimir behövde 20 år för att övervinna territoriella söndringar, och det lyckades honom icke att bemästra dem helt och hållet. Icke desto mindre ha sådana anknytningar på det författningshistoriska området så mycket mera att säga, som de återkomma i senare tider. Det är förvisso en lätt och tacksam uppgift att draga historiska paralleller mellan folk och institutioner, men det är en annan fråga, huruvida dylika sammanställningar berika vår vetenskap. Vare det mig fjärran att överskatta betydelsen av de följande jämförelserna. Likheten kan baseras på släktskapen, men den kan också förekomma s. a. s. tillfälligt. Övergående skillnader återspegla ofta inflytandet av yttre orsaker eller villkor; varaktiga likheter avslöja den djupare bakgrunden, vari rasen, nationalkaraktären jämte den fysiska och andliga miljön spela huvudrollen.

Nu kan det icke vara tal om fysisk släktskap mellan polacker och svenskar. Skulle erövringshypotesen tillämpas, kunde man söka efter nordiska element hos den polska adeln och skandinaviska traditioner hos den regerande ätten. Men erövringsteorien lär vara definitivt uppgiven. Mieszko I:s rike uppstod som så

---

1) Vissa likheter i Polens och Sveriges statsskick observerades först av statsmän, vilka studerade de båda ländernas försvagande under 1700-talet. Bl. a. uttalade sig Gustav III och Stanislaus August om dessa frågor. Senare bidrogo historieforskarna C. G. Malmström, Solowiew, Fr. Lagerroth o. a. med olika iakttagelser. Vi ha behandlat denna fråga i sista kapitlet i vår bok »Polska i Szwecja», Warszawa 1924 (sv. översättning i Hist. Tidskr.). Det återstod att föra parallellen längre tillbaka. Detta gjordes delvis av Helge Almquist i hans arbete Polskt författningsliv under Sigismund III, Hist. Tidskr. 1912. En del vidare detaljer kunde vi finna i den svenska publikationen Sveriges Riksdag samt i andra historiska publikationer. Uppsatsen utgör ett föredrag, hållet på Stockholms högskola, hösten 1947.

många andra, ett svagare slaviskt folkslag dominerades av ett starkare, som också var slaviskt. Därför skall rasfaktorn uteslutas i dessa jämförande betraktelser, men så mycket flitigare bör här spörjas om samhällsstrukturen i de båda rikena och efter gemensamt strukturgods utan att lämna ur sikte de utrikespolitiska villkoren, som kunde betinga statsutvecklingen.

När vi sammanställa dessa två historiskt-psykiska väsenden, Sverige och Polen, så är det första intrycket en kontrast. Här germanskt blod, där slaviskt; här bildas kärnan i folket av bondeståndet, där härskar szlachtan; här är protestantismen rådande från 1500-talet, där står katolicismen orubblig intill våra dagar. Å ena sidan förvandlas ett valrike till arvrike, å den andra går utvecklingen en rakt motsatt väg; här en maritim och transmaritim expansion; där sprides det polska elementet över torra land. Svenskarna göra erövringar utomlands, polackerna kolonisera inom sitt land. Bredvid dessa motsättningar saknas ej heller analogier, och dessa särgående iakttagelser kunna icke avfärdas genom en förenklad formel, att likheten var ytlig och skillnaden väsentlig: här måste man tränga djupare i hävdernas förlopp, urskiljande konkreta tidevarv och människor.

Den generation, som följde efter Kasimir och Magnus, invecklades i en dynastisk kris, vilken hos oss varade i femton år, i Sverige tiofaldigt längre. I Vladislav Jagello erhöll Polen en manstark härskargren, som utmärkte sig genom sin äregiriga och sin ganska följdriktiga politik. Dock ville polackarna icke uppgiva den nyvunna valrättsprincipen, och de fordrade vid varje tronskifte av den valde Jagellonen bekräftelse på alla rättigheter och privilegier. En tid senare, efter Jagellonernas utslocknande, avslötos med deras efterträdare formella pacta conventa. Sverige utverkade under unionstiden från konungarna, tillhörande åtskilliga dynastier, garantier för en laglig styrelse, vilka garantier senare voro bekanta under namnet konungaförsäkran, och när det äntligen uppträdde en nationell dynasti, ordnades tronföljden på grundval av riksdagsbeslut, kallade arvföreningar.

Bägge nationerna hade dessförinnan att utstå en hård prövning. Kraków såg Ludvig Anjou intränga med sina ungrare; efter hans död tävlade en habsburgare och en luxemburgare om den polska tronen. Det svenska Stockholm hälsade utan uppriktig glädje Albrekt av Mecklenburg.[2]) Efter bittra erfarenheter sökte bägge samhällena att öka sin motståndskraft genom unioner. År 1385 förenade Jagello Litauen med Polen, tolv år senare kom de tre nordiska rikenas union i Kalmar till stånd.[3]) Det synes otroligt, att de statsmän, som stodo drottning Margareta

[2]) V. A. Nordman, Albrecht Herzog von Mecklenburg, König von Schweden. Helsinki 1938.

[3]) Jfr Oskar Halecki, Unia Polski z Litwa a Unia Kalmarska, Studja Historyczne ku czci Stan. Kutrzeby, Kraków 1938, I.

bi, ej voro påverkade av det polsk-litauiska mönstret, då unionernas existensvillkor voro ifråga om utrikespolitiken helt parallella. Unionerna syftade å ena sidan att avvärja den tyska påtryckningen, vars förkämpar voro i vad angår Sverige och Danmark mecklenburgarna och hanseaterna, i vad angår Polen Tyska orden. Nu gjorde sig de fromma korsriddarna påminta även i Skandinavien, när de under stormästaren Konrad von Jungingen bemäktigade sig Gottland (1398), och då det år 1408 lyckades Margareta att lösa till sig ön, förklaras hennes framgång bero därpå, att Ulrich von Jungingen samlade alla krafter för ett avgörande med Polen. Å andra sidan ville de förenade folken öka sin motståndskraft gentemot faror västerifrån för att kunna fortsätta sin expansion mot öster. Svenskarna skredo fram mot Neva, litauerna mot Dnjepr. Jämföra vi de bägge unionsakterna ur författningshistorisk synpunkt, finna vi, att likheten består endast i det gemensamma konungavalet. Eljest motsvarade bägge unionerna i första hand adelns intressen. Ytterligare en analogi låter sig genomföra. Sverige var i Kalmarunionen den svagare, fattigare och mindre utvecklade parten i jämförelse med Danmark-Norge, liksom Litauen gentemot Polen, och självbevarelsedriften tvang det till separatistiska ansträngningar.

Det synes likväl, att Sveriges och Polens beröring över Östersjön redan under unionstiden var livligare än den återspeglas i källorna. Året 1438 möter oss å bägge hållen en parallell företelese — en konfederation. Detta slags organisationer voro icke helt nya vare sig hos oss eller i Sverige; redan Magnus Ladulås (1275—90) hade ju att kämpa med upproriska förbund av sina undersåtar; svenska bönder ingingo sinsemellan så kallade bondefreder, och under konung Albrekt (omkr. 1370) förekom ett kollektivt upprop av den undertryckta allmogen — ett manifest, som i formellt avseende påminner om de polska konfederationerna, men vars anda mera erinrar om de schweiziska Eidgenossenschaften. Nu var namnet konfederation föga bekant i Tyskland (där sådana rörelser kallades Bünde), det var nästan obekant i Frankrike och England, men i Polen var konfederationen inhemsk. Just år 1438, när unionsvännerna bilda en konfederation i Sverige, existerar det redan i Polen en sådan förening med syften att försvara ordningen i riket mot radikala, hussitiskt sinnade element. De sistnämnda följa högerpartiets exempel, och tvisten avgöres på slagfältet (1439). Inflytandet från det polska mönstret eller åtminstone från den polska terminologien synes här vara påtagligt. Liknande förbund bli sedan mera sällsynta i Polen i mån av den allmänna riksdagens gradvisa uppkomst; i Sverige förekomma de mer än en gång under Sture-tiden.[4])

Det var dock först under det sextonde seklet, som kännedomen om de ömse-

[4]) Sammanställning hos E. Hildebrand. Enl. Fr. Lagerroth falla även vissa andra former av överenskommelser mellan olika stånd, städer, landskap o. d. under benämningen konfederation.

sidiga förhållandena, idéerna och tendenserna övergick till en klar uppfattning. Humanismen och reformationen gjorde människan medveten om sina andliga och sociala behov. Handeln blev livligare, sedan det lyckats polackerna att övervinna de hinder, som den Tyska orden och Hansan hade lagt i vägen i Östersjön. Nationerna trädde i en närmare förbindelse och utbytte vanor och tankar och visste sedan bättre, varför de skulle tycka om eller icke tycka om varandra. Den öster ifrån hotande faran tvingade Polen och Sverige att samverka ifråga om försvar och politik. Det som skilde oss var huvudsakligen reformationen, ty även förkunnarna av den kyrkliga reformen, hos oss mestadels kalvinister, funno hos de svenska lutheranerna blott föga genklang. Med ett sådant sinnelag och under trycket av utrikespolitiska motiv kom den polska och den svenska frihetsvärlden i omedelbar beröring. Gustav Vasa och Sigismund August varnade unisont Europa mot den okristlige tyrannen Ivan Vasilievitj. Men vilket slag av frihet ville den siste jagellonen och den förste Vasen rädda?

Där skildes frälse och ofrälse stånden, varvid friheten innebar skattefriheten och friheten av personliga tjänsten; en frälseman var förpliktad att personligen försvara konungen och fosterlandet. Något liknande inrotade sig också i polackernas sinnen, men i deras republik var adeln utom den kyrkliga hierarkien det enda frälse ståndet, och småningom blev den den enda suveräna, maktägande klassen. I Sverige hörde bönderna jämte borgarna till kategorien ofrälse eller allmoge, men de gingo därför icke förlustiga den aktiva medborgarrätten; efter den ärofulla roll allmogen hade spelat i nationella rörelser under Engelbrekt och Vasa, befäste den sin plats bland rikets representanter i riksdagen. Tvärtemot blev i Polen på 1500-talet hela jämvikten i samhället kastad över ända: bönderna betungades med omåttliga dagsverken och städerna uppgåvo utan motstånd sin rösträtt i sejmen.

Samtidigt blomstrade hos oss den politiska friheten till adelns förmån i former, som ej voro annorstädes bekanta. Dess hörnsten var det s. k. Kassaer-privilegiet, utfärdat av Ludvig den ungerske 1374, vilket skilde sig från det svenska frihetsbrevet 1319 därigenom, att det garanterade blott adeln mot godtycklig beskattning. På detta fundament byggde sig polackerna palats, medan svenskarna byggde hygieniska hus för alla landets invånare. Ingen svensk riddare eller adelsman kunde skryta med något jämförligt med den polska principen: nemini bona confiscabimus (1422), neminem captivabimus (1430), nihil novi statuemus (1505) eller med konungavalet viritim (1573). Alla dessa klenoder prydde brösten på de välborna (bene nati) och över denna klass upphöjdes ännu de högvälborna senatorerna (rikets råd) och de allra mäktigaste magnaterna.

Båda nationerna voro stolta över sina riksdagar, men av olika skäl och icke helt samtidigt. Polackerna skyndade med glädje att samlas vid konungens och senatens sida redan under Sigismund I (1507—1548); svenskarna utbådo sig

ännu av Karl IX att icke bli betungade med herredagar. Den svenska riksförsamlingen återspeglade ojämförligt bättre hela nationens ansikte, enär vid sidan av rikets råd även utområds medlemmar av adeln, prästeståndet, krigsbefälet, städernas ombud och »andra herredagskarlar» d. v. s. representanter för bönderna, deltogo i mötena. Den polska adliga riksdagen uppvisar däremot redan under Sigismund II rikt initiativ, självständighet och ett utvecklat förfaringssätt, medan dennas motpart vid Mälaren låter sig av regenten påtvinga tillbörliga rådplägningsformer, jakar till allt vad som kommer från hovet och är långt ifrån att utöva hela lagstiftningsmakten. Den polska senaten går miste i den gemensamma riksdagsramen om sin korporativa enhet och upphör att verkligen styra riket; under samma tid upphör det svenska riksrådet aldrig att regera tillsammans med konungen.

De bägge ländernas statsmän trädde i närmare förbindelse under Bathory och Johan III, då de ingingo i ett slags vapenbrödraskap mot Moskva, och efter Stefans frånfälle, när det gällde att uppsätta Sigismund på den polska tronen. Det vore ytterst intressant att lyssna till huru Martin Lesnowolski med Axel Sparre dryftade det inre styrelsesättet hos dessa tvenne nationer. Polacken lär därvid ha haft två oomtvistade trumf på hand: den politiska frihetens omfång, det nationella självstyret (må det än vara blott inom »szlachtan») och — då för tiden — även den relativt endräktiga sammanlevnaden mellan olika konfessioner. Tyvärr ha dylika meningsutbyten lämnat föga spår i källorna. Den svenska halvt frälse demokratien och den polska super-exklusiva friheten såg på varandra med en viss misstro utan ömsesidig förståelse. När Johan III eftersträvade den polska tronen efter Jagellonerna, tillerkändes honom i den polska publicistiken mer än en personlig kvalité, men om sina undersåtar läses i de dåtida flygskrifterna ett ringaktande omdöme: »här regerar adeln, och där styra bönderna, vilka avgöra i alla konungavalen och i alla rikets ärenden; adeln är därstädes, mot alla människors mening, ytterst fåtalig. Du vill jämföra Sverige med Polen? Skillnaden är stor! Där gäller överallt lutheranismen men av en besynnerlig tro. Det är lättare att sköta bönder än adelsmän.» Och annorstädes läsa vi till och med: »ingen vet, vad sorts folk de äro: ett slugt, hycklande, afvundsjukt folkslag!» Vid den tiden vill södern ej lära av norden, tvärtemot kunde den kortvariga unionen under Sigismund medföra för svenskarna smittosamma följder. I visst måtto kan man höra ett eko av de polska »Henricianska artiklarna» i de bekanta Kalmare stadgar 1587, varigenem den svagare parten i unionen tillförsäkrade sig likställighet, oberoende och oantastbarhet av den nationella författningen.[5]) Sedan Sigismund hade ärvt Svears, Götars och Vendes krona, väcktes veterligen inom alla samhällsklasser en reaktion mot de första Vasakonungarnas alltför arbiträra regemente. Man yrkade på en kristlig, mild och dräglig styrelse enligt

---

[5]) H. Almqvist, Den politiska krisen och konungavalet i Polen år 1587, 61.

skriven fosterländsk lag, och dessa krav riktades mot Sigismund, som man föreställde sig efter Filip II:s spanska modell, fastän han var säkert en svagare autokrat än alla Vasa-regenterna. Den för sin äventyrliga, oberäkneliga karriär beryktade Axel Stenson Leijonhuvud skrev i dessa år ned ett utkast för riksförfattningen, vari allt kulle avgöras på riksdagen enhälligt, »med en stämma»; såsom garanti mot splittringen föreslogs en solidaritetsed. Projektmakaren förutsåg även, liksom i Polen, adliga ombud i riksdagen, utomordentliga konfederationer, därjämte en instans, som vore befogad att tillrättavisa konungen, en noggrant reglerad kontroll, som skulle utövas av riksrådet, äntligen införandet av personlig frihet och garantien för äganderättens oantastbarhet. Kort sagt, det skulle vara en förbättrad eller försämrad kopia av det polska statsskicket.[6])

Men hertig Karl förstod också att åberopa polska mönster, när det gällde till exempel att förkorta riksdagssessionerna till sex veckor (1594)[7]) och när de polska sändebuden intalade honom, att det vore orimligt att hålla möten i konungens frånvaro och utan hans samtycke, svarade han, att själva polackerna alldeles nyss hade sammankomster (1590—92), då Sigismund var hemma i landet. Det blev ett mästerstycke av Karls skicklighet och machiavellism, att han lyckades vända den populära oppositionella rörelsen till sin egen fördel, och genom att uppblåsa den exklusiva konfessionella propagandan kvävde han ropen på politisk frihet. Ur de demokratiska strävandena framgick en stram regim, som gav Sverige utomordentlig kraft men som var varken synnerligt kristlig eller mild, ej heller förenlig med landets hävdvunna frihet. Snart visade det sig, att även en viss aristokratisering tog överhanden till nackdel för de lägre stånden. Bortser man från denna sociala företeelse, kan man säga, att den polska smittan, som då för tiden påverkade Moskva, Ostpreussen, Kurland, Ungern, gick Sverige förbi. Intet under att de senare konungaförsäkringarna tillmätte åt svenskarna alltjämt mindre andel av aktiv medborgarerätt.

Betecknande nog syntes det ett ögonblick, som om polackerna skulle undergå det svenska smittosamma inflytandet. Det var under den kris, som i Republikens historia kallas „Rokosz Zebrzydowskiego». Karl av Södermanland hade imponerat på Sigismunds fiender genom sin hänsynslöshet. »De enfaldiga Svenskarna — ropade till sina landsmän Felix Herburt (en ganska oklok rokossan) — fastän de föddes i träldom, ha överträffat oss tack vare sitt sunda råd och sin duktighet! Levande och döda veta, vad de hava uträttat för att ej lida övervåld ifråga om sina friheter, ehuru dessa voro ojämförligt eländigare än de som vi äga.»[8]) Svenskarna, förkunnade den hänryckte Pękoslawski, som äro egentligen

[6]) Birger Lövgren, Ett författningsprojekt från 1590-talet, Hist. Tidskrift 1913.

[7]) Nils Ahnlund, Sveriges riksdag, III.

[8]) J. Czubek. Pisma polityczne z czasów Rokoszu Zebrzydowskiego, Kr. 1918, II 167, III, 294.

bönder, hur tappert ha de för frihetens skull ätit ut Hans Kungl. Majestät ur hans arvrike!» Från dessa heta ord var det visserligen en lång väg till handling. Artiklarna de non praestande oboedientia blevo i Polen omarbetade tre gånger, men det hade aldrig hänt, att en konung drivits ur riket. I Sverige ha sedan 1300-talet till slutet av 1500-talet sju detronisationer ägt rum.

Under hela 1600-talet fungera våra riksråd och riksdagar bredvid varandra i fullt medvetande av detta grannskap men utan att verka på varandra. Den polska »residerande» senaten var på papperet ansvarig inför riksdagen, men då dess medlemmar skiftade automatiskt, så kunde den icke utbildas till en verklig regering. Såsom konungens rådgivare betraktades senatorerna som »ordo intermedius» mellan majestäten och friheten. Meningar uttalades även i Sverige, att riksrådet ingenstädes spelade en så stor roll som i Polen, Sverige, Danmark — och Moskva. Under påtagligt inflytande av de Henricianska artiklarna begärde Sparre, att riksrådet måtte »styrka konungens laga regemente».[9]) Faktiskt, som det återspeglas i de berömda »Protokollen», ledde rikets råd hela politiken alltsedan Gustav Adolf; oftast tar Oxenstierna ordet däri för att beröra även de polska förhållandena. Vad häri tyckes påfallande, är att denne skarpsinnige statsman, vittberömd för det honom tillskrivna yttrandet: »quantilla sapientia mundus regatur», långt ifrån att ringakta sin »arvfiende», åberopar gärna dennes konstitutionella bruk och medger, att »Republiquen vore en formidabel makt» om den bara ägde ett rikt borgarstånd. Jämförelsen mellan de lagstiftande församlingarna i Stockholm och Warszawa ger ett annat intryck. Sedan Sigismund Augusts regering redigerades i Polen riksdagsdiarier, fastän det icke krävdes av något ämbete, ej heller av rikets lag. I Sverige börjar Ridderskaps och Adels Protokoll först 1627, och analoga anteckningar göras vid de övriga stånden mycket senare: ett betecknande bevis på hur starkt den polska adeln intresserade sig för riksdagarnas förlopp. Med alla sina formella svagheter och sin oförmåga, som kulminerade i liberum veto, utmärker sig den polska ombudskammaren genom sitt temperament, sin självständighet och på det hela taget genom sin »esprit public». De svenska ständerna läto sig av konungamakten diktera strikta reglementen; intet under, att de rådgjorde lydigt och i dräglig ordning och icke vågade avslå regeringens krav. De polska senatorerna och riksdagsmännen, som uppträda i Schillers »Demetrius», kunde lära sig i Stockholm hos de disciplinerade svenska herredagsmännen på vad sätt det borde diskuteras och röstas och inte bara jakas och acklameras. Beträffande omröstningen vid de svenska riksmötena finnas intressanta upplysningar i den monumentala publikationen »Sveriges Riksdag». Det är påfallande, att Oxenstiernas riksdagsordning låter använda majoritetsprincipen just på riddarhuset; säkert har

[9]) Märkligt är att just Sparre, som stödde Sigismund III:s planer, ej tycks ha uppmärksammat Polen bland de stater, vilkas exempel Sverige borde följa. (Lagerroth, 93)

Karl IX förberett denna reform, i det han i föreningsakterna lät alla herredagsmän svära att vidmakthålla alla fattade beslut; därigenom omöjliggjordes varje secession och motstånd, och detta exempel verkade i framtiden. Ridderskapets indelning i tre klasser förebyggde frestelsen »att ponderera» rösterna. Så förklaras det egendomliga sakförhållandet, att i Sverige adeln försonade sig med majoritetsprincipen lättare än prästeståndet, borgarna och bönderna, vilkas rådplägning och beslutfattande ofta försiggick på ett kaotiskt sätt. Hur som helst, efter de heta debatterna under regentskapen och omkring reduktionen märkes i riksdagsordningen en viss försämring — något som motsvarar de polska riksdagarnas samtida tillbakagång. Om någon växelverkan mellan Stockholm och Warszawa kan här knappast tänkas. Gustav Adolfs och Karl X Gustavs offensiva politik ökade avståndet mellan deras undersåtar och polackerna. På sin höjd kunde man fråga, om icke framträdandet av arméns ombud i den polska sejmen stod i någon förbindelse med den politiska roll, som krigsbefälet spelade i den svenska riksdagen, eller om den svenska adeln hade för ögonen det polska exemplet, när den omkr. 1655 erbjöd en fjärdedel av alla kronogods ränta för statens behov: det påminner, men bara ytligt, om den polska »kvartan» (1563). Eljest ville de ömsesidiga ständerna icke lära av varandra. Beslutet om riksdagens periodiska sammankallande vart tredje år (1660) borde härledas hellre från engelska mönster (triennial act) än från de polska.[10]) Likaledes begagnade Johan Kasimir vid sina misslyckade reformplaner (1658—1661) icke det svenska mönstret: flertalsprincipen ville han troligen införa i sin riksdag från England och det exekutiva utskottet från Frankrike eller från Italien.[11]) Folkrepresentationen består sin historiska examen, när den genomdriver sin ståndpunkt och sin vilja mot den regerande maktägaren. Den svenska riksdagen hade tillfälle därtill under striden mellan Sigismund och Karl efter 1593, men den har undandragits denna prövning i det den i stor utsträckning ställde sig på hertigens sida. Först sonsönerna till denna generation reste huvudet och röstade mot drottning Kristinas rådgivare, men de gjorde det i tvedräkt. Den påbörjade kampen mellan adeln och de lägre stånden, som nedtystats av Karl Gustavs krigiska trummor men återuppstått under den försvagade förmyndarregeringen, avslutades på adelns men också på parlamentarismens bekostnad. Så begingo bägge riksdagarna någorlunda självmord: den polska genom liberum veto, den svenska i det den bragte å bane det karolinska enväldet, vars väsen och former senare anammades av Peter den store. Och detta skedde just i ett tidsskede, då den polska och svenska friheten kunde med gagn söka gemensamma vägar. Veto och enväldet, fastän de voro andligt besläktade, hade ingenting att lära varandra.

Först frihetstiden skapade en atmosfär, vari de ömsesidiga strävandena kunde

---

[10]) Jfr Sven Grauers i Sveriges riksdag.

[11]) Liberum Veto, 440.

utvecklas mera parallellt. Det nya tänkesättet var i Sverige ursprungligen en reaktion mot det militära nederlaget och mot de alltför tunga bördor, som den hårda despotismen ålade folket; doktriner och medveten propaganda hade veterligen därvid föga att säga. Även å polska sidan styrde själva livet — ett motgångsfullt liv! — mot en revision av gamla idéer och fördomar, men här var själva statens existens hotad av den omåttliga friheten. Utan att grubbla över teoretiska spekulationer författade de polska publicisterna (Stanislaus Karvichi och Stanislaus Szczuka) reformatoriska skrifter för sina landsmän. Det synes, att även upphovsmännen till den nya svenska regeringsformen, Ribbing m. fl., byggde parlamentarismen och utskottsväsendet på traditionell grund och på egna erfarenheter, och vad de skapade under de kritiska åren 1719—23 hade intet motstycke i den dåtida världen.[12]) Månne den beryktade polska friheten tjänade dem som förebilder i något avseende? Vad Arvid Horn kom ihåg från Polen, nämligen oredan och fattigdomen, kunde säkert bara avskräcka, men en del allmänna idéer utövade alltjämt en viss attraktion. När riksdagen avskaffade klassindelningen inom adelståndet (1719), skedde det icke utan hänsyn till den polska mera demokratiska förebilden. Likaledes, då det 1723 från olika håll föreslogs att icke inbjuda det mangranna ridderskapet till riksdagen, utan att låta det representeras av ombud eller någon deputation, så ser däri C. G. Malmström en återspegling av det polska statsskicket.[13]) Slutligen rådde ju i Polen den republikanska principen: »nil de nobis sine nobis», som till och med ledde i de så kallade instruktionerna för riksdagsmän till extrema konsekvenser. Nu spreds samma tendens i Sverige och fann sitt uttryck i lidelsefulla strider om principalatsläran. Den egentliga maktägaren var i Sverige enligt denna doktrin icke den valda riksdagen utan det väljande, »maktägande» folket (i Polen vädjade riksdagsmännen till sina »hemmavarande bröder»). Däremot funno de polska konfederativa formerna i Sverige inga anhängare. Samma politiska passioner och ansatser kommo där till uttryck i valkampanjerna och mynnade ut i riksdagsbeslut, tid efter annan även i lömska räfster. Så kommer ögonblicket, då den perfekt reglerade svenska statsförfattningen börjar att tilldraga sig polackernas uppmärksamhet. Det hade varit helt naturligt, om Stanislaus Leszczyński hade hänvisat till vad han hade hört från svenskarna eller vad han sett under sin korta vistelse i Sverige (1710). Dock väntar oss här en besvikelse: Karl XII:s vän såg hans land i en kritisk timma, när det karolinska regementet började vackla. För övrigt anger den »välgörande» författaren till »La voix libu du citoyen» överhuvud inga främmande exempel, icke heller då han har dem för ögonen. En djupare släktskap mellan hans tänkesätt och den republikanska

---

[12]) Forskningen över de västerländska idéernas inflytande under frihetstiden inleddes av H. Hjärne och A. Brusewitz i Statsvetenskaplig tidskrift.

[13]) C. G. Malmström, Sveriges politiska historia, I.

reaktionen i Hattarnas anda är obestridbar: hans faders bekanta lösen var ju »malo periculosam libertatem quarn quitorium servitium». Men då han ej nämner Vauban och Saint Piezze, vilkas idéer han delar, så bör man ej undra över att han fullständigt förtiger den dåtida svenska författningen. Hans ledande idé, coadunatio status: att konungen icke bör uträtta något utan folkrepresentationen och denna i sin tur ingenting utan konungens samtycke, återspeglar (åtminstone intill 1756) noggrannare det svenska statsskicket än den engelska parlamentarismen med sin dualism mellan kronan (prerogative) och folkets rätt. Trots allt vad som skrevs och sades om King in Council och King in Parliament, såg Montesquieu i England ingen organisk enhet mellan kronan och folket, han härledde tvärtom därifrån sin lära om statsmakternas tredelning.

Helt annan är Stanislaus Konarski's[14]) inställning till Sveriges statsliv. Underrättad av envoyéen Carl Otto Höpken lämnar han utförligt besked beträffande de lagstiftande och exekutiva organen, såsom de fungerade år 1760. Konarski går icke närmare in på alla finesser och reglementen, ty huvudsaken för honom är att övertyga sina läsare om att flertalets styre och den politiska friheten kunna bestå fullkomligt vid varandras sida. Enligt hans uppfattning utgör ett exekutivt råd, bestående av valda senatorer och riddarhusets förtroendemän, den bästa garantien för en regering, ansvarig inför folket. Här kan återigen anmärkas, att Konarskis eget reformsystem står närmare den svenska än den engelska parlamentarismen och skiljes från den första huvudsakligen därigenom, att den ej innebär den juridiska ministeransvarigheten. Som bekant var Konarski icke den ende rådgivaren som fäste vår (och Europas) uppmärksamhet på den svenska författningen: detsamma gjorde också abbé de Mably, bl. a. i sin bok Du gouvernement et des Coix de la Pologne.[15]) Där fanns tyvärr någon annan i grannskapet, som ivrigt utforskade de svaga och starka sidorna av de polska och svenska regeringsformerna, i syfte att utnyttja de förra till båda staternas fördärv. Den ryske diplomaten och senare ledaren för den kejserliga politiken, Nikita Panin, planerade — när han var sändebud i Stockholm — ett djärvt system, varigenom den svenska principalatsläran skulle förbindas med den polska enhällighetsidén, så att ingen författningsändring vore möjlig utan ett enhälligt beslut icke av riksdagsmän utan av det väljande folket.[16]) Månne inte detta kan kallas ett non plus ultra av konservativ demokrati? Panins ståndpunkt gjorde sig gällande år 1764, när Stanisluaus Ponistowski och furstarna Czartoryski i Polen och Karl Fredrik Scheffer i Sverige försökte att bota respektive staters svagheter — den första med tillämpning av engelska läkemedel, den senare

[14]) Konopczynski, Stanislaw Konarski, 1920.

[15]) *Mably,* Du gouvernement et des loix de la Pologne, Paris, 1781; S. Askenazy. Studja historyczno-krytyczne, Kr. 1897, 30—1.

[16]) Solowiew, Istoria Rossii, XXIII—XXVI; J. B. Danielson, Die Nordische Frage, 1746—51, Helsingfors, 1888; Malmström III, 475.

med användning av Montesquieus teori. Katarina II motsatte sig med sitt veto till och med de moderata reformsträvanden i Polen och Sverige. För ögonblicket kunde dock Ryssland icke i Stockholm utöva en så svår terror som det gjorde i Warszawa. Utav de av Czartoryski åsyftade reformerna lyckades det upprätthålla bara de s. k. stora kollegierna — som erinra något om kammar- och krigskollegierna i Sverige; vad som iståndsattes i Polen till dissidenternas förmån (1768) blev icke utan inflytande på den senare toleransrörelsen i det gustavianska Sverige. Det lyckades ej Panin att förebygga Gustav III:s statskupp, som räddade Sveriges oavhängighet, men han fick sin revansch i Polen. Vid samma tid då Sverige gjorde sig av med den skadliga och generande halv-byråkratiska parlamentarismen, tvang Katarina polackerna att antaga en reform, som ytligt påminde om den av Gustav avskaffade regeringsformen men som i verkligheten utgjorde en karikatyr av denna. Under sken att anpassa den svenska förebilden till polska förhållanden fråntogo de tre delningsmakterna Stanislaus August resten av den självständiga konungamakten, nämligen hans rätt att utnämna senatorer och ämbetsmän jämte rätten att utdela förläningar och att självständigt besluta om statens ärenden. Allt detta överlämnades åt det ständiga (permanenta) rådet, bestående av valda senatorer och valda representanter för adeln, utan fullmakt att ändra lagar och utan stöd i riksdagen, vari enhällighetsprincipen blev garanterad för alltid. Där funnos polacker av samma slag som svensken Pechlin — jag menar August Sudkowski och Adam Poniński[17]) — som åtogo sig att genomdriva denna nyskapelse; dock bör man ej tro, att den paninska reformen kom till stånd genom mutor eller till följd av en bländande propaganda. Den polska riksdagen var mogen för sundare reformer, och konung Poniatowski kämpade mot övermakten, så länge han kunde göra det utan att utsätta sitt land för den slutliga katastrofen. Att följa Gustav III:s exempel kunde han icke tänka på.

Så levde Republiken 15 år under en regim, som var bättre än den gyllene friheten (såsom den tillämpades med den sachsiska stämpeln), men som var mycket sämre än den förkastade och fördömda svenska; detta tidsskede, bekant som ständiga rådets tidevarv, är någorlunda jämförlig med den svenska frihetstiden, alldenstund den svaga statsmakten tillhörde ett ständerutskott. Stora framsteg äro att anteckna under denna period på det ekonomiska och kulturella området. Trots allt torde det från Katarinas synpunkt vara ett övergångsstadium mellan lethargie och upplösning, och det var helt naturligt, att vid den första konjunkturväxlingen, när Preussen kom i konflikt med Ryssland och lovade Polen sitt bistånd, den Stora Riksdagen (1788—1792) försökte att slopa den fördärvliga ryska garantien. Helt visst betraktade de polska patrioterna — konung

---

[17]) Konopczynski, Geneza i ustanowienie Rady Nieustajacej, Kraków, 1917; tenze, Materjaly do Rady Nieust.

Stanislaus framför alla — med avundsjuka den lycklige Gustav, som hade räddat sitt fosterland och intagit en hedersplats bland de upplysta monarkerna. Dock var den polska esprit civique för mycket bevandrad i allt vad som rörde den politiska friheten för att okritiskt prisa varje momentan framgång. Gustavs första statskupp beundrades av alla, så t. ex. hälsade prästen Peter Switkowski[18]) den ryktbara förenings- och säkerhetsakten såsom ett lysande exempel, som borde uppmuntra alla regeringar, särskilt den polska, till liknande metoder. Det skulle betyda brytandet av adelsväldet med stöd av de ofrälse stånden. Men Stanislaus Staszic, som var än mera känd genom sina radikal-demokratiska tendenser, hade sina förbehåll mot Gustav. Om den första statsvälvningen heter det hos honom (Uwagi nad życiem Janua Zamoyskiego, 1787) : »Svenskarna voro nästan kuvade av Ryssland, men de enade sig oförväntat, kallade hemligen Frankrike till hjälp och gåvo nu konungen det monarkiska herraväldet. Sedan leva de lyckligt och ärofullt. Det fattiga och ofruktbara Sverige har skepp och trupper». Och efter säkerhetsakten ser sig Staszic nödgad att medgiva att han ej räknar svenskarna bland nationer, d. v. s. bland fria folk, eftersom de ha låtit sig styras av en despot.

Halvtannat år senare dristade sig Republiken att förbättra sin författning genom en parlamentarisk statskupp. Den 3 maj 1791 skrev Adam Czartoryski till sin vän Lars von Engeström : »Je suis enchanté qu'on se soit nus à tala svenska». Och verkligen talade Polen till världen i dessa berömda dagar på svenska, i en manlig och ädelmodig stil. Förutom titeln hade den nya regeringsformen mycket litet gemensamt med de svenska stadgarna. Polen skulle bliva en konstitutionell monarki; det fann äntligen sin medelväg mellan den anarkiska friheten och despotismen. Båda nationerna befunno sig sedan länge under påverkan av tvenne västeuropeiska härdar; engelsk konstitutionell praxis och fransk politisk filosofi lockade sinnena kanske starkare vid Weichseln än vid Mälaren. Nu togo de icke någon hänsyn till båda de originella resultaten — de utnyttjade hellre, liksom två kamrater, de västeuropeiska lumiéres, vartill kanske även de hemliga förbunden ursprungligen ha bidragit någonting.

Så skulle det fortsätta också i det följande skedet, efter polska republikens katastrof år 1795. För svenskarna var det en lycka, att deras land låg utom räckvidden av de revolutionära rörelserna och krigen; det blev illa medtaget av det Napoleonska ovädret; hur smärtsam än förlusten av Finland och statsvälvningen 1809 var, så erhöll landet en ersättning i den nya författningen och unionen med Norge. Statsskicket kunde nu åter byggas på hävdvunna grundvalar, intill det slutligen blev ombildat till en modern parlamentarisk demokrati. Polens öde var ojämförligt värre. Det blev tillintetgjort, helt och hållet begravt, utplånat från landkartor och ordböcker. Såvitt det hade tillfälle att på 1800-talet åtnjuta

[18]) Pamietnik hist.-polit, 1789, 601—666.

den politiska frihetens och lagliga ordningens fördelar, skedde det i en främmande form under den Napoleonska regimen (la Charte Constitutionelle du Duché de Vazsovie 1807) och under den författning, som Alexander I gav sitt konungarike, kallat Kongress-Polen (1815), och som i viss mån påminde om det engelska mönstret. Eller också deltogo polackerna i de representativa församlingarna under preussisk, österrikisk och till sist även rysk spira.

Min översikt är slut. Den utgör på sin höjd ett provisoriskt utkast, ty en uttömmande framställning av detta ämne skulle erfordra en detaljerad granskning av alla möjliga hithörande källor med särskild hänsyn till mitt problem. Men anta vi att vi finna vidare bidrag till det åsyftade problemet, så förbliver dock den allmänna iakttagelsen orubbad, att skillnaderna mellan det polska och svenska statsskicket voro stora och likheterna ringa. Ja, men vad har det egentligen att säga? Lämna vi åsido analogien med de besläktade folken, danskar och norrmän, kan man då anteckna många gemensamma drag mellan det svenska statslivet och statsförfattningarna i England, Frankrike, Tyskland eller Nederländerna? Jag menar här givetvis de ursprungliga element, som växa på ett spontant sätt, och icke vad som blivit inhämtat i form av reception från främmande idéer och system, till exempel från den romerska kyrkoorganisationen under medeltiden, från det tyska självstyret i städerna eller från den engelska parlamentarismen. Olikhet är i historia ett dominerande element, likheter förekomma undantagsvis, men om de förekomma utan ett påtagligt skäl, så giva de så mycket mera att tänka på.

Kunna vi fastställa, att på den skandinaviska halvön utvecklades urgermanska frön å ena sidan, och vid Weichseln, mitt på fastlandet, växte fram på slavisk mark å andra sidan analoga institutioner, såsom landsting och lantdagar, konungaval, riksdagar, riksråd, konungaförsäkringar och pacta conventa, konfederationer, ämbetsmannaansvarighet och rätt att göra motstånd mot skadliga regeringar, att trots alla sociala och konfessionella skillnader, i strid mot främmande intrång och förtryck, vi hyllade samma ideal för laglig och regelbunden frihet och löste en del samhällsproblem på liknande sätt, så har detta ej skett av en slump.

NA MARGINESIE SZWEDZKICH PRZEKŁADÓW PANA TADEUSZA

Notatki poniższe powstały dorywczo w związku z lekturą Pana Tadeusza na ćwiczeniach z języka polskiego dla zaawansowanych studentów szwedzkich. Obok zwykłej analizy językowej i t. zw. realiów interesowała nas kwestia porównania oryginału z istniejącymi dwoma przekładami Pana Tadeusza na język szwedzki: Alfreda Jensena *Herr Tadeusz*, Stockholm 1898 i E. Weer *Pan Tadeusz*, Världslitteraturen, De stora mästerverken, Stockholm 1926.

Wiadomo na jakie trudności napotykały wszystkie próby przekładu tego dzieła o charakterystycznej rytmice polskiego trzynastozgłoskowca z cezurą po siódmej zgłosce i żeńskimi rymami. Podkreślają to tłumacze i łatwo zrozumieć, że idąca w parze z tą formą wersyfikacyjną epickość dzieła nasuwała myśl przekładu prozą. I istotnie takie przekłady jak angielski, G. Rapall Noyes, francuski, Paul Cazin, i wreszcie szwedzki, E. Weer, potwierdził możliwosc tego przesięwzięcia. Jednakże tego rodzaju dzieło, w którym formalne elementy poezji stanowią organiczną cechę artyzmu, zawsze będzie w przekładzie prozą czymś niekompletnym, nie dającym pełnego pojęcia o pięknie oryginału. Łatwo też zrozumieć, że znany tłumacz poezji narodów słowiańskich Alfred Jensen, sam poeta, nie mógł pomimo wszystkich piętrzących się trudności inaczej wyobrazić sobie jednego z największych dzieł tej poezji jak tylko w przekładzie poetyckim. Jensen podjął tę olbrzymią pracę i w r. 1898 wydał przy poparciu finansowym Henryka Bukowskiego swoje dzieło p. t. *Herr Tadeusz*.

Dzisiaj trudno już jest niestety ocenić należycie wartość jaką przekład Jensena przedstawiał dla czytelnika szwedzkiego 50 lat temu. Język szwedzki przeszedł od tego czasu znaczną ewolucję, a celowa archaiacja tłumacza jeszcze bardziej oddaliła tę książkę od dziesiejszego poczucia językowego, tak iż w rezultacie utwór w tej formie językowej jaką mu nadał Jensen ma dla współczesnego czytelnika zbyt silne piętno staroświecczyzny. Jednakże nie ulega wątpliwości, że *Herr Tadeusz* wchodząc do szwedzkiej literatury przekładowej stał się w niej pozycją poważną; był on czytany i oceniany pozytywnie, dla miłośników

poeji w pokoleniu współczesnym tłumaczowi nie był lekturą niestrawną. Gdy dziś z perspektywy czasu próbować ocenić ten przekład, nie można nie podkreślić zarówno olbrzymiej pracy jak i pewnej inwencji tłumacza zwłaszcza w dążeniu do zachowania formy oryginału, szczególnie gdy się weźmie pod uwagę, jak dalece — jak to Jensen podkreśla we wstępie — „zasoby języka szwedzkiego nie wystarczają do oddania całego bogactwa wiersza polskiego".

Przystępując do przekładu Pana Tadeusza miał już Jensen za sobą szereg tłumaczeń z literatury narodów słowiańskich, m. in. również Mickiewicza. W r. 1895 przysłał z Krakowa, gdzie bawił jako stypendysta Svenska Akademien, zbiór tłumaczeń liryki polskiej i czeskiej, który ukazał się p. t. *Ur slavernas diktvärld,* Göteborg 1896; zawiera on Ballady i romanse Mickiewicza (*Ballader och romanser,* str. 1—114) oraz Písne kosmiské Nerudy (*Kosmiska sånger,* str. 116—170). W tym samym roku dał Jensen ponadto w Ny Illustrerad Tidning (1896, str. 390) przekład trzech sonetów Mickiewicza: *Tjatyr-dag, Bachtjisaraj, Potockas graf.* Ogłosił też Jensen kilka artykułów o Mickiewiczu: *Herr Tadeusz af Adam Mickiewicz,* Finsk Tidskrift XLII, 1897, str. 92—113, *Mickiewicz' hundratalsminne,* Finsk Tidskrift XLV, 1898, str. 430—448 (artykuł ilustrowany przekładem Śmierci pułkownika i Ody do młodości); wreszcie zasługują na uwagę prace o charakterze porównawczym: *Tsardömets apoteos* (Mickiewicz i Puszkin), Svensk Kalender Nornan XXXIII, 1906 (artykuł ten napisany pierwotnie dla Finsk Tidskrift, p. t. *En polsk skald i Ryssland,* 1892, został skonfiskowany przez cenzurę rosyjską w Finlandii — mówi o tym Jensen w pracy *Puškin in der schwedischen Literatur,* Jagić-Festschrift, Berlin 1908, str. 71—80), wreszcie *Zwei slavische Heldengedichte* (Pan Tadeusz i Krvava pesen Sławejkova), Zagreb 1914. Żeby już uzupełnić ten wykaz przynajmniej najważniejszych pozycji dotyczących twórczości Mickiewicza należy jeszcze wymienić przekład Konrada Wallenroda, Farysa, Improwizacji i Do matki Polki w pierwszym tomie wielkiego czterotomowego cyklu przekładów Jensena z literatury polskiej *Polska skalder* I, Göteborg 1899, str. 36—99.[1])

We wstępie do zbioru *Ur slavernas diktvärld* daje Jensen wyraz swemu przekonaniu, że „jest to rzecz honoru dla piśmiennictwa szwedzkiego, które posiada stosunkowo bogatszy dział przekładów niż jakikolwiek inny kraj, aby przed końcem stulecia włączyć do swego skarbca takiego poetę jak Mickiewicz, którego nazwisko wymieniane jest narówni z nazwiskami największych duchów twórczych tego wieku, jak Byron, Goethe, V. Hugo" (str. XIV). Już w tym wczesnym przekładzie Ballad i romansów uderza konsekwentne dążenie tłumacza do oddania możliwie wiernie formy wersyfikacyjnej oryginału, co zwłaszcza w tym wypadku, wobec ogromnej różnorodności, było niezmiernie trudne. Można kwestio-

[1]) Wyczerpującą bibliografię podaje S. Wędkiewicz: *La Suède et la Pologne,* Sthlm 1918.

nować, czy ogólny efekt artystyczny nie został nieco zakłócony przez te chwalebne wysiłki — zbytnie odbieganie od norm wersyfikacji szwedzkiej stanowi niewątpliwie tu i ówdzie przeszkodę dla czytelnika szwedzkiego w lekturze zbioru, ale jeśli pamiętać, że przekład liryki polskiej na język grupy germańskiej jest wogóle przedsięwzięciem niemal beznadziejnym, to należy stwierdzić, że niektóre przynajmniej ballady w tłumaczeniu Jensena (np. Trzech Budrysów) w dość szczęśliwy sposób łączą wierność formie oryginału z duchem języka przekładu i świadczą o niewątpliwym talencie Jensena jako tłumacza poetyckiego.

W r. 1898, gdy Jensen oddawał do druku Pana Tadeusza po szwedzku, był on jeszcze młodym, może niedość doświadczonym tłumaczem; jego znajomość zarówno języków słowiańskich jak i techniki przekładów pogłębiła się z czasem znacznie; jednakże właśnie jego ówczesny, nie przytłumniony jeszcze późniejszą zbyt bodaj masową produkcją, entuzjazm dla poezji polskiej i zdolność poetyckiego odczuwania umożliwiły mu w dużym stopniu dokonanie tego śmiałego przedsięwzięcia, którego dość liczne usterki nie pozbawiają jednak dzieła znacznej wartości literackiej. Że opinia naukowo-literacka w Szwecji oceniła pracę Jensena pozytywnie, o tym świadczy najlepiej odznaczenie go w r. 1905 przez Svenska Akademien m. in. za ten właśnie przekład.

Drugiego przekładu Pana Tadeusza na język szwedzki dokonała, jak już wspominałem, E. Weer (Ellen Wester). Jest to przekład prozą; ukazał się w r. 1926 w serii arcydzieł literatury p. t. *Pan Tadeusz.* E. Weer dokonała tyleż na polu przekładów prozy polskiej, ile Jensen na polu poezji. Pan Tadeusz pociągał ją swą epicką treścią, bogatą w zdarzenia i obrazy; tłumaczka postanowiła pójść drogą kompromisu: „Ten kto nie zna języka polskiego — czytamy we wstępie — może tylko na podstawie zasłyszanych wieści snuć domysły o bogactwie i mistrzostwie wiersza i bezcelowe byłyby próby oddania giętkich rytmów po szwedzku. Ale Pan Tadeusz jest dziełem takiej plastyki, zawiera takie bogactwo scen i motywów; że nawet przekład prozą zachowuje wiele z jego ducha”. (Str. 6.)

Należy odrazu stwierdzić, że przekład E. Weer podobnie jak przekład Jensena wykazuje, iż tłumaczka była na ogół kompetentna do podjęcia tego zadania. I aczkolwiek i tam i tu znajdzie się szereg usterek a nawet wyraźnych błędów, to jednak w sumie obie te prace są na poziomie, i żałować tylko można, że dziś tłumaczy tej miary i żadnego właściwie z języków słowiańskich Szwecja nie posiada.

Zagadnienie oceny przekładów literackich jest w ogóle trudne. Po pierwsze nie ma dotąd właściwej metodyki tych problemów,[2]) po wtóre zaś ekspresja słowa,

---

[2]) Sądząc z referatu w Sprawozdaniach P. A. U. 1936, str. 189—191, zagadnienia metodyczne miała poruszać praca Z. Ciechanowskiej: Pan Tadeusz w językach zachodnio — europejskich. Praca ta jednak, o ile wiem, nie została ogłoszona

wiążąca się ze sprawą odcieni semantycznych i eufonicznych, są to rzeczy zawsze nieco subiektywne i kwestia znalezienia idealnych odpowiedników w innym języku jest zawsze niezmiernie trudna, szczególnie oczywiście w poezji. W związku z tym nie można rzecz jasna oceniać przekładów poetyckich wyłącznie pod kątem widzenia wierności językowej; pewna zmiana znaczenia słowa lub wyrażenia może właśnie dać pożądany efekt artystyczny, skróty, interpolacje, parafrazy, mogą się okazać konieczne. Jednakże wyraźne błędy w rozumieniu słownictwa i frazeologii a także zbytnie uleganie wpływom języka oryginału (widoczne często zwłaszcza w składni przekładów literackich) musi się wytknąć.

Dla zilustrowania niektórych kwestii związanych z techniką przekładu literackiego przytaczam poniżej nieco przykładów z notatek robionych dosłownie „na marginesie" przy lekturze utworu na ćwiczeniach uniwersyteckich. Celem tych ćwiczeń było głównie rozszerzenie wiedzy językowej słuchaczy slawistyki, umożliwienie im wniknięcia nieco głębiej w niektóre subtelności języka; ale wydaje mi się, że przykłady te mogą też rzucić nieco światła na to trudne i skomplikowane zagadnienie jakim jest zawsze przekład literacki.

Już tytuł pierwszej księgi nasuwa pewne uwagi. Tytuł Gospodarstwo został przetłumaczony przez Jensena jako *Hushållet,* zaś przez E. Weer jako *Gården.* Rozbieżność ta wynika z faktu, że granice znaczenia tego słowa w języku polskim są szersze niż w szwedzkim. Dosłownie gospodarstwo znaczy rzeczywiście *hushållet,* ale z ograniczeniem do zakresu gospodarstwa domowego; natomiast właściwym odpowiednikiem tego słowa w danym kontekście jest *gården,* co znaczy dwór, gospodarstwo wiejskie; zestawienie tytułu z treścią księgi powinno było rozstrzygnąć tę sprawę.

Przekład pierwszego wiersza również nasuwa szereg refleksji. Nazwę Litwa zostawia Jensen w swym przekładzie w niezmienionej polskiej formie, co trudno uznać za szczęśliwy pomysł. W języku szwedzkim przyjęła się forma *Litauen.* Można by oczywiście mówić o podkreśleniu kolorytu lokalnego, ale z drugiej strony słowo to zbyt obco brzmi w uchu czytelnika szwedzkiego (tak jak np Lietuva w uchu Polaka) i w rezultacie efekt jest raczej niepożądany.[3]) Przypuszczalnie też tylko względy rytmiczne skłoniły Jensena do użycia tej formy, gdyż skądinąd nie nadużywał on przenoszenia żywcem polskich słów i tłumaczył takie wyrazy jak np. chłopi, pan, panna i tp, które nb. E. Weer pozostawiła w swoim przekładzie (*chloperna, pan, panna*). Najbliższym odpowiednikiem szwedzkim słowa ojczyzna jest *fädernesland,* ale jakiejś większej różnicy w

---

drukiem. Z dość bogatej literatury metodycznej warto zwrócić uwagę na prace K. I. Czukowskiego, *Iskusstvo perewoda* (Moskwa-Leningrad 1936) oraz A. Fedorowa, *O chudożestwennom perewode* (Leningrad 1941).

[3]) We wcześniejszej o 2 lata próbce przekładu (Finsk Tidskrift XLII, 1897, str. 94) użył Jensen równie egzotycznej formy *Lituda.*

wartości uczuciowej tego słowa i takich słów jak *fosterjord* — ziemia rodzinna (u Jensena) i *fosterland* — kraj rodzinny (u E. Weer) nie ma. Dalej jednak przychodzi trudność, na której Jensen się potknął. Porównanie: ty jesteś jak zdrowie brzmiałoby po szwedzku dosłownie *du är som hälsan*, co też w przekładzie E. Weer brzmi *du liknar hälsan*. Jensen natomiast zmienia całkowicie właściwą treść zdania, gubi porównanie i tłumaczy *hur frisk är du ej än*, co można rozumieć jako: jakże jesteś zdrowa (świeża). Można by tu przypuścić elipsę: jak świeża jeszcze jesteś w mych wspomnieniach, ale z drugiej strony we wcześniejszej wersji w Finsk Tidskrift czytamy wyraźnie

Lituda! min fosterjord! huru f r i s k o c h s u n d du är (podkr. moje)
Blott den som dig förlorat till fullo skatta lär.

Niezgrabność przekładu, nasuwająca podejrzenie, iż tłumacz nie zrozumiał należycie oryginału, jest tym dziwniejsza, że Jensen w komentarzu wskazuje na związek tej inwokacji z fraszką Kochanowskiego zaczynającą się od słów Szlachetne zdrowie . . . (Niestety komentarz ten przynosi nowe nieporozumienie, gdyż szlachetne zdrowie tłumaczy Jensen jako *szlachtans (adelsmannens) hälsa* — a więc zdrowie szlacheckie, szlachcica — zapominając lub nie wiedząc, że i za czasów Kochanowskiego szlachetny i szlachecki były to dwa różne pojęcia).

Zdanie: gród zamkowy Nowogródzki ochraniasz z jego wiernym ludem potrafił Jensen wierniej oddać niż E. Weer (*Novogrodska fästet och stadens trogna män*), gdyż gród zamkowy obejmuje zarówno pojęcie zamku obronnego, umocnienia, twierdzy (*fäste*) jak i wyrosłego dokoła miasta (*stad*); przekład E. Weer: *Novogrodska borg och dess trogna män* jest zwężeniem pojęcia.

W przekładzie prozą łatwiej jest na ogół o dokładne oddanie treści; w przekładzie poetyckim częściej trzeba się uciekać do skrótów i parafrazy. Jeżeli więc Jensen tłumaczy: iść za wrócone życie podziękować Bogu — *tacka Gud för hans milda förskoning*, pomijając wyrazy: za wrócone życie, to należy to uznać za wystarczające, gdyż sens dostatecznie jasno wynika z kontekstu. Podobnież sparafrazowanie zwrotu: na ojczyzny łono w pięknym wyrażeniu szwedzkim *hem till stranden* — do domowych brzegów — trzeba uznać za nadzwyczaj udatne, gdyż w języku szwedzkim, jako języku narodu tak silnie związanego z morzem, pojęcie powrotu z dalekich stron do domu łączy się przede wszystkim z pojęciem brzegów rodzinnego kraju i zwrot ten ma większą wartość uczuciową niż dosłowne *fäderneslandets sköte*. Jeżeli chodzi o pewne nazwy i związane z nimi określenia, których wartość uczuciowa związana jest z całym szeregiem specyficznych okoliczności (np. Jasna Góra; w Panu Tadeuszu — Jasna Częstochowa) to oddanie ich w języku obcym jest zgoła niemożliwe. Zarówno dosłowne tłumaczenie Jensena: *Czestochowa det klara*, jak i przeniesienie cechy związanej z położeniem klasztoru: *det höga Czenstochowa* (wysoka) u E. Weer, niewiele powie czytelnikowi szwedzkiemu bez specjalnego komentarza.

Osobnym zagadnieniem w przekładzie poetyckim jest sprawa obrazowania, plastyki, perspektywy. Wstępny obraz pierwszej księgi, obraz kraju, do którego przenosi się „utęskniona dusza" autora, jest obrazem plastycznym, ale widzianym z oddali, z lotu ptaka, a więc zastygłym w ciszy i spokoju, wyraźnym w rysunku i barwach, ale nie zawierającym jeszcze elementów ruchu. Jensen zmienia perspektywę, wprowadzając już w tym obrazie takie szczegóły jak ruch gałęzi grusz polnych (*där päronträd planterats med vaggande grenar*) i ruchu fal rzecznych (*Niemens blåa böljor rullar*).

Takie niedokładności przekładu jak zamiana trzech stogów użątku na *trenne stackar hö* (trzy kopy siana) u E. Weer należy wytknąć jako świadectwo niedostatecznego wniknięcia w szczegóły językowe i rzeczowe. Innego rodzaju potknięcia zmieniające również właściwą myśl oryginału wynikają czasem z pomieszania przyimków, np. przed i przez: Gdzie dzieckiem będąc mieszkał przed dziesięciu laty tłumaczy Jensen *Där tio år af hans barndom förflytt*, mieszając to widocznie z wyrażeniem: przez dziesięć lat. Powtarza się to i w innym miejscu: A ciotka w Petersburgu mieszkała przed laty — *och länge re'n* (od dawna) *i Petersburg bodde hans tant.* (Ten sam błąd u E. Weer: *och fastern bodde sedan åratal i Petersburg.*

W sadzie — tłumaczy Jensen *i parken* (w parku), ale prawdziwe qui pro quo spotykamy nieco dalej gdy wskutek podobieństwa dźwiękowego wyrażenie: na parkanie przekłada Jensen najspokojniej również *i parken.* Tłumaczenie: dziwna rzecz jako *hur underbart* zamiast *underligt* wskazuje także na pewne pomieszanie pojęć (dziwny i cudowny), o co zresztą w związku z historią tych słów nie tak trudno.

Pewien kłopot może czasem sprawić tłumaczowi sprawa związku między poszczególnymi częściami zdania złożonego, zwłaszcza tam, gdzie brak spójnika. I tak np. w obrazie wejścia Telimeny: wszyscy ją witali, prócz Tadeusza widać że ją wszyscy znali — tłumacz (Jensen) zmienia sens związku, wprowadzając niewłaściwy spójnik: *fast* (chociaż) *det var klart som dagen att alla kände henne.*

Analizę można by kontynuować, porównując księga po księdze przekłady z oryginałem. Sądzę jednak, że jako marginesowy materiał ilustracyjny przytoczone powyżej przykłady powinny wystarczyć. Nie chodziło mi o wytknięcie wszystkich nieścisłości i błędów i o ferowanie wyroków a jedynie o pewne oświetlenie tego bogactwa problemów jakie łączy się z zagadnieniem przekładu dzieła poetyckiego na język obcy.

DET SVENSK-POLSKA FÖRBUNDET AV ÅR 1677.[1])

Ett bidrag till de svensk-polska relationernas historia.

Sedan den långa ovänskapen mellan Sverige och Polen omsider fått ett slut genom fredsverket i Olivia år 1660, kännetecknades de svensk-polska förbindelserna under den närmaste tiden av upprepade försök till politiskt samarbete. Dessa alliansplaner befrämjades energiskt av den franska diplomatien, som under 1660-talet på många håll i Europa med stor iver arbetade för en koalition mot Habsburg. Den ömsesidiga misstron svenskar och polacker emellan, som var ett arv från den långvariga fiendskapens tid, försvårade emellertid i hög grad samförståndet, och alla förbundsplaner misslyckades. Vid mitten av 1670-talet ägde ett nytt närmande rum mellan Sverige och Polen. Detta blev det allvarligaste försöket till politisk-militärisk samverkan mellan de båda staterna under denna period och utgjorde det första tydliga tecknet på en ny tid i de svensk-polska relationernas historia.

Kriget mellan kejsaren och Ludvig XIV rasade sedan 1672 i stora delar av Europa. År 1674 valdes den framstående fältherren *Johan Sobieski,* som året innan vunnit europeisk ryktbarhet genom sin seger över turkarna vid Chocim, till Polens konung. Sobieski var en hängiven beundrare av Ludvig XIV, och denne, som genom 1672-års allians stod i förbund med Karl XI, sökte i fortsättningen åstadkomma en samverkan mellan dessa sina två bundsförvanter.[2]) Två franska diplomater voro bl. a. i detta syfte verksamma vid det polska hovet, nämligen dels biskopen av Marseille, Toussaint de Forbin-Janson, dels Sobieskis svåger, markisen de Béthune. Sverige, som å sin sida likaledes önskade en allians med Polen, avskickade emellertid även en egen ambassadör till det polska hovet, vilken i samarbete med fransmännen skulle verka för ett förbund mellan de

1) Föreliggande uppsats utgör en omarbetning av det centrala kapitlet i ett större arbete behandlande Johan Sobieskis svenska förbindelser, vilket i sin helhet torde komma att publiceras på annat ställe.

2) Sobieski var sedan längre tid tillbaka fransk pensionär, men ett formellt förbund mellan honom och Ludvig XIV tillkom först år 1675 genom den strängt hemlighållna Jaworów-traktaten.

båda länderna. Detta uppdrag hade anförtrotts åt landshövdingen i Östergötland, friherre Anders Lilliehöök, som på sommaren 1674 begav sig till Polen.

Sedan kurfursten Fredrik Vilhelm av Brandenburg år 1674 åter sällat sig till Frankrikes fiender, fick det fransk-svensk-polska diplomatiska samarbetet snart ett annat huvudsyfte. Frankrike, vars strävanden dittills gått ut på att förmå Sverige och Polen till diversioner mot kejsaren, sökte i det följande åvägabringa sådana aktioner mot kurfursten, vars land lätt kunde angripas från såväl svenskt som polskt område. Sverige lyckades fransmännen slutligen beveka till ett angrepp mot Brandenburg, men Sobieski var vid den tiden helt upptagen av kriget mot turkarna. Under sådana omständigheter lyckades varken Lilliehöök eller de franska diplomaterna förmå honom till undertecknandet av en förbundstraktat med Sverige. I den mån vapenlyckan svek svenskarna i Tyskland och kurfursten erövrade den ena svensk-pommerska fästningen efter den andra, blev emellertid ett förbund med Polen ur svensk synpunkt allt mera eftersträvansvärt. Den enda utsikten för det svenska väldets återupprättelse i Tyskland trodde man sig på svenskt håll till slut se i en diversion från Livland mot Ostpreussen (det hertigliga Preussen) och Pommern, varvid man hoppades på polsk hjälp; denna skulle belönas genom Ostpreussens återförening med Polen. Förhandlingar fördes i dessa frågor mellan Lilliehöök, de franska diplomaterna och Sobieski, dock utan resultat, emedan konungen icke kunde ägna sig åt Östersjöpolitiken, så länge det turkiska kriget pågick. Först sedan fred genom fransk bemedling vunnits med Turkiet i oktober 1676, var det möjligt för den polske monarken att tänka på förverkligandet av sina baltiska planer. Dessa torde ha gått ut på att med fransk och svensk hjälp frånrycka kurfursten Ostpreussen och förvärva det för sin egen dynastis räkning. Det planerade arvhertigdömet Preussen var sedan ämnat att utgöra språngbrädan för arvkungadömets införande i Polen.

Den diplomatiska aktiviteten vid det polska hovet intensifierades under våren 1677, men Sobieskis handlingsfrihet inskränktes ännu av den under årets första månader pågående riksdagen i Warszawa. Vid denna tvangs konungen av den fredligt sinnade riksdagsopinionen att nedskära de polska och litauiska arméernas styrka och förnya vissa fördrag med kurfursten av Brandenburg. Därmed voro emellertid blott de officiella relationerna mellan Polen och Brandenburg normaliserade. Sobieskis fientliga avsikter mot kurfursten hade därigenom på intet sätt förlorat i aktualitet. Tvärtom började den svensk-polska alliansen just vid den tidpunkten att taga form. Alliansförhandlingar fördes i hemlighet mellan Sobieski och Lilliehöök, medan riksdagen ännu pågick i Warszawa. I anslutning till dessa satte den svenske ambassadören upp de första traktatsprojekten. Order gavs till de svenska trupperna i Livland att skärpa sin stridsberedskap.

I slutet av maj lämnade Sobieski Warszawa tillsammans med sin familj och

hovet.[3]) Béthune och den från Polen återkallade Forbin medföljde konungen till Pommerellen. Slutmålet för Sobieskis resa var Danzig,[4]) men innan dess besökte han bl. a. Thorn och Marienburg. I sistnämnda stad återupptog den polske monarken i slutet av juni alliansförhandlingarna med Sverige.

De underhandlingar i den svensk-polska alliansfrågan, som under första hälften av juli pågingo i Marienburg, ledde trots energiska bemödanden från såväl svensk som fransk sida *icke* till det eftersträvade resultatet: förbundstraktatens undertecknande.[5]) Orsakerna härtill voro mångahanda.[6]) En viktig ändring i förhandlingsläget inträdde därigenom att Lilliehöök under tiden erhållit nya instruktioner[7]) och i enlighet med dessa uppställde vissa nya krav. Karl XI ålade sin ambassadör att söka få till stånd ett *offentligt* fördrag med *republiken*,[8]) i vilket utsikten om hertigdömet Preussens förvärv skulle utgöra lockbetet. *Sobieskis* intressen kunde tillvaratagas i en hemlig artikel. Av utslagsgivande betydelse ansåg Karl XI vidare vara, att den polske konungen i allianstraktaten försäkrade Sverige om att han skulle söka förmå kurfursten att avträda sina erövringar i svenska Pommern, »och sätta sakerna därsammastädes åter i det fullkomblige ståndet efter den Westphaliska fredens innehåll». Därjämte krävde Karl XI, att Sverige under den tid, kriget komme att vara, skulle få *Pillau* och *Memel* eller åtminstone en av dessa hamnar.

De svensk-polska förhandlingarna i Marienburg fördes mestadels indirekt genom Béthunes eller någon sekreterares förmedling. Efter mottagandet av Karl XI:s instruktioner sammanfattade Lilliehöök sin nya ståndpunkt i ett memorial, som han överlämnade till Béthune för vidarebefordran till Sobieski. Den franske ambassadören ansåg emellertid, att ett offentligt fördrag med republiken var ogörligt, samt att de orter, som Karl XI krävde, icke uttryckligen borde ha nämnts, då just Pillau och Memel voro de enda fästningarna i hertigdömet Preussen, och den som innehade dem kunde göra vad han ville i hela

---

[3]) Acta III, s. 397 ff; Lengnich, VIII s. 155; Piwarski, s. 227.

[4]) Där skulle konungen fälla skiljedom i tvisten mellan stadens råd och dess lägre borgerskap. På resan ämnade S. dock även se till sina besittningar i Pomerellen och överhuvud taget befästa sin position vid Östersjön. Jfr Piwarski, s. 227; Sobieski, Wacl., Der Kampf um die Ostsee . . , s. 168.

[5]) Marienburg-förhandlingarnas enskildheter äro — i synnerhet beträffande händelsernas tidsföljd — ej lätta att rekonstruera. De enda källor, som stått till mitt förfogande äro B:s depescher (i Acta historica . . , III) och L:s brev till K. M. 18/7 och 23/7 1677.

[6]) L. har själv givit en sammanfattning av de omständigheter, vilka enligt hans mening förorsakat förhandlingarnas strandande i juli. Se nedan.

[7]) K. M. till L. 4/6 1677 (ej dechiffrerat); ett sammandrag av detta viktiga brev är dock återgivet i Urk. u. Act. XXIII: 2, s. 988.

[8]) Polen var ett konungarike. När det här talas om »republiken», är det endast en översättning av den officiella beteckningen på den polska staten: »Rzeczpospolita» (Res publica). Man skilde sålunda mellan staten (»republiken») och konungen (kronan).

hertigdömet.[9]) Han överlämnade därför icke detta memorial till Sobieski utan synes blott muntligen ha framfört några av Lilliehööks synpunkter. Konungen reagerade genast emot republikens omnämnande i traktaten.[10]) Omkring den 8 juli (n. st.) infann sig Sobieskis sekreterare Brunetti hos Lilliehöök och förklarade, att konungen motsatte sig såväl omnämnandet av republiken i fördraget som dess offentliggörande. Sobieski kunde heller icke utlämna Pillau och Memel till svenskarna men vore beredd att lämna dem kvarter överallt i det hertigliga Preussen, ja t. o. m. i Pillau och Memel, om garnisonerna därstädes bleve polska. Lilliehöök synes snart ha insett, att indragandet av republiken i förbundet med Sverige var *omöjligt*; men »om Platzerna, åtminstone enthera» — skriver han — »har jagh intet kunnat cedera».[11]) Så kom då det svenska kravet på Pillau och Memel att bli en besvärlig stötesten vid alliansförhandlingarna.

I början av juli författade Johan Sobieski en »mémoire», i vilken han bemödade sig om att påvisa, vilka tjänster han gjort Frankrike.[12]) Konungen sökte där även förklara, varför han dittills icke kunnat ingå någon allians med Sverige. Såsom huvudskäl anfördes republikens fredliga hållning, som tvingat konungen att förnya fördragen med kurfursten, de bristfälliga kommunikationerna med Sverige, vilka försvåra samarbetet, vidare vissa underrättelser, som Sobieski sade sig ha fått om en förment order av Karl XI att överföra alla trupper från Livland till Skåne[13]) samt slutligen den litauiske storhetmanen Pac' hotfulla hållning.[14]) Likväl framhöll han i slutet av samma memorandum sin beredvillighet att samarbeta med svenskarna, om dessa påbörjade aktionen mot hertigdömet Preussen. Ex.-ambassadören Forbin-Janson, som i början av juli äntligen lämnade Polen, medförde detta dokument till Frankrike. Det är icke bekant, om Béthune kände till dess innehåll, men i varje fall kom han i mitten av juli på grund av Sobieskis ogynnsamma inställning till den uppfattningen, att diversionen mot det hertigliga Preussen icke skulle kunna igångsättas under året 1677.[15]) Béthune ämnade därför inskränka sig till att under det pågående året efter förmåga söka påskynda den svensk-polska traktatens undertecknande och energiskt förbereda diversionskampanjen i Preussen för nästa år.

Förutom den oenighet, som framträtt vid Marienburg-förhandlingarna i fråga

---

[9]) L. till K. M. 18/7 1677; B. tillägger ang. Pillau och Memel, att därjämte »le voisinage de la mer et de Livonie» väckt konungens misstankar. (Acta III, s. 414).

[10]) L. till K. M. 23/7 1677.

[11]) L. till K. M. 18/7 1677; Jfr Urk. u. Act. XXIII: 2, s. 989, där detta brev i sammandrag är återgivet.

[12]) Här anför S. bl. a. fredsslutet med turkarna, »ce qui a donné la vie et le salut au Roy de Suède amy et allié du Roy (=L. XIV). Acta III, s. 407.

[13]) Varifrån S. fått denna fullständigt grundlösa uppgift är svårt att avgöra.

[14]) Denne var en anhängare av kurfursten Fredrik Vilhelm och hade hotat att med våld hindra ett svenskt försök att från Livland genom Samogitien marschera till Ostpreussen.

[15]) Acta III, s. 408 f.

om traktaten och dess enskilda bestämmelser, synes emellertid även de för Sverige ytterst ofördelaktiga nyheter, som inlöpte från krigsskådeplatserna och från Livland, ha förtagit den polske konungen nästan all lust att liera sig med de olyckliga svenskarna. I slutet av maj förorsakade en häftig eldsvåda i Riga mycket stor skadegörelse och förstörde många av arméns förråd.[16]) I början av juli nådde sedan underrättelser om Göteborg-eskaderns förintande nederlag[17]) och Christian V:s marsch mot Kristianstad fram till Polen och väckte där mycken uppmärksamhet. Men värre tidender skulle komma. Natten mellan den 15 och 16 juli blev det bekant i Marienburg, att sekreteraren Lillieflycht tillfångatagits av danskarna i Skåne, när han var på väg till Karl XI:s högkvarter, samt berövats de brev och handlingar, som han medförde från rådet i Stockholm, bland vilka befann sig Lilliehööks första alliansprojekt samt ett brev, i vilket riksråden utförligt kommenterade detsamma.[18]) Christian V hade skickat det sistnämnda brevet vidare till kurfursten, och denne underrättade genast Hoverbeck om vad som hänt.[19]) Någon överraskning medförde denna händelse icke för kurfursten, som i grunden ej tvivlat på den polske konungens fientliga avsikter. Men genom de interciperade skrivelserna hade Hoverbeck, den suveräna ledaren för den kurfurstliga diplomatien i Polen, fått ett utmärkt vapen i sin hand för att uppvigla polacker och litauer mot konungens dynastiska planer.

Béthune's reaktion inför detta missöde blev mycket häftig. Till Ludvig XIV skrev han: »La diversion de Prusse est presque perdue!»,[20]) och Lilliehöök gjorde han den berättigade förebråelsen, att det var ett oförlåtligt slarv från det svenska riksrådets sida att skicka meddelanden av så ömtålig art *ochiffrerade*.[21]) Såväl den franske som den svenske ambassadören fruktade, att den litauiska armén, som skulle upplösas i början av augusti, till följd av denna händelse komme att förbli samlad.[22] Viktigast för de svensk-polska relationerna var dock naturligtvis Sobieskis reaktion. När Lilliehöök den 16 juli skickade sin sekreterare Svanhals upp till slottet, togs han emot av Brunetti, som frågade honom på sin herres uppdrag, varför man icke begynte verket. Konungen hade

---

[16]) Jfr Christer Horn till K. M. 28/5 och 3/6 1677 (Liv.); Kelch, Liefländische Historia, s. 605, där det bl. a. heter om förstörelsens omfattning och dess följder: »dass der Schade mit etliche Tonnen Goldes nicht zu ersetzen stunde, wodurch nich ein geringer Mangel erwuchs an alle deme, was die Armee zu ihrer Equipage nöthig hatte».

[17]) Den 11 juni blev Göteborg-eskadern under Siöbladh vid Femern »i det närmaste tillintetgjord af danskarne» under Nils Juel. Jfr Wimarson, II, s. 362.

[18]) Jfr rådets brev till L. 8/6 och 19/6 1677 (bl. K. M:ts brev till L.). Där meddelades, att Lillieflycht trots eskort blivit omringad, tillfångatagen och bortförd till den danske konungen. Jfr äv. Piwarski, s. 222 f; Hoffstedt, s. 193; Acta III, s. 414 f.

[19]) Urk. u. Act., XIX, s. 157.

[20]) Acta III, s. 414.

[21]) L. till K. M. 18/7 1677.

[22]) Acta III, s. 415; L. till K. M. 23/7 1677.

ju flera gånger förklarat sig vilja »fermer les yeux à tout» och bidraga med trupper. Men om undertecknandet av någon *traktat* ville han *icke* längre höra talas! När Svanhals förehöll Brunetti, att på svensk sida intet kunde göras, förrän traktaten var undertecknad, förklarade denne blott, att Lilliehöök kunde fortsätta att förhandla i denna fråga med Béthune. Så reagerade Sobieski.[23])

I sin sammanfattande redogörelse för Marienburg-förhandlingarnas resultat ger Lilliehöök Karl XI klart besked om vad som enligt hans mening dittills hindrat aliansverkets avslutande.[24]) Ambassadören framhåller där först och främst, att Sobieski i grunden betvivlade svenskarnas förmåga att föra en tillräckligt stark armé i fält från Livland. Som andra orsak anför Lilliehöök »trenne oförmodeliga händelser», nämligen de nya instruktioner, han fått från Sverige — dessa omnämnas på första plats, vilket visar, att ambassadören var väl medveten om att traktatsverkets fördröjande till stor del berodde på dem — vidare den svenska flottans nederlag samt slutligen olyckan med de interciperade breven. Icke desto mindre slutar ambassadören sitt brev med de optimistiska och för polska förhållanden ovanligt träffande orden: »I medlertijd fäller iag dock intet moodet tänckiandes på, att det som man minst troor skeer esomofftast i Pohlen».

I själva verket ljusnade situationen också mycket riktigt redan i början av augusti. Orsakerna till den följande, till synes tvära omkastningen i Sobieskis svenska förbindelser, kunna ej med någon säkerhet fastställas.[25]) I varje fall berodde den icke på någon förbättring av den livländska arméns stridsberedskap. Visserligen hade uppbrottsorder blivit utfärdade av Karl XI till trupperna i Finland och Östersjöprovinserna samt till överbefälhavare utsetts Fabian von Fersen, Malmös framgångsrike försvarare.[26]) Fersen avled emellertid i juli,[27]) och upprustningen i Livland gjorde blott ytterst långsamma framsteg.[28]) Lilliehöök yrkade ivrigt på skyndsamhet vid igångsättandet av expeditionen och tillrådde en förstärkning av armén i Livland redan därför att kurfursten, »där han finge Stettin», i sin tur kunde vända sig mot Sveriges livländska besittningar.[29])

---

[23]) L. till K. M. 18/7 1677 jfr äv. L. till K. M. 23/7 1677, där L. skriver om S:s reaktion, att han vid en sammankomst med den polske konungen i Marienburg »märckte . . . mehr änn migh liufft war», vilket intryck de nyligen timade händelserna gjort på honom, S. blev — enl. vad L. säger sig ha erfarit — efter underrättelserna om svenskarnas motgångar så »altererad», att han lär ha sagt något, som L. översätter med: »Altså lährer den förrädaren (=kurfursten) erhålla sin intention» samt: »Sueci succumbunt sub hoc onere».

[24]) L. till K. M. 18/7 1677 (i slutet).

[25]) Se nedan.

[26]) Se Wimarson, II, s. 372.

[27]) K. M. till L. 30/7 1677 (PS); K. XI underrättar där sin ambassadör såväl om F. v. Fersens död som om Bengt Horns utnämning till hans efterträdare.

[28]) Se Wimarson, III, s. 50 ff.

[29]) L. till K. M. 23/7 1677; till denna tankegång anknyter L. en mycket märklig reflexion; han skriver: »Skulle och Ers Kongl. May:t kunna bringa framdeehles en så stoor

Den 1 augusti företog den polske konungen sitt högtidliga intåg i Danzig. Han hade ett litet väpnat följe med sig och ledsagades bortsett från familjen endast av några biskopar, vojvoderna Bąkowski och Dönhoff samt Béthune.[30]) Under förevändning att hälsa konungen välkommen i sitt grannskap avsände kurfursten agenten Scultetus som observatör till Danzig.[31]) Förbundsförhandlingarna med Sverige, som Sobieski i Danzig ännu en gång återupptog, ledde i början av augusti till ett mycket gynnsamt resultat. Béthune hade efter en längre underhandling med Lilliehöök lyckats förmå denne att avstå från kravet på *Pillau* och uppgjorde sedan i samarbete med den polske monarkens förtroendeman, den nyvalde biskopen av Kamieniec, *Wojeński*,[32]) ett nytt traktatsprojekt, som tillerkände Sverige *Memel* men icke Pillau under den tid kriget mot kurfursten pågick. Sobieski förklarade sig nöjd med projektet och lovade att underteckna det.[33]) Lilliehöök hade under denna händelserika tid icke tillfälle att skriva till Sverige, men den gynnsamma förändringen i förhandlingsläget bekräftas av de korta meddelanden, han sände till generalguvernören Christer Horn i Livland, vilka denne i sin tur vidarebefordrade till Karl XI.[34])

Den svensk-polska förbundstraktaten undertecknades slutligen den 21/31 augusti,[35]) varefter Lilliehöök genast avskickade underrättelser om den glada

---

force tillsammans, som wore capabel att grijpa Churfurstlige Preussen an och Ers Kongl. M:t wille declarera tillijka att sådant skedde in gratiam Reipublicae, så kunde Ers Kongl. M:t där igenom, antingen winna Republiquen på sin sijda eller åtminstonne intet finna henne sig contraire, Konungen (=S.) kunde och ingen raison hafwa att klaga, och *Ers Kongl. M:t kunde behålla sielf det Ers Kongl. M:t toge i Preussen så länge Ers May:t kunde fåå amissa igien uthi Tyskland, . .»* (här kurs.) Medan den svenska regeringen närmast tänkte på en *undsättning* av Pommern, synes sålunda dess ambassadör i Polen ha välvt planer, som syftade till att skaffa Sverige *ersättning* för Pommern. I stället för att i enlighet med K. XI:s senaste instruktion (se ovan) söka förmå S. till ett löfte att tvinga kurfursten att avstå från sina erövringar i Pommern, ville L. tydligen fästa sin konungs uppmärksamhet på de möjligheter, som förefanns att genom erövringen av Preussen tilltvinga sig en fördelaktig utgångsposition vid framtida förhandlingar med kurfursten om ett utbyte av erövringarna. Jfr Immich, s. 95 där det uppges, att syftet med den planerade aktionen från Livland var att få *ersättning* för Pommern, vilket i själva verket ingalunda varit den svenska regeringens mening.

30) Jfr Lengnich, VIII, s. 159.

31) Urk. u. Act. XIX, s. 158 ff. Jfr Pufendorf s. 1132 (lib. XV, § 22).

32) Om Wojenski skriver B., att han är »le seul homme de toutte la Pologne auquel Sa Majesté Polonoise se confie des affaires qui regardent la France». Acta III, s. 421.

33) ibidem.

34) Jfr »Extract» av L:s brev till Chr. Horn, som bifogats dennes brev till K. M. av den 6/8 och 20/8 1677. (Liv.) I det sistnämnda brevet förklarar L. bl. a.: »om tractaten är jagh numehra medh konungen alldeles een worden och hoppass i daag at dhen kan blifwa underskrifwen . . .»

35) Det svenska originalet av traktaten är förkommet. På R. A. finnes dock en avskrift. (Jfr Fördr.)
Traktaten är tryckt i Acta, III, s. 424 ff enligt B:s kopia.
Det polska originalet förvarades ursprungligen i S:s familjearkiv i Ohlau (Nedre Schlesien); därifrån har det över Breslaus arkiv kommit till Geheimes Staatsarchiv i Berlin. Sobieski-samlingens 53 mappar erövrades under andra världskriget av engelsmännen och

nyheten till Karl XI, Christer Horn, Frankrikes ambassadör i Stockholm, Feuquières, samt till svenskarna i Pommern.[36])

Vilka omständigheter kunna då ha förmått Sobieski att efter all tveksamhet under de föregående månaderna och Marienburgförhandlingarnas misslyckande likväl underteckna allianstraktaten med Sverige? Som ovan antytts lämna källorna på den punkten icke något klart besked. Lilliehöök förklarar i sitt brev till Karl XI[37]) endast, att hans negotiation trots alla tidigare bakslag kommit till ett lyckligt slut, när han »snart mist allt hoppet dertill»; men han anger varken där eller i något annat brev orsaken till denna oförmodade vändning. Christer Horn lämnar dock — tydligen stödjande sig på uppgifter, han fått av Lilliehöök — den förklaringen, att Karl XI:s seger vid Landskrona haft en mycket god verkan vid det polska hovet.[38]) Jämförelsevis utförligt behandlas förhistorien till Danzig-traktatens undertecknande av Béthune i hans depescher till Ludvig XIV. Men denna källa bör användas med en viss reservation, då fransmannen helt naturligt sökte framhäva sin egen — otvivelaktigt stora — insats vid den svensk-polska alliansens avslutande, denna hans första diplomatiska bragd efter rivalen Forbin-Jansons avresa. Mycket viktigt för de sista förhandlingarnas lyckliga förlopp torde utan tvivel ha varit, att Béthune lyckats förmå Lilliehöök att avstå från Pillau.[39]) Men därjämte betonar den franske ambassa-

ha sedan överlämnats till den polska emigrationsregeringen i London. Om dessa arkivaliers vidare öden är intet känt. En avskrift av Danzig-traktaten finns dock även i Polen. Jfr härom Wolinski, »Czasy Sobieskiego . . .» i Przegl. hist., s. 145.

Datum-frågan, som i och för sig är av underordnad betydelse, har dock måst ägnas någon uppmärksamhet, då den är en av de få dunkla punkterna i Danzig-traktatens förhistoria. *Höjer* (s. 54) uppger d. 4/8 som datum för traktatens undertecknande och stöder sig därvid på den i R. A. befintliga avskriften, som bär detta datum. *Wimarson* (III, s. 47 not 2) har med hjälp av B:s depesch till L. XIV av d. 21/8 1677 fått fram rätt datum men förkastar blott Höjers datum, utan att förklara orsaken till hans feldatering. *Hoffstedt* (s. 193) skriver endast, att traktaten »är daterad d. 21/31 1677», vilket förefaller egendomligt, då av de två avskrifter som stått till hans förfogande den franska (i Acta III, s. 424 ff) är odaterad, medan den svenska daterats d. 4/8. Den polska avskriften bär för övrigt samma datum. — Förhållandet torde enklast förklaras så, att traktatsprojektet uppsatts och godkänts av den polske monarken den 4 augusti, medan det slutgiltiga undertecknandet ägde rum först den 21 augusti (g. st.). Detta antagande styrkes för övrigt av L:s brev och B:s depesch av d. 6/8 (Acta III, s. 420 f).

Ang. Danzig-traktatens undertecknande jfr Piwarski II, s. 282; Waddington II, s. 388 (not 3); Carlson, s. 435. Där lämnas dock flera felaktiga uppgifter om såväl tidpunkten för traktatens undertecknande (1 augusti) som dess bestämmelser, (not 3) vilka Carlson har uppfattat som en överenskommelse om »delning af de blifvande eröfringarna».

[36]) L. sände sekreteraren Svanhals med det undertecknade traktatsdokumentet till Sverige. Jfr L. till K. M. 31/8 (n. st.) samt L. till rådet 2/9 (n. st.) 1677; se äv. Feuquières, IV, s 134; Acta III, s 427; Wimarson, III, s. 48 not 3.

[37]) L. till K. M. 31/8 (n. st.) 1677.

[38]) Jfr Chr. Horn till K. M. 6/8 1677 (Liv.), där han bl. a. skriver: »So bald die erfreuliche Zeitung von dem herrlichen Siege . . . an dem Hoffe ausgebrochen, hat des Hr Ambassadeur Lilliehööken negotiation eine bessere gestalt alss vor kurtzem Zu gewinnen angefangen».

[39]) Se ovan; jfr Acta III, s. 421; B. skriver där om det svenska kravet på Pillau och Memel: ». . je voyois par cette proposition les choses plus esloignées qu'elles n'avoient

dören själv det kraftiga stöd, han fått av drottningen Marie-Casimire, sedan han till henne utbetalt ett års pension samt försäkrat, att de resterande två årens skulle bli utbetalda, så snart traktaten med Sverige undertecknats.[40]) Den stora förtjänsten av att ha återknutit förhandlingstråden synes dock i varje fall tillkomma den energiske franske ambassadören.[41]) Vid en analys av de omständigheter, som direkt kunna ha bidragit till det svensk-polska förbundets tillkomst bör slutligen beaktas, att Sobieski, sedan hemligheten om den planerade alliansen med Sverige yppats, i själva verket knappast hade något att förlora genom undertecknandet av en traktat, i synnerhet som denna i sin slutliga utformning var mycket fördelaktig för konungen.

Danzig-traktatens bestämmelser avveko på flera viktiga punkter från de tidigare av Lilliehöök uppgjorda projekten, och man tycker sig överhuvud märka, att den icke utarbetats av en svensk diplomat. I den långa ingressen ger den polske konungen en mycket utförlig men tillika egendomlig redogörelse för de motiv, som förmått honom att liera sig med Sverige. Emedan å ena sidan Karl XI av Sobieski icke kunnat förmås att avstå från en diversion mot hertigdömet Preussen och å andra sidan kurfursten av Brandenburg brutit emot det villkor, som den svenske konungen knutit vid sitt löfte att förskona de brandenburgiska områden, på vilka Polen kunde göra vissa anspråk gällande,[42]) genom att från det hertigliga Preussen föra trupper till krigsskådeplatsen i Pommern och därvid kränka polskt territorium — av dessa och inga andra skäl såge sig den polske

encore esté ,ce qui seroit demeuré dans le mesme estat sy je n'avois obligé l'Ambassadeur de Suède à se relascher de Pilau, luy déclarant que je ne pourrois me dispenser de faire connoistre en France et en Suède que luy seul avoit empesché la conclusion d'un traicté qui leur estoit sy avantageux et que V. Majesté par ses offices en faveur de la Suède avoit conduit sy prez de son exécution»; B. säger sig sålunda ha uppnått, »que l'Ambassadeur ne parleroit plus de Pilau . . .» Det förefaller emellertid ej osannolikt, att det här var frågan om en kompromiss mellan Frankrikes och Sveriges ambassadör. B. har måhända ursprungligen krävt att L. skulle avstå från såväl Pillau som Memel, varpå man sedan enats om att Sverige blott skulle avstå från kravet på Pillau. Ty för att uppnå det slutligen vunna resultatet hade B. knappast behövt använda sig av ett så kraftigt hot, som det i depeschen omnämnda, då L. i enlighet med K. M:ts instr. av d. 4/6 1677 fick avstå från *en* av hamnarna. Jfr ovan.

[40]) Acta III, s. 421, 431; Marie-Casimire ansåg, att L. XIV var skyldig henne tre års pension, vilken summa L. XIV dock tidigare förklarat sig vilja betala först sedan hennes make fullgjort sina traktatsförpliktelser gentemot honom. En ny instruktion från L. XIV, som befullmäktigade B. att ge Marie-Casimire ett års pension och lova en snar utbetalning av de resterande två årens, kom mycket lägligt för att vinna drottningens stöd vid alliansförhandlingarna. Jfr Acta III, s. 399, 404, 430.

Angående Marie-Casimire's roll vid alliansförhandlingarna se även ibidem, s. 424 och 433, där hon i ett brev till B. (dat. Danzig, d. 15 augusti 1677) skriver följande om traktaten med Sverige: ». . je vous attends pour conclure le traité avec les Suédois qui ne s'y fait qu'en faveur de la France, lequel le Roi monseigneur m'a remis ce matin pour le finir».

[41]) Jfr ovan.

[42]) Genom Wehlan—Bromberg-fördraget av år 1657 hade Polens konung avstått suveränitetsrätten över hertigdömet Preussen till kurfursten av Brandenburg men förbehållit sig rätten att återfå denna provins, då kurfurstens direkta manliga arvingar utdött.

konungen nödsakad att sluta en allians med Sverige för att därigenom förhindra, att hertigdömet för alltid bleve avskilt från Polen. Syftet med denna underliga inledning torde ha varit att rättfärdiga förbundet med Sverige inför världen, men framför allt har konungen därmed velat gardera sig mot anklagelser från sina landsmäns sida. Redan här liksom i en av traktatens bestämmelser kan man spåra en tydlig benägenhet att dölja de dynastiska planer och förhoppningar, som Sobieski knöt vid denna allians.

I själva traktaten, som skulle hållas hemlig, fastslås först, att svenskarna efter inmarschen i hertigdömet Preussen skulle söka förmå de preussiska ständerna att återförena sig med *republiken* och erkänna den polske konungen och hans efterföljare som sina lagliga härskare. Alla erövrade städer och fasta platser skulle omedelbart utlämnas till Sobieski, och Sverige skulle ej få förbehålla sig någon annan rätt i Preussen än att där företa värvningar och inkvartera sina trupper, tills provinsens erövring var fullbordad. Därefter borde de svenska trupperna utrymma hela Preussen förutom Memel, som de fingo hålla besatt till krigets slut. Sobieski lovade å sin sida att bidraga med en hjälpkår på 6—7.000 man, till vilkas värvning och underhåll han erbjöd sig att förskottera medlen.[43]) Konungen skulle utse officerarna för dessa trupper, vilka dock finge lyda under svenskt överbefäl. Efter det hertigliga Preussens erövring skulle den polska hjälpkåren tjäna Sverige i Tyskland eller Livland. Sobieski lovade att på allt sätt underlätta svenskarnas genommarsch, medan dessa åter förbundo sig att passera så snabbt som möjligt genom de under Polen—Litauen lydande områdena. De bägge konungarna lovade att hjälpa varandra i de konflikter med andra makter, som kunde väntas följa på det svensk-polska anfallet mot hertigdömet Preussen samt förpliktade sig att icke sluta någon separatfred med Brandenburg. Slutligen bekräftades Oliva-freden. Ludvig XIV skulle garantera fördraget.

Vid en jämförelse mellan Danzig-traktaten och de tidigare uppgjorda alliansprojekten kan man konstatera *två* iögonfallande olikheter: 1) vissa för Sverige särdeles fördelaktiga bestämmelser ha försvunnit, 2) större hänsyn har tagits till republiken. Att en av traktatsprojektets bestämmelser, som under vissa förutsättningar skulle ge Karl XI rätt att behålla alla i Preussen gjorda erövringar till krigets slut icke kunde vinna den polske konungens gillande, är lätt att inse. Lilliehöök har således sett sig tvungen att avstå från en av sina älsklingstankar.[44]) Dessutom har även en artikel strukits, som stipulerade, att både Sobieski och Karl XI skulle anhålla hos Ludvig XIV om extrasubsidier för Sverige.[45]) Hänsynen till republiken, som redan kunnat spåras i ingressen, framträder ännu

[43]) Angående förskotterandet och återbetalningen av dessa medel slöts en separat överenskommelse. (Jfr Fördr.)

[44]) Jfr ovan not 29.

[45]) Ej hller i den separata överenskommelsen nämndes något härom. (Jfr Fördr.)

tydligare i bestämmelsen, att svenskarna skulle förmå de preussiska ständerna att återförena sig med *republiken*.[46]) I traktatsprojekten stod i detta sammanhang ingenting om republiken, utan där bestämdes fastmer, att ständerna skulle »se soumettre Sa M:te de Pologne et . . . reconnoitre Sa dite M:te et Ses Successeur et heritiers males pour leurs legitimes Princes et Reigneurs». I fördragsdokumentet åter finns intet nämnt om »manliga arvingar».[47]) Detta hänsynstagande till republiken innebar dock ingalunda, att Sobieski skulle ha avstått från sina successionsplaner. Dessa utgjorde alltjämt ett av hans politiska huvudmål. Men konungen ansåg säkerligen, att han på denna ömtåliga punkt med hänsyn till adelns misstänksamhet måste vara ytterst försiktig.

Lilliehöök har varit väl medveten om att Danzig-traktatens bestämmelser ur svensk synpunkt ingalunda voro fullt tillfredsställande. Han förklarade sig dock ha tagit Karl XI:s intresse »i acht, så mycket som skee kunnat förutan wärcketz totale destruction».[48]) Han ansåg också, att ingen annan under de rådande omständigheterna hade kunnat nå ett bättre resultat.[49])

Karl XI förklarade sig med nöje vilja ratificera förbundstraktaten och underlät heller icke att lovorda ambassadörens oförtrutliga nit men såg sig likväl föranledd att invända åtskilligt mot fördragets lydelse.[50]) Konungen saknade i traktaten projektets bestämmelse, att han *och* Sobieski skulle förmå Ludvig XIV att »fournera» medlen till de polska truppernas värvning. Framför allt underströk han dock, att om Danzig-traktaten å ena sidan försvårade freden, då kurfursten aldrig komme att avstå från hertigdömet Preussen, utgjorde den å andra sidan heller icke något fullt tillförlitligt underlag för den planerade diversionen. Ty Pommerns »recuperation», som Karl XI betecknar som den »egendhlige intention» med alliansverket, skulle enligt konungens mening vara ytterst svår att uppnå, »så lenge Churfursten kan förhåppas att genom sine allierades assistence ersättia genom conquesten aff Pommeren hwadh wåre Wapen honom uthi Preussen kunde undan winna, hwarigenom then intenderade diuersion tohrde blifwa fruchtlöss och wij det till föllie uthstängdh ifrån all elliest utaff the(n)e tractaten förwäntande nytta . . .». Det låg mycket kritik mot

[46]) Se ovan.

[47]) På motsvarande ställe i traktaten heter det endast: »et reconnaître Sadite Majesté et ses successeurs, Rois de Pologne . .»

[48]) L. till K. M. 31/8 (n. st.) 1677.

[49]) L. till rådet 2/9 (n. st.) 1677; L. skriver där äv.: »Det är wäl wist att Pohlen hafwer stora fördelar men så träder dock konungen i Pohlen hans May:t till sijda som en trogen wän uti en tijdh der ingen will eller tör det wåga». L. erkänner, att det hade varit önskvärt att i alla delar följa K. XI:s order »och ännu någott mehra till dess avantage uthwärcka men det hafwer waritt en pur omöijeligheet . .».

[50]) K. M. till L. 18/10 1677. I detta som i många andra fall har säkert Joh. Gyllenstierna varit brevets verklige författare. Jfr Wahlberg s. 253; Landberg, s. 107. Ang. Gyllenstiernas inställning till den livländska expeditionen jfr Wahlberg, s. 216, 218 f, 255.

traktatsverket i dessa ord, och Lilliehöök uppmanades även att göra »några påminnelser och remonstrationer» hos Sobieski utan att dock därigenom väcka den polske konungens misstänksamhet. Karl XI hoppades sålunda framför allt, att konungen skulle hjälpa honom att återfå Pommern men ansåg tydligen den hjälp, han kunde vänta enligt traktaten (6—7.000 man även efter det hertigliga Preussens erövring), icke vara tillräcklig. Vad man på svenskt håll nu liksom förut åstundade, var en uttrycklig försäkran från den polske monarkens sida, att han skulle förmå kurfursten att återlämna de pommerska erövringarna till Sverige; på den punkten lämnade traktaten otvivelaktigt mycket övrigt att önska.[51])

Danzig-traktaten intar en helt annan plats i den svenska historien än i den polska. För *Sverige* utgjorde den närmast en icke ofördelaktig grundval för en expedition, av vilken man kunde hoppas det svenska väldets återupprättelse i Tyskland. Men då man i Sverige från början insåg de stora svårigheter, som skulle möta vid detta företags genomförande, blev förbundet med Polen en fråga av mer eller mindre *periferisk* betydelse för den svenska statsledningen. För *Polen* däremot innebar Danzig-traktaten, att dess framsynte konungs traditionsbrytande politik fått ännu ett reellt underlag.[52]) Därför står 1677-års svensk-polska allians i *centrum* för det historiska skeendet i Polen.[53]) Under dessa omständigheter kan det icke förvåna, att den polska historieskrivningen behandlat förbundet med Sverige mera ingående och därvid anlagt mera allmänna synpunkter än vad som skett i Sverige. En av Polens mest framstående historiker under 1800-talets andra hälft, Michał Bobrzyński, ansåg 1677 och 1678-års händelser vara särdeles viktiga, därför att det sista försök att återvinna Ostpreussen, som då gjordes från polsk sida enligt hans mening tillika innebar en sista ansträngning att spela en självständig roll i den europeiska politiken.[54])

Bland nyare polska historiker, som sysslat med Polens baltiska politik ha Wacław Sobieski och hans lärjunge Kazimierz Piwarski framhållit, hurusom Sobieskis förbund med Frankrike—Sverige — trots att det aldrig medförde en öppen brytning med Brandenburg — genom sin blotta existens inskränkt kurfurstens rörelsefrihet, tvingat honom till ständig beredskap i öster och därigenom verksamt bidragit till att slutligen beröva honom vinsterna av alla hans segrar.[55]) Den enda polska historiker, som bedömt Danzig-traktaten inom ramen för de

---

[51]) Jfr K. M. till L. 4/6 1677.

[52]) Jfr Jarochowski, s. 53 f.

[53]) Detta har dock först insetts under de senaste årtiondena, då den polska historiografien vid sidan om Joh. S:s svartahavspolitik börjat ägna större uppmärksamhet åt konungens baltiska planer. Jfr Piwarski, s. 197 f.

[54]) Bobrzynski, II, s. 251.

[55]) Jfr Sobieski, Wacl., Der Kampf um die Ostsee, s. 173; Piwarski, s. 264 f.

svensk-polska relationernas historia, är Władysław Konopczyński.[56]) Traktaten är för honom en vägvisare för framtiden. Å ena sidan fastslår denna överenskommelse, enligt hans mening, Polens naturliga rätt till ett vidsträckt kustområde vid Östersjön, å andra sidan innebär den för Sveriges del ett förnuftigt avståndstagande från tidigare strävanden efter ett rent svenskt Östersjövälde. Slutligen anser Konopczyński alliansen utgöra ett nytt bevis på den svensk-polska intressegemenskapen mot Moskva. Ty även om Danzig-traktaten i främsta rummet riktade sig mot Brandenburg, kunde man dock vänta, att dess udd efter uppgörelsen med kurfursten komme att vändas mot tsaren, vars hotande makt såväl den svenska som den polska statsledningen ansåg sig böra inskränka.

Insikten om intressegemenskapen med Sverige, som säkerligen varit den djupaste orsaken till Sobieskis förbundspolitik, hade således till slut segrat över alla konungens betänkligheter. I denna seger bör man måhända söka den yttersta förklaringen till den till synes tvära omkastning, som ägde rum i de svensk-polska diplomatiska förbindelserna i början av augusti 1677.[57]) Trots den ännu ej alldeles övervunna misstänksamheten mot Sverige ämnade Johan Sobieski genom 1677-års allians skapa icke blott förutsättningar för ett konjunkturbetonat vapenbrödraskap utan framför allt även underlaget för en maktkombination, som, stödd på Ludvig XIV:s Frankrike, skulle kunna hålla både Brandenburg och Ryssland stången. Konungens baltiska politik och hans förbund med Sverige voro därför icke endast ett utslag för hans dynastiska strävanden utan jämväl för hans förutseende statsklokhet.

Danzig-traktaten blev endast en episod i de svensk-polska relationernas historia, men en synnerligen viktig sådan. Denna allians utgör det första uppenbara beviset på att Sverige och Polen trots tidigare fiendskap hade gemensamma intressen att försvara och att denna intressegemenskap insetts av de ledande statsmännen på båda sidor om Östersjön.

---

[56]) Jfr Konopczynski, s. 19.
[57]) Jfr ovan.

KÄLL- och LITTERATURFÖRTECKNING.

I. *Otryckta källor (Riksarkivet):*

Livonica: II, 84 Generalguvernören Christer Horns brev till Kungl. Maj:t 1676—1678. (cit. *Liv.*)

Polonica: I: Legaten friherre Anders Lilliehööks brev till Kungl. Maj:t 1674—1677 (cit. *L. till K. M.*)

Polonica: I: Kungl. Maj:ts instruktioner för och brev till densamme 1674—1680 (cit. *K. M. till L.*)

Polonica: III: Fördrag mellan Sverige och Polen i avskrift 1587—1732: Fördraget av år 1677 (cit. *Fördr.*)

II. *Tryckta källor och äldre litteratur:*

Acta historica res gestas Poloniæ illustrantia. II (1:1) & III. Cracoviæ 1879—1880. (cit. *Acta*).

Gallois, E., Lettres inédites des Feuquières. IV. Paris 1846. (cit. *Feuquières*)

Kelch, Chr., Liefländische Historia, oder Kurtze Beschreibung der denkwürdigsten Kriegs- und Friedens-Geschichte Esth- Lief- und Lettlandes. Reval 1695.

Lengnich, G., Geschichte der Preussischen Lande Königlich-Polnischen Antheils. VIII. Danzig 1748.

Pufendorf, S. v., De rebus gestis Friderici Wilhelmi Magni, electoris Brandenburgici, commentariorum, libri novendecim. Berlin 1695.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. (cit. *Urk. u. Act.*)

XIX. Politische Verhandlungen. XII. F. Hirsch. Berlin 1906.

XXIII: 2. Auswärtige Acten. V: 2. Schweden. M. Hein. Berlin & Leipzig 1930.

III. *Nyare litteratur.*

Bobrzyński, M., Dzieje Polski w zarysie. II. Warszawa-Kraków 1890.

Carlson, F. F., Sveriges historia under konungarna af Pfalziska huset. II. Sthlm 1885.

Hoffstedt, R., Sveriges utrikespolitik under krigsåren 1675—1679. Uppsala 1943.

Höjer, M., Öfversikt af Sveriges yttre politik under åren 1676—1680. Ett bidrag till Johan Gyllenstiernas historia. Upsala 1875.

Immich, M., Geschichte des europäischen Staatensystems von 1660 bis 1789. Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte. Abt. II. München & Berlin 1905.

Jarochowski, K., Wyprawa wiedeńska ze stanowiska interesu politycznego Polski. Opowiadania i studia historyczne. Serya nowa. Poznań 1884.

Konopczyński, Wł., Polska a Szwecja od pokoju oliwskiego do upadku Rzeczypospolitej. 1660—1795. Warszawa 1924.

Landberg, G., Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik i belysning av den skandinaviska diplomatiens traditioner. Uppsala 1935.

Piwarski, K., Polityka bałtycka Jana III. (Księga pamiątkowa ku czci Profesora Dra Wacława Sobieskiego. Tom I, s. 197 ff. Kraków 1932)

Sobieski, Wacł., Der Kampf um die Ostsee von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Leipzig 1933.

Waddington, A., Le Grand Electeur Frédéric Guillaume de Brandebourg, sa politique extérieure. II. Paris 1908.

Wahlberg, E., Studier rörande Johan Gyllenstiernas verksamhet under krigsåren 1675—1679. Lund 1934.

Wimarson, N., Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. I—III. Lund 1897—1912.

Woliński, J., Czasy Sobieskiego (1674—1696) w historiografii XX w. (Przegląd historyczny. T. 30, s. 133 ff. Warszawa 1932—1933.)

Józef Trypućko

SUR UN PROCHAIN DICTIONNAIRE DE VIEUX POLONAIS.

Par une courte note du professeur K. Nitsch dans les "Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności", XLVI, 1945, 3—6, nous apprenons que le rassemblement des fiches, collectées depuis quelques dizaines d'années, pour un grand dictionnaire de vieux polonais, est maintenant presque terminé et que l'on peut en entreprendre, dès qu'on le désirera, la rédaction définitive. Cette nouvelle sera apprise avec le plus grand plaisir non seulement par ceux qui sont intéressés par la langue polonaise et son histoire mais aussi par tous les slavisants du monde entier, car un travail analogue n'a jamais été accompli pour aucune autre langue slave. Le dictionnaire de vieux russe en 3 tomes de I. I. Sreznevskij "Materialy dlja slovarja drevne-russkogo jazyka po pismennym pamjatnikam", 1893—1912, est loin d'être complet et comporte, de plus, de nombreuses inexactitudes et jusqu'à des mots qui n'ont jamais existé et qui n'ont été inventés que par des éditeurs de textes anciens peu consciencieux (cf. par ex. les remarques de Ohijenko dans la Slavia XIII, 677). Le remarquable "Slovník starocesky" de J. Gebauer, 1903 et suiv., n'a malheureusement pas été continué au delà du mot *netbánlivost* et, à en juger par ce que nous savons, ne sera sans doute jamais achevé. Les autres grands dictionnaires existants ne font état du matériel de base qu'à un degré très insuffisant (exception faite du travail monumental de l'Académie des Sciences de Yougoslavie à Zagreb "Rjecnik hrvatskoga ili srpskoga jezika", de 1880 jusqu'à aujourd'hui 11 tomes et 2 fasc. dont le dernier mot est *provrtotina*) et, en tant que tels, ils ne peuvent même pas satisfaire aux besoins élémentaires des spécialistes.

Ceci est forcément vrai des dictionnaires polonais eux-mêmes. A cet égard celui qui se présente le mieux est "Słownik języka polskiego" de S. B. Linde en 6 tomes, 1807—14, 2ᵉ éd. 1854—61, mais il est incomplet car il ne tient compte que des ouvrages datant de 1500—1800 et il ne se sert pas toujours d'éditions princeps ou d'éditions correctes. Il donne en outre des exemples en orthographe modernisée, altère des citations pour les abréger au maximum et

enfin il n'est pas très exigeant sur l'indication des sources. "Słownik języka polskiego" en 8 tomes de J. Karłowicz, A. Kryński et W. Niedźwiedzki, 1900—27 (dictionnaire de Varsovie), tient certainement compte de tous les documents accessibles depuis les premiers temps de l'écriture jusqu'aux dernières années, mais il a de si sérieux défauts que les spécialistes ne s'en servent que par nécessité et seulement faute d'un meilleur. Le fruit des nombreuses années de travail de J. Karłowicz, "Słownik gwar polskich" en 6 tomes, 1900—11, porte sur ce temps où l'étude des dialectes polonais était encore dans l'enfance, et comme tel semble être aujourd'hui plutôt un anachronisme qu'une source importante de langage.

Avec de pareils antécédents on comprend rapidement pourquoi les polonisants et les slavisants en général attachent de si grands espoirs au "Dictionnaire de vieux polonais" et pourquoi ils sont si pressés de voir la rédaction finale du dictionnaire en voie de réalisation. A en juger d'après la note du prof. Nitsch et d'après la plaquette du prof. S. Urbańczyk "Próba "Słownika Staropolskiego" ", Cracovie 1947, 48 p. (Polska Akademia Umiejętności, Prace Komisji Językowej, 32), cette réalisation ne devrait pas se faire attendre bien longtemps.

A cette occasion il est assez indiqué de donner quelques renseignements sur la genèse de ce dictionnaire. La nécessité de travailler à la confection d'un dictionnaire de vieux polonais a été énoncée, pour la première fois, par le prof. A. Małecki en 1873. En 1876 les "Sprawozdania Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności" donnaient des instructions sur la façon dont on doit écrire un tel ouvrage et comportaient aussi une communication de J. Karłowicz "Przyczynki do projektu wielkiego słownika polskiego". Cependant la proposition de Karłowicz, qui voyait trop grand, était repoussée et les initiateurs du dictionnaire de vieux polonais décidèrent de limiter leur travail à l'époque comprise entre les temps les plus reculés et 1550. On demanda au prof. Malinowski (mort en 1898) de bien vouloir être rédacteur et en 1894 il se vit adjoindre un vice-rédacteur et collaborateur en la personne du prof. Baudoin de Courtenay. Le nouveau rédacteur ne montrait pas seulement une grande ardeur au travail, mais faisait aussi preuve d'une intelligente initiative. Sur sa proposition on décida de n'écrire un exemple qu'une seule fois et ensuite de se servir de la même fiche autant de fois qu'il y avait de mots dans l'exemple en question. Les imprimés et les textes facilement abordables étaient coupés en éléments simples et ces éléments étaient ensuite collés chacun sur une fiche spéciale. Grâce à cette méthode révolutionnaire on réussit à diminuer jusqu'au dixième le temps nécessaire pour rassembler les exemples.

En 1900 Baudouin de Courtenay quitta Cracovie et son successeur fut (à partir de 1902) le prof. J. Łoś qui conserva ce poste jusqu'à sa mort (1928). La période de Łoś fut décisive pour le sort du dictionnaire. Le troisième rédacteur continua

avec une énergie non diminuée à rassembler les matériaux de base et, en même temps, à élaborer les règles de la rédaction définitive. Ces règles sont exposées et illustrées par quelques exemples dans l'article "O przyszłym "Słowniku Staropolskim" ", Rocznik Slawistyczny VIII, 1918, 1—60. "Notre dictionnaire — lisons-nous — comprendra tout ce que l'on possède de vestiges antérieurs à 1543 en fait de mots . . . Les citations provenant d'une source déterminée ne seront pas toutes données mais le seront seulement celles qui sont nécessaires pour enregistrer tous les mots, leur signification, leurs formes grammaticales et les particularités de syntaxe" (p. 19—20). Et un peu plus loin: "Il est clair que le choix définitif des extraits ne doit être fait que dans la dernière rédaction du dictionnaire" (p. 21). Parmi les autres détails donnés par Łoś nous pouvons mentionner ceux qui suivent: pour les adjectifs, la forme déterminée doit servir de mot principal; lorsqu'il y a des variations phonétiques, par ex. *cirzń*, on doit renvoyer à la forme moderne; les explications seront données en latin.

Pendant la dernière période, d'abord sous la direction du prof. H. Gaertner et ensuite, à partir de 1942, du prof. K. Nitsch, on s'est limité surtout à compléter et à contrôler les matériaux de départ. Le seul changement important dans les plans des rédacteurs précédents a été de fixer l'année 1500 comme année limite. Heureusement les fiches rassemblées n'ont pas été détruites pendant la guerre et par l'occupation. Aujourd'hui tout dépend de la vitesse à laquelle le travail peut être mené. La plaquette de M. Urbańczyk qui travaille à la rédaction du dictionnaire depuis 1935, montre que l'étape finale est préparée d'une façon sérieuse. Le but de cette plaquette est, l'auteur lui-même le dit, de fournir matière à discussion sur le côté technique du dictionnaire aux personnes intéressées. La plaquette contient les chapitres suivants: introduction (p. 3—11), liste de sources (p. 12—19), abréviations et légendes (p. 19) et enfin quelques articles à titre d'exemple, ainsi *a*, *abo* et *aza* avec leurs dérivés, *baba*, *babka*, *baczyć*, *bałwan*, *czyli*. Les deux dernières pages contiennent en guise de post-scriptum un petit article du prof. Nitsch sur le mot *ciosn*.

Il est clair que les longues années de travail de M. Urbańczyk au comité de rédaction sont un gage de sécurité pour que tous les détails donnés dans la plaquette aient été consciencieusement approfondis et confrontés avec les règles établies par les rédacteurs précédents et avec les fiches originales elles-mêmes, mais néanmoins certains de ces détails font lever quelques restrictions sérieuses. A notre avis on a tout à fait raison de consacrer un chapitre spécial aux formes grammaticales citées sans contexte, sans tenir compte du sens et seulement avec l'indication de la source (cf. *baczyć*, p. 41). Nous sommes d'avis qu'en vue de faire l'unité de caractère du dictionnaire, on devrait appliquer ce système non seulement aux mots à plusieurs sens mais aussi aux mots qui ne comportent qu'un seul sens. On peut aussi accepter sans discussion le désir "de donner

plutôt plus que moins de citations". Les citations doivent être aussi nombreuses que possible puisqu'un tel dictionnaire ne paraît pas "chaque 30 ou 40 ans", comme dit l'auteur, mais une fois en quelques siècles. En tous les cas, la rédaction doit faire en sorte que son dictionnaire ne prenne pas d'âge en 10 ou 20 ans mais qu'il fasse, à tous égards, époque. La qualité et la quantité sont pour ceci de grande importance. Aussi l'auteur a-t-il raison lorsqu'il écrit "que l'on ne doit pas . . . lésiner sur les ennuis provenant de l'obligation de donner des renseignements sur les endroits où la rédaction possède des exemples analogues dans ses collections" (p. 6), car même des indications de cette sorte peuvent rendre de grands services aux savants. Beaucoup moins d'importance ont, au contraire, les indications portant sur des travaux plus considérables traitant soit d'une étymologie d'un mot donné, soit d'une question de syntaxe (p. 6). En renvoyant le lecteur à seulement un ou deux travaux "plus considérables" et en en excluant d'autres peut-être aussi considérables on peut seulement l'égarer au lieu de lui rendre un véritable service. Si l'on abandonne — avec raison — les explications étymologiques, il vaut mieux abandonner aussi de telles indications dont la place exacte serait dans un dictionnaire étymologique.

Il est également juste de donner les explications à la fois en polonais et en latin, cf. par ex. dans l'article *baba* (p. 39) : 'babka, ava, mater patris seu matris' ou bien p. 40 : 'położnica, obstetrix'. La règle de Łoś de limiter les explications au texte latin était dangereuse en ce sens qu'il était nécessaire d'employer trop souvent le latin du moyen-âge (dans les textes traduits du latin) qui n'est pas toujours compréhensible même à ceux qui connaissent bien le latin classique. Comme les dictionnaires de latin du moyen-âge sont très rares et qu'il y a beaucoup plus de dictionnaires polonais il se peut que même un savant étranger puisse profiter davantage des explications en polonais qu'en latin.

Les choses se présentent d'une toute autre façon quant à la chronologie qui est désignée par M. Urbańczyk comme "la chose la moins importante de tout" (p. 5), "car, dans la plupart des cas, nous avons affaire à un matérial provenant d'une période d'à peu près 100 ans" (ib.). A la fois l'exposé des motifs et la conclusion sont peu justifiés. Il est inutile de s'étendre sur le rôle de la chronologie dans les recherches sur le langage. Il sera suffisant de donner seulement un exemple, la comparaison entre la langue de Biernat de Lublin (d'avant 1530) avec la langue de Kochanowski (les premiers poèmes avant 1560). L'écart chronologique n'est que de 30 ans, mais, en fait, nous sommes ici en présence de deux âges différents dans le développement de la langue polonaise. 100 ou 200 ans pour le vieux polonais sont vraiment une très longue période et le négliger serait infiniment dommage pour le dictionnaire. Notre opinion est que tous les exemples cités doivent absolument être placés dans l'ordre chronologique et que la règle de M. Urbańczyk "on donnera en première ligne les formes les

plus claires et celles qui précisent le mieux le sens et non les formes les plus anciennes" doit provoquer de nombreuses discussions au comité de rédaction.

Une toute autre chose est la solution technique de ce problème et notre avis est que le système appliqué par l'auteur n'est pas des plus heureux. Pour les exemples tirés des textes les plus longs et les mieux connus il se limite à ne donner qu'une abréviation du titre, et pour les autres, par exemple ceux tirés du Mammotrekt, il donne la date 1471 avant cette abréviation. Cette façon de faire pêche à un haut degré contre le principe d'unité. Une autre inconséquence semblable se trouve dans la liste des sources. Pour certains textes, par ex. Fl., Gn., Puł. etc., la date est donnée soigneusement et pour d'autres, au contraire, par. ex. BZ, Książeczka Nawojki etc., elle est passée sous silence. Ainsi on ne trouve pas du tout de système soit dans les articles eux-mêmes, soit dans la bibliographie.

La solution est cependant d'après nous très simple. Pour les textes tels que BZ, Psautiers, Gn., Św., c.-à-d. ceux qui figurent dans la liste des sources sous leur propre titre, cette date doit être donnée comme un complément de la description bibliographique et pour les citations de cette sorte de textes il suffit de donner seulement une abréviation du titre. Au contraire, pour les citations tirées d'éditions de textes qui proviennent d'époques différentes, par exemple des collections de diplômes, de jugements de tribunaux, de sermons, de chants d'église etc., les abréviations doivent être obligatoirement précédées par l'indication de la date. Puisque les citations de sources du second groupe dans le dictionnaire seront moins nombreuses que celles du premier groupe, il est clair que cette façon de faire contribuera d'un côté à la clarté et d'un autre côté réduira considérablement le volume du dictionnaire.

Avec ce dernier point nous avons abordé le côté technique du dictionnaire qui, lui aussi, provoquera quelques commentaires. Il est difficile de prendre position vis-à-vis de la règle qui dit que les enclitiques et les proclitiques doivent être écrites séparées sans tenir compte de la façon dont elles sont écrites dans le texte original. Sans doute, la clarté du dictionnaire y gagne beaucoup, mais d'un autre côté, c'est une violation évidente de la règle posée par l'auteur, qui dit que "les exemples doivent être donnés en orthographe originale" (p. 7). Certainement, dans le vieux polonais il y a à ce sujet de grandes divergences. Mais dans beaucoup de textes, et surtout dans les plus importants, on écrit presque toujours les mots atones comme faisant partie des mots accentués. Quoi qu'il en soit ce n'est pas seulement "une particularité graphique", comme le veut l'auteur, mais une particularité phonétique dépendant de la force de l'accent tonique.

Mais si l'on peut sans difficulté accepter aussi ce point de vue, il est beaucoup plus difficile d'être d'accord lorsque l'on omet les parenthèses pour l'interprétation des abréviations graphiques. L'auteur dit (p. 9) que "ces subtilités sont sans importance pour le dictionnaire; le mot est toujours le mot, même s'il est

abrégé ou non dans le manuscrit, à la seule condition que l'interprétation en soit bonne". Mais la question reste posée de savoir si l'interprétation acceptée par le rédacteur ou l'éditeur du texte en question est toujours bonne. Prenons par exemple la citation des "Kazania świętokrzyskie" (Św.), p. 27—28 dans la plaquette. Dans la deuxième ligne de cette citation nous trouvons le mot *tri*, tandis que Vrtel-Wierczyński, Wybór tekstów staropolskich, p. 15, écrit ici *t(ry)*. La différence est encore plus nette dans l'expression *pod oblcenim clouecha* — chez Vrtel-Wierczyński *clouech*[*ym*]. Comment peut-on être sûr que la solution proposée par M. Urbańczyk (à vrai dire par Łoś-Semkowicz) est la meilleure? Ne vaudrait-il pas mieux garder quand même les parenthèses? Alors le lecteur aurait au moins la sécurité de pouvoir penser que le rédacteur a pris sur lui-même la responsabilité de la reconstruction des parties manquantes de l'original. En d'autres termes les parties entre parenthèses ne doivent pas être un lien pour le lecteur et dans de tels cas il lui est permis d'avoir sa propre opinion. On ne doit pas oublier que beaucoup de textes extraits seront peut-être inaccessibles au lecteur.

Et maintenant, chaque chose à son tour, la question des caractères. Dans quelques articles (jusqu'à *abowiem*) l'auteur utilise, afin de mettre en relief le mot de tête dans les citations, des caractères demi-gras et dans d'autres il se contente de caractères cursifs. Notre opinion est que ni l'un ni l'autre n'est nécessaire et même désagréable pour l'oeil. Du titre même de l'article on sait bien quel est le mot dont il est question et la mise en relief de ce mot avec des caractères spéciaux conduit à un trop grand bariolage. (Dans quelques cas exceptionnels, quand plusieurs formes du mot de tête sont employées et quand cependant notre attention doit être fixée sur seulement l'une d'entre elles, on pourrait éventuellement utiliser des caractères espacés). Nous voudrions retenir les caractères gras pour les têtes d'articles, les cursifs pour toutes les explications et additions, comme nous le trouvons dans l'article *a*, et donner en romain toutes les citations.

Une autre chose non moins importante est la largeur des colonnes. Les colonnes que l'auteur emploie dans sa plaquette sont à notre avis trop larges. Elles ont 8,3 cm. Dans le Dictionnaire russe de l'Académie (j'ai en face de moi le volume 4, fasc. 8, 1914) la largeur des colonnes est seulement de 6,3 cm, et malgré cela le format du dictionnaire est trop grand, 20,5×30 cm. On pourrait cependant dire que les marges du dictionnaire russe sont trop larges, mais pour un travail aussi monumental que le "Dictionnaire de vieux polonais" on ne doit pas sous-estimer un tel détail. On doit se rappeler que ce dictionnaire sera acquis non seulement par des bibliothèques mais aussi par des personnes privées qui voudront peut-être utiliser les marges pour des notes ou additions complémentaires. Le nouveau dictionnaire ne doit, en aucun cas, être plus large que le

"Polski Słownik Biograficzny" et, dans ce cas, les colonnes doivent être beaucoup plus étroites.

Maintenant, enfin, quelques détails de second ordre qu'il ne faut pourtant pas oublier. Il ressort nettement des articles-tests de la plaquette de M. Urbańczyk qu'une fois il utilise la pagination d'une édition imprimée et l'autre fois celle d'un manuscrit (par ex. pour les "Rozmyślania przemyskie"). Cette double façon d'agir peut être très incommode pour le lecteur, d'autant plus que nous n'en trouvons pas d'explications dans la liste des sources. Du reste si l'on donne des exemples de Rozm. przem. dans la forme modernisée par Brückner, il semble peu motivé dans ce cas de conserver la pagination du manuscrit.

Le manque d'unité est aussi très net dans l'indication ou la non indication du numéro de la ligne de la page. Pour les "Kazania gnieźnieńskie" (Gn.) la ligne est indiquée, cf. par ex. p. 25, ligne 2 à partir d'en haut (quoique pas toujours, voir par ex. p. 27, ligne 2 à partir d'en haut), et aussi pour les "Kazania świętokrzyskie" (Św.) ou pour les poèmes, par ex. 24, ligne 17 à pahtir d'en bas; au contraire, pour les Rozm. przem. nous ne trouvons que le numéro de la page, bien que pour les textes nommés l'auteur garde, à en juger par ce que nous savons, la pagination du manuscrit. Il n'y a aucun doute que l'indication de la ligne facilite énormément la recherche pour le lecteur, mais on doit pourtant constater que la méthode de M. Urbańczyk ne suit pas la règle de l'unité. Enfin on doit faire attention à ce que la liste des abréviations soit aussi complète que possible. Si l'on donne une abréviation telle que "cf." ou "pass." (p. 19), alors des abréviations comme "sim.", cf. p. 24, l. 4 à partir d'en bas, ou "ib.". doivent trouver également leur place ici.

WIERSZ NA ŚMIERĆ GUSTAWA III KRÓLA SZWEDZKIEGO.

Wieść o zabojstwie króla szwedzkiego Gustawa III szerokim echem obiegła Warszawę i Polskę, przesłaniając swą atrakcyjnością wszystkie inne doniesienia zagraniczne a Paryża, Londynu czy Wiednia.

Warszawa miała sporo powodów, aby specjalnie interesować się osobą oraz polityką króla Gustawa III. Reprezentował go wówczas, do września roku 1791 przy dworze Stanisława Augusta, wypróbowany, szlachetny i prostolinijny przyjaciel Polaków — Wawrzyniec hr. Engeström, ożeniony z Rozalią Chłapowską, przypuszczony na sejmie (na wniosek J. U. Niemcewicza do szlachectwa polskiego. Engeström związany uczuciowo z gronem twórców Konstytucji 3 majowej, poinformowany o ich patriotycznych obradach i projektach, przy swej nienawiści do cesarzowej Katarzyny II, potrafił wzbudzić duże sympatie i zainteresowanie osobą króla szwedzkiego, choć nie brakło mu przeciwników skupionych przy poselstwie rosyjskim. Projekty polityczne, układy handlowe, przymierza, a nawet plany dynastyczne Gustawa III, były motorem elektryzującym bezustannie opinię rozpolitykowanej Warszawy. Po wyjeździe Engeströma spowodowanym przez zwrot w polityce szwedzkiej, którego rezultatem był pokój w Verelä, obowiązki Engeströma pełnił zastępczo Samuel Niklas Casström — poeta, przyrodnik i kolekcjoner. Odtąd też wspólność interesów szwedzkich i polskich uległa jeskrawej rozbieżności, a osoba króla Gustawa III stała się mało ponętną tym bardziej, że był on w pamięci pewnego odłamu szlachty polskiej sprawcą zamachów z r. 1772 i 1789. W listopadzie 1791 roku dotknął Warszawę nowy cios: wieść o przymierzu rosyjsko-szwedzkim, wieść, która najbardziej zasmuciła reformatorów polskich.

„Gazeta Narodowa i Obca", redagowana między innymi przez serdecznego przyjaciela Engeströma—Juliana Ursyna Niemcewicza, informowała bardzo szczegółowo społeczeństwo polskie o wszystkich wydarzeniach szwedzkich. Wiadomości podawane ze Sztokholmu, operując sporą ilością faktów i nazwisk, potrafiły dostatecznie zorientować przeciętnego czytelnika polskiego w sytuacji

panującej w tym kraju zamorskim. Przed tragicznym wypadkiem Gustawa III podawano obszerne sprawozdania z ostatniego sejmu w Gäfle, nie ustępujące co do szczegółów wiadomościom z parlamentu angielskiego, czy z Francuskiego Zgromadenia Narodowego Prawodawczego.

Oficjalne doniesienie o tragicznym wypadku króla Gustawa zaskoczyło Warszawę dopiero w środę 4 kwietnia 1792 roku. „Gazeta Narodowa i Obca" poświęciła mu naczelne swe szpalty w doniesieniach zagranicznych, opisując w ten sposób:

„P. Borysławski zostaiący przy legacyi Polskiey w Sztokolmie, przybiegł na dniu onegdayszym kuryerem z smutną wiadomością o nieszczęśliwym przypadku przytrafionym krolowi Szwedzkiemu, który listy partykularne w następującey opisuią osnowie: „Dnia 16 marca r. bieżącego, król Szwedzki gdy jadł kolacyą w pokojach swoich przy operze, odebrał list bezimienny, ołówkiem napisany, w ktorem go przestrzegano, i zaklinano, aby nie szedł na dzisieyszy bal maskowy, gdyż zginie na nim od pistoletu. Król pytał po kilka razy, od kogo ten list był przysłany? sługa odpowiedział, że chłopiec mały ubogi przyniosł go w przedpokoy. Król tym zaspokojony, gdyż jak sam potym wyznał, kilkanaście podobnych biletów w różnych czasach odebrał, lekce to ważył, i po wieczerzy maiąc iść na bal maskowy, zawołał barona Essen wielkiego koniuszego, śmieiąc się namienił mu o odebranym liście, i mowił mu, aby szedł a nim na bal. Wziąwszy potym domino czarne, maskę i kapelusz, około w puł do dwunastey zszedł z baronem Essen do sali balowey, gdzie w jednym tylko rogu znalazł zgromadzone maski. Gdy się król tam przybliżył, postrzelony został w pachwinę lewą. Po wystrzeleniu słyszeć się dały głosy, że gore; znać, by otworzono drzwi, i morderca mógł uyść; lecz officerowie kazali drzwi zamknąć. Król z naywiększą przytomnością rzekł do barona Essen: Jestem postrzelony, prowadź mię do pokojów moich, i tam po schodach przez wszystkie pokoje przeszedł do gabinetu małego, gdzie się na dywanie położył, rozebrał, koszulę odmienił, i czekał na felczerow. Dozwolono potym ministrom, zagranicznym wniyść do kabinetu; król z nayw̨iększą przytomnością i stałością umysłu, rozmawiał ze wszystkiemi. Potym felczerowie przyszli, i opatrzyli ranę . . . Około godziny 4 w nocy, przewieziono króla przy pochodniach do zamku, gdzie szambelani na krzesłach zanieśli go do gabinetu, i tam krew mu puszczono. To się działo z krolem. W sali zaś zaraz po wystrzeleniu znaleziono na ziemi dwa pistolety, z których jeden służył złoczyńcy, drugi zaś był jeszcze nabity; gdy naboy wykręcono, odkryto w nim dwie kule, kilka ziarn śrotu, i kilka gwoździ żelaznych; znaleziono także i nóż naksztalt puginału. Przez całą noc Policya używała wszelkich sposobow do doyścia z pistoletow i z noża, kto był mordercą, jakoż nazajutrz zrana, aresztowany został P. Ankarström dawniey będący w gwardyi królewskiey, młody,

żonaty, i kilkoro dzieci maiący, który natychmiast przyznał się do występku przed osobą aresztującą go; wydał oraz, iż pistolet z którego strzelił, nabity był dwoma kulami, jedną okrągłą, drugą czworograniastą, 12 ziarnami śrzotu, i 7 gozdzikami żelaznemi. Lubo dotąd nie wyięto jeszcze z rany sztuk tych, cerulicy atoli zgadzaią się, iż ani wnętrzności, ani żadne parties nobles nie są naruszone, i król przez cały dzień 17 miał się dosyć dobrze. Gdy mu powiedziano: iż znaleziono mordercę; wolałbym, rzekł, by go byli nie odkryli. Tymczasem winowaycę wzięto, i do sądu wieziono; pospolstwo ,od którego król wielce jest kochanym, tak było roziątrzone, iż chciało się rzucić na karetę, w którey jechał złoczyńca, i rozszarpać go; ledwie warta zapalczywość wstrzymała . . ."

Od tej chwili zainteresowanie osobą króla i sprawcami zamachu jest niesłychanie intensywne. W dniu 11 kwietnia ta sama Gazeta drukuje edykt rannego króla, modlitwę duchowieństwa szwedzkiego za jego zdrowie, oraz tajemniczy bilet, który odebrał król przed wejściem na maskaradę. W następnych numerach donosi o stanie jego zdrowia, o dochodzeniach sądowych, a dniu 18 kwietnia o śmierci króla, ostatnich jego chwilach i sekcji zwłok. Aż do 20 czerwca „Gazeta Narodowa" zajmuje się sprawcami mordu, opisując przebieg rozpraw sądowych, oraz wymieniając nazwiska podejrzanych i współwinnych. Oczywiście naczelne miejsce zajmuje „królobójca" Anckarström, o którego straceniu donosi Gazeta w dniu 19 maja, dołączając „krotkie opisanie życia mordercy".

„Gazeta Narodowa" w swych doniesieniach z zagranicy sympatyzuje wyraźnie z osobą króla, zwracając uwagę na jego popularność wśród „pospólstwa", szlachetność i bohaterstwo: „Zmarły monarcha — jak pisze z dnia 18 kwietnia — w ostatnich chwilach życia swego okazał stałość bohaterską, cieszył przyjaciół swoich, i aż do ostatniego tchnienia pracował dla dobra publicznego . . . Napomnienie monarchy przed zgonem do królewica, było nadzwyczajnie rzewne; wystawił mu powinności rządcy w sposób tak tkliwy, iż wszystkim przytomnym łzy z oczu wycisnął". A 21 kwietnia notuje taki szczegół: „Zeszły monarcha przed zgonem swoim przywołał do siebie hrabię Fersen, szanownego starca i ojca tego, który w sprawie książąt francuskich tak czynnym się okazał. Król przepraszał hrabię, iż w roku 1789 przymuszonym był przez dziesięć tygodni trzymać go w areszcie wraz z nową szlachtą. Starzec ścisnął króla i obydwa rzewnie płakali".

W takim oświetleniu faktów, ukazał się anonimowy „Wiersz na śmierć Gustawa III, krola szwedzkiego", wydany jako ulotka w Berdyczowie in 4°, k. nlb. 2, wiersz napisany według słusznych przypuszczeń Estreichera, przez Józefa Bielawskiego w 1792 roku. (K. Estreicher — Bibliografia polska, t. XIII, str. 64; t. XVII, str. 475) Autorstwo Bielawskiego — komediopisarza i wierszoklety o

zacięciu typowo grafomańskim nie gwarantuje żadnych wartości artystycznych temu utworowi okolicznościowemu.

Rozgłos u współczesnych i pamięć u potomnych zyskał Bielawski dzięki swej komedii „Natręci", wystawionej 19. XI. 1769 r. na otwarcie Teatru Narodowego, dzięki paszkwilom pisanym na jego osobę i złośliwemu nagrobkowi, którym za życia obdarzył go Węgierski. Urągano mu między innymi w ten sposób: „Pierwszy Bielawski pychą nieznośną nadęty — dał przykład błazeństw takich przez swoje „Natręty", lub: „Grecy mieli Homera Rzym miał Wergilego, Włochy Danta i Tassa, Polska Bielawskiego". A w nagrobku Węgierskiego: „Tu leży Bielawski, szanujcie tę ciszę, Bo jak się obudzi, komedję napisze". Sam jednak poeta niezwykle wysoko się cenił: „Potomność mnie osądzi — pisał — i w przeciągu wieków — tak będę wspominany jak Tespis u Greków". (Cytaty podaję za artykułem o J. Bielawskim — Polski Słownik Biograficzny, t. II, s. 37)

Ponieważ w epoce stanisławowskiej modnem było pisanie wierszy okolicznościowych, poświęconych wielkim i niezwykłym okazjom czy wypadkom, oraz osobom, o których łaskę wspierali się poeci, Bielawski nie omijał takich intratnych sposobności. Zostawił po sobie wiele, jeszcze dotąd niezarejestrowanych wierszy okolicznościowych pozostających w rękopisie, lub wydanych jako ulotne druki. Pośród wierszy wydanych z okazji Konstytucji, z okazji ozdrowień, zaślubin, śmierci, imienin, wyjazdów i powrotów mniej lub więcej znamienitych osób, ilościowo naczelne oczywiście miejsce zajmują utwory poświęcone królowi Stanisławowi Augustowi, o którego łaskę i pomoc materialną żebrał w sposób natrętny. Szczególną podnietą do pisania takich wierszy były dla Bielawskiego „okazje" smierci. Śmierć tragiczna dostarczała mu natchnienia do pisania patetycznych „nadgrobków" np. „Nadgrobek Józefowi Kordeckiemu, czyli użalenie nad śmiercią jego, w truciźnie mu przez własnego człowieka zadaną". (cyt. za L. Bernackim: Teatr dramat i muzyka za Stanisława Augusta, t. II, str. 382) lub: „Okrucieństwo paryskie" — wydane na ścięcie Ludwika króla francuskiego w 1793 (zob. Estreicher, t. XIII, str. 63), czy wreszcie wyżej wspomniany utwór. Za autorstwem Bielawskiego, jeśli chodzi o wiersz na śmierć Gustawa III, przemawia jeszcze ta okoliczność, że w tym samym niemal czasie i w tym samym miejscu wydał także wiersz na „Dzień trzeci maja 1792 r. Berdyczów w 4-ce (zob. Estreicher ibid.) Na podstawie treści omawianego wiersza oraz wiadomości o śmierci Gustawa III, jakie zaczerpnął Bielawski z czasopism polskich, można w przybliżeniu określić datę powstania utworu. „Gustaw pełen cnót rzadkich! . . . — pisze Bielawski — Gustaw już nie żyje . . . A w piersiach obwnionych serce jeszcze bije?" Wiadomość o śmierci króla dotarła do Warszawy poprzez „Gazetę Narodową i Obcą" dnia 18 kwietnia w takim komunikacie: „Z Kopenhagi d. 3. kwietnia. Przybiegł tu kuryer z Sztokolmu do hrabi Bernsdorf z smutną wiadomością o śmierci Gustawa III króla szwedzkiego . . ." O straceniu Anckar-

strôma doniosła ta sama Gazeta 19 maja: „Z Sztokolmu d. 27. kwietnia. Wydany na królobójcę Ankarström wyrok, dziś się wypełnił. Ucięto mu głowę, i prawą rękę, ćwierci zaś na palach zawieszono . . .” Jeżeli Bielawski znajdował się wówczas w Warszawie, to wiersz jego mógł powstać w tym czasie, lub nawet jeszcze przed datą 18 kwietnia, bo wcześniejszą iadomość mógł uzyskać na pokojach królewskich.

Wypadek zabójstwa Gustawa III stał się dla Bięlawskiego oczywiście tylko pretekstem do napisania wiersza. Zdradza to autor w końcowej części swego utworu, która jest gloryfikacją Polaków, umiejących szanować tron i króla osadzonego na nim „swoimi kreskami”. W obliczu świeżych wypadków rewolucji francuskiej oraz nieudanego porwania króla Stanisława, gloryfikacja ta charakteryzuje doskonale mentalność Bielawskiego. Problematem utworu jest więc idea nietykalności osoby panującej, pojęta jako szanowanie „praw natury”, idea prześwietlająca sam temat, w którym zawarł autor w drastycznym przykładzie wiadomość o śmierci Gustawa III. Postać tragicznie zmarłego króla, stosownie do mody obowiązującej taki rodzaj wiersza, uległa idealizacji, przez co sam wypadek królobójstwa urósł do wydarzenia absorbującego każdego Polaka: „Płacz Polaku — woła autor — nad Losem wielkiego Gustawa! Którego nieśmiertelnym otrąbiła Sława; „Osoba króla jest na planie dalszym utworu, przysłonięta wyraźnie osobą królobójcy, a raczej jego czynem, który wymaga pomsty nieba i najwyszukańszych kar piekielnych. Zabójcę potraktował autor w sposób wręcz ujemny, dyskredytujący jego czyn, bez żadnych motywów usprawiedliwiających lub tłumaczących go. W takiej nieskomplikowanej koncepcji tematycznej, idącej śladem komunikatów czytanych przez autora w Gazecie Narodowej, problemat wiersza występuje o wiele wyraziściej. Utwór Bielawskiego, a raczej jego tematyka pozbawiona jest sensacyjnych szczegółów dotyczących samego wypadku. Nie o sensację chodziło autorowi lecz o wytworzenie nastroju grozy uwypuklającej zbrodniczy czyn, oraz o ukazanie następstw spowodowanych tym czynem. W pojęciu Bielawskiego kara za występek królobójstwa charakteryzujący zwyrodniałość natury Anckarströma, obejmuje nie tylko wyszukane cierpienia fizyczne i moralne za życia, lecz i po śmierci. Jego zdaniem wielkość zbrodni i winy wymaga specjalnie wielkiej kary. A więc życzy zabójcy i domaga się od Boga — jako ostatecznego sędziego — najwyszukańszych kar, wyrażonych tu według modnej podówczas recepty literackiej.

Wiersz Bielawskiego, nad którego wartością artystyczną nie ma powodów rozwodzenia się, poza podkreśleniem ciekawostki zawartej w problematyce, jako przyczynku charakteryzującym stosunek autora do zagadnienia nietykalności władcy, (a w tym wypadku ukłon zwrócony jest w stronę jego mecenasa Stanisława Augusta, ukłon bardzo na czasie wobec niepewności losów koronowanych władców) posiada w pierwszym rzędzie pewną wartość zabytkową dotyczącą

dziejów kultu i popularności króla Gustawa w Polsce. Do bogatej literatury narosłej w okół życia i czynów Gustawa III, dochodzi nowy przyczynek, wprawdzie o wątpliwej wartości literackiej, przyczynek zapewne nieznany historykom i biografom szwedzkim, nowe ogniwo dla badaczy zajmujących się wiedzą o Szwecji w Polsce.

W odpisie niżej podanego wiersza zachowano oryginalną pisownię, uzupełniając w jednym wypadku wypuszczony przez drukarza wyraz. —

WIERSZ NA ŚMIERĆ GUSTAWA TRZECIEGO, KROLA SZWEDZKIEGO.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!

Virgi: Aeneid: Lib: IV.

Płacz Polaku nad Losem wielkiego GUSTAWA!
Którego nieśmiertelnym otrąbiła Sława;
Płacz nad zgubą Szwecyi! lecz odwracay oczy
Od Zboycy, co w krwi Króla swego ręce moczy.
Co mowię! zbliż się raczey; niech twe zadrzy serce,
Jak zobaczysz wściekłego w rozpaczy morderce
O występku! iakżeś mógł bezbożny człowieku
Rzucić krwią na Kronikę tak pięknego wieku,
Jakże w tobie bydź musi Zdrayco podła dusza!
Kiedy cię wielkość zbrodni do płaczu niewzrusza
Musiał cię gdzie na wyspie wyrzygnąć smok srogi,
Co mu pędzel malarskie na łbie przypiął rogi;
Albo cię w gniewie na ląd, co brzeg Szwedzki porze,
Wyrzuciło na zdradę z swych wnętrzności morze.
Przeszedłeś w złości czarta wybraniem offiary;
Na zmazanie twey winy, piekło niema kary.
Nimeś się myślą dotknął grzechu tey natury,
Ze piorun na cię Zdrayco wprzód nie wypadł z chmury;
Ze cię ziemia, nim ręka naboy wystrzeliła,
Dla wstrzymania twey zemsty, sobą nieprzykryła.
O niedościgły w Twoich rozrządzeniach BOZE!

Których zgadnąć nikt z stworzeń, ni poiąć niemoże.
GUSTAW pełen cnot rzadkich! . . GUSTAW iuż nieżyie . . .
A w piersiach obwinionych serce ieszcze biie?
A piekło nieotwiera dotąd swey paszczeki?
Ani Niebo na Zboycę podnosi swey ręki?
Ala niebyłażby to zuchwałość człowieka,
Pytać się, dla czego noc przed światłem ucieka.
Dla czego Miasta z ludźmi BOG pod wody schował,
A iednego Nóego tylko uratował.
Powinnością jest Boskie uwielbiać wyroki,
A nie wznosić robaczkom głowy za obłoki;
Ani obwiniać Niebo z gorącego prawa,
Ze na śmierć tak spokoynie patrzało GUSTAWA.
W milczeniu czekay zemsty zuchwały człowiecze;
Twóy Ankierstróm z pod straży iego nieuciecze.
Ankierstróm! który w przepaść nim ze stussów zlizie,
Robak sumienia z życiem wątrobę w nim zgryzie.
Już piekło ze krwią krąży w żyłach rozboynika,
Y co raz bardziey swego dręczy niewolnika.
Patrz, iak rozpacz z pod zgiętey wygląda powieki,
Iak się duch skarży w ciele na srogość opieki,
Y wargą bezbożności pyta się myśl wściekła,
Czy dla niey BOG nowego niebuduie piekła?
Czy niema ogniów? coby ducha w nim stopiły,
Ni mąk? coby (go)w ciele dziś ieszcze dobiły . . .
O BOZE! iakżeś w gniewie Twym nieubłagany . . .
Cóż będzie? gdy wywracać zaczniesz Nieba ściany;
Jeśli dziś Ankierstróma tak Twa ręka tłoczy,
Ze mu łza utrapienia zalała iuż oczy.
Więcże BOZE dopełniy czym prędzey Twey kary,
Niech me oko niewidzi tak straszney offiary;
Otwieray piekło; zbliżay męki, rzucay strzały,
Niech go przykryią gory, . . ciężkie zgnietą skały . .
Niechay go porwą wiatry, rozbiią o chmury,
Y na brzeg piekła zrzucą ten wymiot Natury . . .
Cóż to? Ziemia przepaści dziś swych nieotworzy?
Ni piekło mąk dla zboycy nowych nieutworzy?
Tu oszczepy, tu iędze, tu sępy, tu miecze,
Niech na ciele podartym do piekła się wlecze.
Ma ci czego, Polaku, zazdrościć Swiat cały,

Ześ grzechem Krolo—boystwa twey niezmazał chwały;
Ześ niezakrwawił Tronu, ni szukał sposobu,
Iakby przed czasem przenieść twych Krolów do grobu.
Wolałeś zrzucać srogich, niż ręką zdradziedztwa,
Gwałcić prawo Natury, i gorszyć Sąsiedztwa.
Każdy Król osadzony twą kreską na Tronie,
Mógł spokoynie bez trwogi zasnąć na twym łonie;
Y gdyby z twych rąk śmierci Królowie czekali,
Byliby nieśmiertelni, á my łez nieznali.

W Berdyczowie

POLSKA BIBLIOTEK EFTER KRIGET.

Det polska vetenskapliga biblioteksväsendet och den polska bibliografiska litteraturen har sedan gammalt ett gott anseende. Den höga standarden inom dessa områden måste sättas i samband med den dominerande — man frestas säga onaturligt dominerande — roll som litteraturen spelade inom det nationella livet efter delningarna och fram till frigörelsen i egenskap av ett av de viktigaste sammanhållande banden för den på de tre delningsmakterna splittrade nationen. Estreichers monumentala nationalbibliografi var ett av de många uttrycken för viljan att andligen hålla samman det som politiken hade skilt åt.

Bibliotekens stora betydelse stod också fullständigt klar för de främmande herrarna under den dödligaste fara som det polska folket och den polska kulturen hittills svävat i, den tyska ockupationen 1939—45.[1]) Den nazistiska politiken i Polen gick som bekant ut på att kväva alla yttringar av polskt kulturliv och förvandla polackerna — eller rättare sagt: dem av polackerna som tilläts leva vidare — till en kultur- och traditionslös fänad. Folkbiblioteken i Generalguvernementet stängdes redan 1939; de vetenskapliga biblioteken var däremot verksamma under hela ockupationstiden men icke tillgängliga för polacker. Under lång tid bortfördes eller förstördes så gott som intet av samlingarna i dessa bibliotek, men däremot företogs stora omorganiseringar och sammanslagningar av olika bibliotek, som i stor utsträckning rubbade de gamla samlingarnas organiska helhet. I Warszawa sammanslogs sålunda Nationalbiblioteket, Universitetsbiblioteket och Krasińskibiblioteket till det s. k. "Staatsbibliothek Warschau".

Av dessa tre är kanske Nationalbiblioteket *(Biblioteka Narodowa)* det ur historisk synpunkt intressantaste. Det grundades 1928 som specialbibliotek för allt

---

[1]) En utförlig redogörelse för de under ockupationen förstörda biblioteken ger A. Lewak i Kwartalnik historyczny, R. 53, 1946, s. 687—699. Nyare underrättelser lämnas i de efter kriget utkommande numren av Przegląd biblioteczny. På danska finns en kortfattad men innehållsrik skildring av G. Krogh-Jensen, Polens biblioteker under og efter okkupationsaarene (Bogens verden, 1948, nr 1, s. 1—16.)

polskt tryck och för utländska polonica, varjämte vissa humanistiska discipliner skulle representeras efter ännu mer vidsträckta principer. Till biblioteket är också Bibliografiska institutet knutet, som ger ut den löpande polska bibliografin, *Przewodnik Bibliograficzny*. Det äldre bokbeståndet kom huvudsakligen från tre håll: de båda emigrantsamlingarna Batignollesbiblioteket i Paris och Rapperswilbiblioteket i Schweiz (om vilket senare Henryk Bukowski, grundaren av den kända stockholmska konsthandeln, hade inlagt stora förtjänster) och vidare det genom Rigafreden 1920 från Ryssland delvis återfådda Załuskibiblioteket, med otrolig energi sammanbragt av biskop Józef Andrzej Załuski, en av det polska 1700-talets originellaste och mest sympatiska gestalter: fanatisk men oegennyttig bokmal, from katolik och entusiastisk upplysningsman.

Vid bombardemanget 1939 förstördes Rapperswilbiblioteket, som av utrymmesskäl hade inrymts i Militärbibliotekets byggnad. Därmed förintades också Bukowskis stora samling svenska polonica. Så följde efter det tyska intåget den stora omorganiseringen. Till Krasińskibiblioteket koncentrerades allt det dybaraste — inkunabler, andra äldre tryck, handskrifter, kartor, grafik — ur Nationalbibliotekets och Universitetsbibliotekets samlingar, som i stället fick mottaga det nyare trycket från Krasińskibiblioteket.

Den 1 augusti 1944 bröt så Warszawaupproret ut. Sedan det hade kuvats och befolkningen evakuerats, anlände den 14 oktober, fem veckor efter det att alla stridshandlingar hade upphört i den stadsdel där biblioteket var beläget, ett tyskt "Brandkommando" och satte med stor omsorg eld på samlingarna. Den kommission som efter kapitulationen skulle försöka rädda det som räddas kunde av kulturminnesmärken fick gå och vada till knäna i den fina gråvita askan av vad som en gång varit Warszawabibliotekens största skatter. Endast en obetydlig, slumpvis utvald del av samlingarna hade tidigare förts till Tyskland.

På liknande sätt förstördes också Zamoyskibiblioteket och för övrigt också Raczyńskibiblioteket i Poznań. Att resten av Nationalbibliotekets och Universitetsbibliotekets samlingar räddades från samma öde måste tillskrivas den hastiga tyska reträtten till följd av den ryska offensiven efter upprorets kuvande.

En liten ljuspunkt är att några få av de allra dyrbaraste medeltida handskrifterna, däribland de för varje slavist välkända *Kazania Świętokrzyskie* och *Psałterz Floriański,* redan före krigsutbrottet hade skickats utomlands; de befinner sig nu i Canada, och man har i Nationalbiblioteket svårigheter med att få dem hemskickade igen.

Den stora ljuspunkten för det polska biblioteksväsendet är dock att det ärevördiga Jagellonska biblioteket i Kraków är så gott som alldeles oskadat; den tyska rerätten skedde mycket hastigt på detta frontavsnitt och några omfattande strider förekom inte. Till det yttre framträder biblioteket rentav nu i föryngrat och mer ändamålsenligt skick än före kriget. Men i fråga om skönhet kan den nya prak-

tiska biblioteksbyggnaden givetvis inte mäta sig med det medeltida Collegium Maius med sin berömda sengotiska gård, där biblioteket förut var inhyst.

Det var år 1928 som tävlingen om en ny byggnad för Jagellonska biblioteket avgjordes, och det blev andre pristagaren, professor Wacław Krzyżanowskis förslag som i omarbetad form slutligen kom till utförande. Vid sidan av honom har bibliotekets nuvarande chef, professor Aleksander Birkenmajer, den huvudsakliga förtjänsten av planeringen. Det ursprungliga förslaget måste av finansiella skäl skäras ned, men omarbetningen innebar inte bara en nedskärning utan också en förbättring. 1936 lades grundstenen, vid krigsutbrottet var inredningsarbetena ännu inte avslutade, och det blev därför ockupationsmakten som fick inviga ”Staatsbibliothek Krakau”.

Vid mitt besök i augusti i år pågick just arbetena på att återställa byggnaden efter de ursprungliga planerna. Tyskarna lade nämligen beslag på bottenvåningen för en del av sina administrativa organ och inredde i stället vissa andra rum en trappa upp till arbetslokaler för bibliotekspersonalen. I det följande skildras byggnaden så som den hade planerats och som den inom kort kommer att te sig.[2])

Planlösningen bygger på tre grundprinciper: 1) böckernas och publikens väg inom byggnaden får inte korsas; 2) bokmagasinen måste vara direkt tillgängliga såväl från låneexpeditionen som från personalens arbetsrum och läsesalarna; 3) den framtida tillbyggnaden av varje del av byggnadskroppen måste kunna utföras så att huvudkommunikationslederna inte rubbas därav.

Grundplanen är i T-form. Tvärstrecket bildas av byggnadens huvudparti, vars fasad är 72 m lång och 24 m hög, alltså ungefär 5 m kortare och 1 m lägre än Carolina Redivivas; längdstrecket bildas av ett lägre, 17 m högt parti, som huvudsakligen upptas av läsesalarna.

Då besökaren kommer in genom huvudingången mitt på fasaden har han till höger utställningssal och låneexpedition, till vänster administrations- och tjänstelokaler samt rakt fram en trappa till nästa våning. Där grupperar sig kring en hall den stora läsesalen, som sträcker sig genom två våningar och får sitt huvudsakliga ljus genom taket, vidare en specialläsesal, en läsesal för akademiska lärare, en lokal för nyförvärv, allmänhetens katalogrum och slutligen en buffé (där man får röka!). Flyglarna i denna våning upptas av bokmagasin. Ytterligare en trappa upp (dit alltså även stora läsesalen sträcker sig) ligger avdelningarna för handskrifter, grafik och inkunabler med sina läsesalar, arbetsrum för personalen och — i flyglarna — magasin. Högre än denna våning reser sig

---

[2]) Se: A. Birkenmajer, Plany nowego gmachu Bibljoteki Jagiellońskiej w Krakowie, Kraków 1929; i sammandragen form på franska i: Primo congresso mondiale delle biblioteche e di bibliografia Roma-Venezia 15—30 giugno 1929, Atti, Vol. 4, Roma 1931, s. 276—289.

inte den bakåt utskjutande delen av byggnaden, ”längdstrecket” på T:et; de följande tre våningarna i ”tvärstrecket” upptas uteslutande av bokmagasin.

Det är intressant att studera hur de tre principerna har genomförts i detalj, men här måste det räcka med några antydningar.

Vad den första principen beträffar, bildar de för publiken avsedda delarna av byggnaden avgränsade komplex med egna kommunikationsleder. Från ingångshallen, den stora trappan och hallarna en och två trappor upp kan en besökare direkt nå låneexpeditionen, utställningsalen, överbibliotekariens mottagningsrum, allmänhetens katalog eller var och en av läsesalarna utan att behöva passera igenom några andra lokaler på vägen. Den inre tjänsten, mottagande av tryckleveranser osv. förlöper längs andra kanaler. Den andra principen är också strängt genomförd på ett sätt som det är svårt att redogöra för utan planskisser. Vad slutligen den tredje beträffar, är ett vidsträckt område runt biblioteket reserverat för framtida tillbyggnader, och dessa kan bekvämt utföras, eftersom huvudkommunikationslederna utgår från byggnadens centrum och de olika lokalerna ligger i dess periferi.

Om man talar med sina kolleger på biblioteket får man visserligen höra, att en del detaljer i planeringen inte i praktiken har visat sig så lyckliga som de föreföll på ritningarna, men sådant torde inte höra till ovanligheterna.

Ett ställe där man med särskilt intresse studerar det nya Krakówbiblioteket för att lära av eventuella misstag är Nationalbiblioteket i Warszawa, som ännu inte har fått sin byggnadsfråga löst. Redan före kriget bodde det trångt i Handelshögskolans lokaler, och nu efter kriget har lokalfrågan blivit alltmer brännande, trots att biblioteket som nämnts nästan fullständigt blivit av med sina gamla samlingar av handskrifter, äldre tryck, grafik och kartor. Man visade mig sorglustigt på de väldiga högarna av tidningsårgångar som låg staplade i korridorerna och på den största läsesalen i Polen, som nu hade fått tas i anspråk som provisoriskt bokmagasin och arbetslokal. Men man kunde inte missta sig på arbetslusten varken i det till bristningsgränsen överfyllda Nationalbiblioteket, i det illa medfarna Universitetsbiblioteket eller i det nya Jagellonska biblioteket.

Och det är kanske det starkaste och mest bestående intrycket en svensk har av ett besök hos sina polska kolleger: deras glädje över att efter de långa fruktansvärda åren få bygga upp igen. Måtte de inte bli avbrutna av nya katastrofer!

Lennart Kjellberg.

POLONICA I SVERIGE 1946—47.

En stor lucka har fyllts i den svensk-polska undervisningslitteraturen i och med att *Polsk grammatik* av Gunnar Gunnarsson och Józef Trypucko (Stockholm, Geber, 1946) samt *Svensk-polskt och polsk-svenskt parlörlexikon* av Gunnar Jacobsson och Józef Trypucko, granskat av prof. Gunnar Gunnarsson (Stockholm, Geber, 1946) kommit ut. Överhuvud taget har på sista tiden undervisningslitteraturen för studier i slaviska språk i Sverige ökat betydligt. När detta skrives är redan den rysk-svenska ordboken av Gunnar Gunnarsson och Alexander de Roubetz färdig; den större polsk-svenska ordboken låter nog ännu vänta på sig, men arbetet med denna pågår. En kortfattad polsk litteraturhistoria på svenska skulle vara av största nytta ty den enda översikten hittills, av Wilhelm Feldman (Polackerna, Nationernas bibliotek II, Stockholm 1918) har redan blivit åtskilligt föråldrad. Nu har man åtminstone fått ett slags komplement till denna översikt i det bekanta samlingsverket *Europas litteraturhistoria 1918—1939* red. av Artur Lundkvist Stockholm, Forum, 1946. Kapitlet om polsk litteratur i detta verk är skriven av Romana Heltberg. Man saknar här försök till ett mera allmänt omdöme och systematisering (som t. ex. i K. W. Zawodzińskis utmärkta artikel *Die zeitgenossische Literatur Polens* i Slavische Rundschau V, 1933, s. 230—242), men annars är detaljerna ganska sakligt och objektivt framställda. Den största svagheten är en viss förvrängning av hela bilden genom brist på proportioner. Man finner t. ex. sådana namn som Worcell eller Ukniewska, men däremot inte ett ord om en sådan förgrundsfigur som K. H. Rostworowski, utan vilken bilden av den polska litteraturen före kriget är alldeles otänkbar. Vidare är t. ex. som "avantgardegruppens främsta företrädare" nämnda två författare: Tadeusz Peiper och Jan Piechal. Angående T. Peipers roll kunde man eventuellt diskutera, men Piechal (vilken f. ö. inte heter Jan utan Marian) har mycket litet att göra med det s. k. avantgardet. Däremot borde man här ej förbise sådana verkliga avantgardister som Julian Przyboś och Adam Ważyk.

På det rent vetenskapliga området ha vi ett arbete att anteckna, avhandlingen i komparativ slavistik av Józef Trypucko *Słowiańskie przysłówki liczebnikowe typu stcsl. dvasdi, tristi,* Uppsala 1947.

Bland översättningar från polska ha vi Zofia Kossak, *Den spetälske konungen,* Stockholm, Wahlström och Widstrand, 1946. Uppgiften om att originalets (!) titel är *The leper King* är felaktig. Verket utkom i Polen före kriget och heter på polska *Król trędowaty.* Z. Kossak's namn och verk är ej alldeles okända i Sverige (hennes *Gyllene friheten* översattes på sin tid från originalet). En annan översättning från polsk litteratur, som egentligen borde ha nämnts i förra häftet av S. P., är *En dam och sju execellenser* av Elexander Piskor, Stockholm, Bonniers, 1945, en bok av ett visst kulturhistoriskt intresse.

Även två svenska romaner kan man delvis betrakta som polonica, ehuru de ej ha så mycket att göra med Polen. Albert Olsson har under medverkan av en polska, Maria Moldenhawer, skrivit en roman om några polska godsägarfamiljers liv i Ukraina före revolutionen: *Stjärnorna har sagt,* Stockholm, Tiden, 1946; Dag Hemdals bok *Hjärtat är ett strängaspel,* Stockholm, Fahlcrantz och Gumælius, 1946, är enligt undertiteln en roman om Chopins ungdomskärlek.

Bland skildringar av de politiska problemen under och efter kriget är det två böcker som först och främst gäller Polen. *Polsk revolution* av Marika Stiernstedt, Stockholm, Bonniers, 1946, är en i entusiastisk ton hållen skildring av de politiska förhållandena i Polen efter kriget; *Polen under skäran,* Stockholm, Natur och Kultur, 1947, av Anonymus skildrar polackernas öde under rysk makt under kriget.

Z. Folejewski.

KRONIKA UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO ZA OKRES WOJNY 1939—1945 ORAZ ZA ROK AKADEMICKI 1945. Kraków 1946.

Denna publikation är en torr och saklig redogörelse för ett av de polska universitetens öde under det sista kriget. Den skildrar endast ett litet avsnitt av polackernas kamp mot det målmedvetna, systematiska utrotningssystem, som till fullo förstått att uppskatta den polska kulturens motståndskraft.

Redogörelsen — krönikan — är fri från all dramatisering; den registrerar fakta, namn, siffror. Men bakom varje ord och varje siffra skymtar man långa år av mänskligt lidande och heroism, av kamp om rätten att deltaga i den mänskliga tankens utveckling, att fortsätta den vetenskapliga forskningen och att undervisa. Den underjordiska kampen i Polen omfattade även detta. Även här existerade det en underjordisk stat, vars uppgift var att försvara folket mot den andliga utrotningen.

Även för en främmande läsare torde det inte vara svårt att leva sig in i denna redogörelses detaljer, att se framför sig hur man från det egna landets bibliotek och arkiv måste stjäla böcker och dokument och bära ut dem gömda under kläderna med risk att varje ögonblick bli upptäckt, arresterad, skickad till koncentrationsläger eller skjuten på platsen. Det är kanske svårare att förstå, huru det var möjligt att mitt under den värsta terrorn organisera ett fullständig underjordiskt universitet, föreläsa, genomföra laboratorieövningar, examinera. Redan nu efter

ett par år låter det nästan som en fantasi, och ändå är det endast en summarisk sammanställning av fakta.

När tyskarna den 6 november 1939 arresterade 183 professorer, docenter och assistenter och skickade dem först till fängelset i Wrocław och sedan till koncentrationslägret, förklarade de, att skälet härför var, att universitetet vågat fortsätta undervisningen utan tyskarnas tillstånd. När sedan 13 av dessa professorer dogo i koncentrationslägret och resten släpptes ut för att tysta ned de kraftiga protesterna från hela den civiliserade världen, hade tyskarna alla skäl att tro att dessa människors motståndskraft var bruten. I stället började de gruppvis återvändande professorerna en intensiv verksamhet och redan i början av 1941, då den sista gruppen släpptes ut från Dachau var hela universitetet i gång. Ledaren var en av de yngre professorerna M. Małecki, vilken på befallning av det hemliga konsistoriet tog anställning på det hatade tyska Ostinstitutet, för att lättare kunna sköta sitt viktiga arbete.

Den filosofiska fakulteten hade 86 lärarkrafter och 380 studenter; den juridiska fakulteten 25 lärarkrafter och 250 studenter; den medicinska 15 lärarkrafter och 100 studenter; den agronomiska 10 lärarkrafter och 67 studenter. Undervisningen pågick hela tiden 1941—45 utan längre avbrott. Examenssessionerna pågick, doktorsdisputationerna ägde rum, administrationen sköttes perfekt. Den underjordiska senatens ledare prof. W. Szafer kunde i sitt tal vid universitetets högtidliga öppnande efter kriget den 19 mars 1945 understryka att det Jagellonska universitetets verksamhet under kriget utgjorde ett ur både vetenskaplig och nationell synpunkt fullvärdigt arbete.

Z. Folejewski.

POLSK ROMAN FRÅN VIKINGATIDEN.

Svenska motiv är inte så vanliga i den polska litteraturen och aldrig hittills har någon polsk författare byggt ett större verk endast på sådana motiv. Sin kända roman *Syndafloden* byggde Henryk Sienkiewicz på händelser från svensk-polska kriget, men det var först och främst rent polska nationella problem som intresserade författaren, och med svenskarna och Sverige befattade han sig endast så mycket som det var nödvändigt för att tillfredställa den litterära kompositionens krav i en historisk roman om ett krig mellan två länder. Dessutom måste man komma ihåg att Sienkiewicz's historiska trilogi (*Med eld och svärd, Syndafloden, Den lille riddaren*) kännetecknas av en viss nationell tendens

och i samband med detta är bilden av de svenska krigarna litet ensidig. En jämförelse med Zacharis Topelius ligger här nära till hands.

Svenskarna uppträder för övrigt då och då i polska romaner, oftast personifierade av en duktig ingenjör eller vetenskapsman, med ljust hår och blå ögon, en "viking med affärssinne". Alldeles nyligen t. ex. i en polsk roman av Z. Grabowski, *Anna* (Newtown 1946, Katowice 1946) kunde man stifta bekantskap med en ing. Olaf Trygvasson (sic!), en på samma gång högst romantisk och högst affärsbegåvad och verksam figur.

Władysław Jan Grabski's roman *Saga o Jarlu Broniszu* (Saga om Jarl Bronisz), Poznań 1946, består av tre delar: del 1 *Zrękowiny w Uppsali* (Förlovningen i Uppsala), del 2 *Śladem Wikingów* (I vikingarnas spår), del 3 *Rok tysiączny* (År 1000). Det är alltså vikingatiden och de mycket omdiskuterade svensk-polska förbindelserna under denna epok som lockat den polske författaren. Visserligen har den nyare historieskrivningen ifrågasatt de flesta teorierna om de livliga förbindelserna mellan Sverige och Polen på denna tid, men just därigenom att det säkra historiska materialet är så knappt och sägnerna så rika, kan en författare här finna ett tacksamt område för sina konstruktioner. Och man kan inte förneka att Grabski lyckats spänna en intressant berättelse, fylld av intriger och dramatiska konflikter kring förlovningen mellan Sigrid Storråda och Olav Trygveson. Han har ur det hypotetiska materialet valt sådana teorier som mest tilltalat hans fantasi och han har säkert mycken kritik att vänta för detta. Men större författare än har har romantiserat lika fritt även om mera kända tidsperioder.

Sigrid Storråda, Olav Trygveson och den legedariske polske "jarlen" Bronisz är huvudfigurerna i trilogiens första del. Handlingen börjar i Jomsborg, dit den polske kungen Boleslaw's utsände, Bronisz, anländer i ett kritiskt ögonblick, då Olav Trygveson planerar att tåga mot Sverige för att ta detta land och dess vackra härskarinna, Sigrid, i besittning. Med hotelser och löften lyckas Bronisz övertyga honom att tåga till Norge och själv beger han sig med Sigvaldi och en skara joms-vikingar till Sverige för att bistå Sigrid — den polske konungens syster. Under eldsvådan i Gamla Uppsala räddar Bronisz unga Helgas liv och här börjar den andra tråden i romanen — kärleken mellan Bronisz och Helga och hindren i dess väg. Den löper parallellt med det historiska händelseförloppet som kulminerar i den dramatiska förlovningsceremonien. Sceneriet växlar mellan Sverige och Polen. Ett vackert intermezzo är Bronisz's resa till Preussen med den berömde aposteln Wojciech (Adalbertus).

Handlingens centralpunkt i trilogiens andra del (*Śladem Wikingów*) är Bronisz's "vikingatåg" mot England för att befria Helga, vilken hade förts dit av den engelska riddaren Roger. I tredje delen (*Rok tysiączny*) möter vi igen Bronisz och de övriga redan kända gestalterna först under konungarnas möte

vid Albertus' grav i Gniezno och sedan i det dramatiska slaget vid Svoledr, då Olav Trygveson försöker bortröva Sigrid Storråda.

Trots vissa ojämnheter i den litterära bilden och trots en viss ensidighet (författarens försök att framställa Polen som ledande kraft i det politiska spelet på den tiden) är Grabskis roman ett verk som även utanför Polens gränser och särskilt i Skandinavien kan finna flera intresserade läsare.*

Z. Folejewski.

* En annan polsk roman, Juliusz German's *Królewna i jej panny* ("Prinsessan och hennes hovfröknar"), Katowice 1946, handlar om Katarina Jagellonicas öden i Sverige, vilka ju i och för sig är en enda verklig roman och just därför är nog särskilt svår att "romantiseras". Den svenska författarinnan Py Sörman lyckades i varje fall mycket bättre med denna uppgift (*Spelet kring drottningen,* Sthlm 1943) än polacken German.

LA LINGUISTIQUE POLONAISE APRÈS LA GUERRE

(Jusqu'à la fin de 1947).

Essai de bibliographie.[1]

La revue que nous présentons ici est loin d'être complète. En raison de notre éloignement de la Pologne, nous n'avons pu disposer de la totalité des périodiques polonais et, par conséquent, il nous a été impossible de faire un travail exhaustif. Néanmoins, comme il n'existe pas encore de revue semblable et qu'il y a peu d'espoir — autant que nous le sachions — de recevoir dans un proche avenir une bibliographie de la linguistique polonaise d'après guerre, nous espérons que notre essai, même incomplet, pourra rendre quelques services. Nous devons malheureusement, faute de place, renoncer à tous commentaires ou compte-rendus des travaux cités et nous borner simplement à une énumération sèche des titres; mais le classement systématique de la littérature remédiera peut-être, dans une certaine mesure, à cette insuffisance.

Commençons par les pertes de personnes et la nécrologie. En septembre 1939 le professeur Józef Birkenmajer est tombé pour la défense de Varsovie (article nécrologique de K. Nitsch dans le JP XXVI, 1946, 65—6). A la même époque, un romaniste, le prof. Józef Morawski, fut tué au cours d'un bombardement (cf. A. Zarach, Przegląd Wielkopolski, n:o 1—3, 1947); au mois de novembre de la même année, le prof. Edward Klich fut assassiné par les Allemands à Poznań (cf. K. Nitsch, JP XXV, 1945, 65—9). Sont décédés naturellement: le prof. Olgierd Chomiński et le prof. Henryk Oesterreicher (cf. K. Nitsch, JP XXVI 1—5), tous les deux en 1942, et, en 1946, le prof. Mieczysław Małecki (cf. S. Urbańczyk, Odrodzenie, n:o 39, 1946, F. Sławski, Tygodnik Powszechny, n:o 39, 1946, K. Nitsch, Dziennik Polski du 14.IX.1946 et JP XXVI 129—134, T. Lehr-Spławiński, Życie Słowiańskie, 1946,

[1] Les deux abréviations employées par nous sont les suivantes: JP = Język polski, Kraków; SPAU = Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków.

n:o 9—11, T. S. Grabowski, Życie Nauki 1947 192—9). Quelques savants plus jeunes sont morts également: Władysław Pniewski (cf. K. Nitsch, JP XXVII 134—5), Jerzy Tarnacki, Henryk Friedrich, Franciszek Siedlecki, Józef Gołąb (cf. K. Nitsch, JP XXVII 132—4), Wiktor Węglarz et Adam Tomaszewski (cf. K. Nitsch, JP XXVII 129—132). Les pertes dans le domaine de la philologie classique sont indiquées dans le Eos, t. XLI: 1, 1946. Il est fait également mention de quelques savants morts il y a longtemps. Ainsi S. Krokowski parle de l'abbé Onufry Kopczyński dans la Walka ludu du 18.XI.1946, S. Hrabec, Arkona, n:o 11—12, 1947, S. Połtasiński, Odrodzenie, n:o 32, 1947 et F. Polaszek, Kurier Wielkopolski, n:o 213, 1947, parlent de S. B. Linde, S. Kuczyński, Pion du 2.VI.1946, T. Mikulski, ib., n:o du 8—10.VI.1946 et W. Hahn, Odrodzenie, n:o 2, 1947, de Władysław Nehring, J. Krzyżanowski, Pamiętnik Literacki XXVI, 1946, 60—73 (résumé dans les Sprawozd. z pos. Wydz. I. Tow. Nauk. Warsz. XXXIX, 1946, 44—5) et H. Barycz, *Aleksander Brückner,* Warszawa 1947, 30 p., consacrent deux études à la mémoire d'Alexandre Brückner, mort en 1939.

Arrivont maintenant à la bibliographie. Aux confins de la linguistique générale et de la philosophie de la langue nous devons citer l'étude d'A. Schaff, *Pojęcie i słowo, próba analizy marksistowskiej,* Warszawa 1946, 200 p. Un extrait de cette étude sous le titre *Słowo i znaczenie* est réimprimé dans la Twórczośc, mai 1946, 79—90. Il existe en outre quelques autres travaux traitant de la linguistique générale, à savoir: T. Milewski, *Zarys językoznawstwa ogólnego. Cz. I. Teoria językoznawstwa,* Lublin 1947, 208 p. (Prace etnologiczne 1), compte-rendu de J. Kuryłowicz, JP XXVII, 119—122 et de W. Kuraszkiewicz, Lud XXXVII, 1947, 309—319; également du même auteur: *Problem klasyfikacji kategorii gramatycznych,* SPAU XLVII 190—7 et *Kategoria rodzaju gramatycznego,* ib. XLVI 140—2. Les autres contributions à ce domaine sont constituées par les articles de R. Stopa, *O normatywną funkcję językoznawstwa,* SPAU XLVI 144—7 et de Z. Klemensiewicz, *Charakterystyka języka osobniczego,* ib. 142—4. A quoi l'on peut ajouter le rapport de J. Kuryłowicz sur le *Językoznawstwo rosyjskie ostatniej doby,* JP XXVII 1—7. Je n'ai pu malheureusement me procurer l'étude du même auteur sur l'école linguistique de Marr dans les Izvestija de l'Académie de Moscou.

Dans le domaine de la linguistique indoeuropéenne nous ne pouvons annoncer que deux contributions: J. Safarewicz, *Pochodzenie trzech szeregów spółgłosek tylnojęzykowych w prajęzyku indoeuropejskim,* SPAU XLVI 37 et Z. Rysiewicz, *Z zagadnień chronologii względnej formacji femininum w językach indoeuropejskich,* ib. XLVII 154—7. L'auteur de la dernière étude utilise principalement le matériel lithuanien. Le même auteur consacre deux articles à la langue sanscrite: *Uwagi o sufiksie -ka- w złożeniach staroindyjskich*

(Funkcja mocji), ib. XLVI 263—5 et *Akcentuacja tematów na -i-, -ú-, -r-, -án- w Rigwedzie,* ib. XLVII 299—303.

Les langues classiques sont représentées, elles aussi, par deux travaux, dûs à J. Safarewicz: *Elementy języka greckiego. Podręcznik dla polonistów i slawistów,* Kraków 1947, 6+95 p. (Biblioteka Studium Słowiańskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego C: 2) et *O wyrażeniu dokonaności i niedokonaności w języku łacińskim,* Eos XLI: I, 2, 1947, 197—206. Tous les autres articles contenus dans la revue précitée ont un caractère philologique.

Dans le domaine des langues germaniques il faut noter trois contributions: J. Kuryłowicz, *Szerzenie się nowotworów językowych (na przykładzie pewnych końcówek koniugacyjnych germańskich),* SPAU XLVII 266—273, A. Kleczkowski, *Miejsce i czas powstania Psałterza Starosaskiego z Lublina,* ib. 280—5, enfin B. Massey, *Nazwy ryb w brytyjskiej wspólnocie narodów i w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Studium semantyczne,* Sprawozdania Poznańskiego Tow. Przyj. Nauk XIV: 1, 1947, 8—11. Le groupe roman n'est représenté que par une contribution: J. Kuryłowicz, *Zmiana akcentu francuskiego w w. XVI,* SPAU XLVII 243—6.

Dans la section de la baltologie c'est à J. Safarewicz que nous sommes redevables de la plupart des contributions: *Litewskie nazwy miejscowe na -iszki,* SPAU XLV 21—3, (cet article également en français, sous une forme plus condensée: *Noms de lieu lithuaniens en -iszki,* Bull. intern. de l'Acad. Polon. des Sciences et des Lettres, Classe de philol., Années 1940—44, 1947, 7—8), ainsi que *Rozmieszczenie nazw na -iszki na pograniczu słowiańsko-litewskim,* SPAU XLVIII 45—6. En outre, dans le *Inter arma, zbiór prac ofiarowanych prof. Kazimierzowi Nitschowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin (1.II.1944) przez przyjaciół, kolegów i uczniów,* Kraków 1946, XIX, 129 p. (Biblioteka Studium Słowiańskiego U. J. A: 1), le même auteur a donné, pages 59—65, *Dwa drobiazgi litewskie,* dont la première "bagatelle" porte le titre de *Kilka uwag o wersyfikacji litewskiej* et la seconde, celui de *Nie znany akrostych Mażwida.* Enfin, il faut indiquer ici l'article de T. Milewski, *Stosunki językowe polsko-pruskie,* SPAU XLVI 269—272.

L'intérêt très signicatif que les savants polonais portent à l'histoire ancienne des Slaves mérite une attention particulière. Le nombre des travaux est considérable, quoiqu'ils ne ressortissent pas tous à la linguistique proprement dite. Nous nous bornons seulement, dans notre revue, aux travaux qui jettent une lumière sur les problèmes linguistiques. En premier lieu, il faut citer le travail important de T. Lehr-Spławiński, *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian,* Poznań 1946, 237 p. + 6 cartes (Prace Instytutu Zachodniego 2), avec

un résumé en polonais dans les SPAU XLVI 23—8 et un résumé en russe dans les Voprosy istorii, octobre 1946, 81—5. Parmi de nombreux compte-rendus nous ne citons seulement que ceux de S. Urbańczyk, JP XXVI 24—7 et de S. Nosek, Lud XXXVII 319—328. Du même auteur également: *O pierwotnych Wenedach,* Inter arma 21—50, *Początki Słowian,* Kraków 1946, 4+72 p. + 4 cartes (Biblioteka Studium Słowiańskiego U. J. B: 1—4). Le premier chapitre de ce livre, intitulé *Prasłowianie,* a paru aussi en englais *The Origin and Ancestral Home of the Slavs* dans un ouvrage collectif *Poland's Place in Europe ... edited by Zygmunt Wojciechowski,* Poznań 1947, 61—83. Les autres travaux d'un caractère analogue sont: F. Bujak, *Wenedowie na wybrzeżu Bałtyku,* SPAU XLVII 85—91, J. Czekanowski, *Polska synteza slawistyczna w perspektywie ilościowej,* ib. 91—4, K. Moszyński, *Z zagadnień pochodzenia języka słowiańskiego,* ib. XLVIII 124—9, J. Safarewicz, *Przyczynki do zagadnienia wspólnoty bałtycko-słowiańskiej,* ib. XLVI 199—202. Les noms ethniques sont exclusivement l'objet de l'étude de J. Otrębski, *Słowianie, rozwiązanie odwiecznej zagadki ich nazwy,* Poznań 1947, 192 p. Il faut également noter ici l'article de M. Gotkiewicz, *Słowak — Słowiok, Słowieński — Słowiocki,* JP XXVI 97—106.

Parmi les travaux d'u'n caracère archéologique nous trouvons: J. Kostrzewski, *Prasłowiańszczyzna, zarys dziejów i kultury Prasłowian,* Poznań 1946, 165 p., du même auteur, *Kultura prasłowiańska,* Warszawa 1946, 24 p. (Wiedza powszechna, Z cyklu Prasłowiańszczyzna i Polska pierwotna 3), du même auteur, *Słówianie i Germanie w pradziejach Polski,* Warszawa 1947, 15 p. (ib. 5), du même auteur, *Słowianie i Germanie na ziemiach na wschód od Łaby w VI—VIII w. po Chr.,* Przegląd Archeologiczny VII: 1 1—29, du même auteur, *Prakolebka Słowian w świetle badań paleobotanicznych,* ib. 98—102., du même auteur, *Bałtosłowianie i początki Prasłowian,* Przegląd Zachodni II 169—173, T. Manteuffel, *Słowiańszczyzna pierwotna,* Kraków 1946, 42 p.; S. Nosek, *Słowianie w pradziejach polskich,* Kraków 1946, 166 p., du même auteur, *Znaleziska w Biskupinie a współczesna kultura ludowa Słowian,* Lud XXXVI 289—312, K. Jażdżewski, *Co przemawia za zasiedziałością Słowian w dorzeczu Odry i Wisły od trzech z górą tysiącleci,* Z otchłani wieków 1946, fasc. 1—2, 9—22, du même auteur, *Gdzie była prakolebka Słowian,* Warszawa 1947, 32 p. (Wiedza powszechna, Z cyklu Prasłowiańszczyszna i Polska pierwotna 2), J. Orłowski, *Słowianie wczesnohistoryczni na ziemiach śląskich,* Materiały odczytowe Nr 3 Polskiego Związku Zachodniego (okręg Śląsko-Dąbrowski), 1946, p. 1—10.

Deux ouvrages enfin traitent des sources de l'histoire des Slaves, à savoir: *Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekładzie Al-Bekriego, wydał ... T. Kowalski,* Kraków 1946, 162+12 p., 12 planches (Pomniki dziejowe Polski), avec un commentaire historique de J. Widajewicz, *Studia nad Relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba,* Kraków

1946, 103 p. (Polska Akademia Umiejętności, Rozprawy wydz. Hist.-Filoz. LXXI : 1), ainsi que M. Plezia, *Najstarsze świadectwa o Słowianach,* Poznań 1947, 58 p. (Biblioteka źródeł historycznych 8). Notons encore l'étude de B. Biliński, *Drogi świata starożytnego ku zachodnim ziemiom polskim i problem Odry u Ptolemeusza,* Eos XLI : I, 2, 1947, 157—196.

Les problèmes particuliers de la grammaire comparée des langues slaves n'ont pas beaucoup attiré l'attention des savants polonais. Nous trouvons ici : Z. Stieber, *Uwagi o przyczynach zmian fonologicznych,* SPAU XLVII 177—180, F. Sławski, *L'alternance q:u dans les langues slaves,* Bull. intern. de l'Acad. Polon., Cl. de Philol. 1940—44, 1947, 10—14, enfin J. Safarewicz, *Pochodzenie słowiańskich przyrostków -isko, -iszcze,* SPAU XLV, 23—6 (également en français : *L'origine des suffixes slaves -isko, -iszcze,* Bull. intern. 8—10).

Les études consacrées au vieux slave, toutes de M. Małecki, ont principalement un caractère historique. Ce sont : *Najstarszy literacki język Słowian,* Kraków 1947, 42 p. (Biblioteka Studium Słowiańskiego U. J. C : 1), *O ojczyźnie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego,* SPAU XLVI 35—6, *Czy św. Cyryl i Metody byli Słowianami?,* Inter arma 51—7. Aux confins du vieux slave et du bulgare est l'étude de F. Sławski, *Miejsce enklityki odmiennej w dziejach języka bułgarskiego,* Kraków 1946, VIII, 87 p. (Prace Komisji językowej 30). Les autres contributions aux langues slaves méridionales sont les suivantes : F. Sławski, *Podstawy staro-cerkiewno-słowiańskie zaniku infinitiwu w języku bułgarskim,* SPAU XLVI 265—9, du même auteur, *Infinitiwus w języku serbochorwackim,* ib. XLVII 303—7, du même auteur, *Bułgaria, dzieje i piśmiennictwo w zarysie,* Kraków 1947, IV, 42 p. (Biblioteka Studium Słowiańskiego U. J. B : 5), M. Małecki, *Romańsko-słowiańska granica językowa na zachodzie południowej Słowiańszczyzny,* SPAU XLVII 31—3 (avec une carte).

Le terrain transitoire polono-slovaque est l'objet de deux contributions de Z. Stieber : *Z językowej przeszłości Orawy,* JP XXVII 69—73 et *Z badań porównawczych nad słownictwem Karpat,* SPAU XLVI 148—151. Ajoutons encore une petite étude du même auteur, *Problem językowej i etnograficznej odrębności Podhala,* Łódź 1947, 19 p. (Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Odczyty 1). Deux contributions également se rapportent aux langues slaves occidentales : Z. Stieber, *Krótka gramatyka języka górno-łużyckiego* (les références bibliographiques plus détaillées me sont inconnues) et de A. Kleczkowski, *Trudności w etymologiach słowiańsko-niemieckich języka Wendów Lüneburskich,* SPAU XLVII 262—6. Les données à la fois historiques et relatives au langage se trouvent dans une plaquette de T. Lehr-Spławiński, *Plemiona słowiańskie nad Łabą i Odrą w wiekach średnich z mapą, wyd. 2:ie,* Katowice 1947, 30 p. (Wydawnictwa Instytutu Śląskiego, Biblioteka Słowiańska 4). Nous

avons enfin quelques ouvrages exclusivement historiques: J. Widajewicz, *Weleci,* Katowice 1946, 22 p. (ib. 2), du même auteur, *Słowianie zachodni a Niemcy w wiekach średnich,* Katowice 1946, 44 p. (ib. 1), du même auteur, *Niemcy wobec Słowian połabskich,* Poznań 1946, 53 p., du même auteur, *Zanik Słowian na terenie Niemiec,* Tygodnik Powszechny du 14.IV.1945. Le dernier article a provoqué les remarques de H. Ułaszyn, *Ślady po Słowianach załabskich,* Kuźnica du 28.I.1946 et de K. Nitsch, JP XXVI 29—30.

Nous arrivons maintenant aux travaux portant sur la langue polonaise. Il faut placer au premier plan l'ouvrage fondamental de J. Kostrzewski, *Kultura prapolska,* Poznań 1947, 605 p., ainsi que la monographie de T. Lehr-Spławiński, *Język polski, pochodzenie, powstanie, rozwój,* Warszawa 1947, 487 p. (Biblioteka wiedzy o Polsce 2). Les autres contributions d'un caractère général sont: S. Słoński, *O języku Jana Kochanowskiego,* Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Sprawozdania z pos. wydz. I, XXXIX: 1—2, 1947, 14—19, W. Doroszewski, *Język Teodora Tomasza Jeża,* ib. HXXIII—XXXVIII, 1945, 18—20, S. Rospond, *Ze studiów nad językiem polskim XVI wieku,* SPAU XLVI 99—103.

Une contribution à la phonétique descriptive et à la phonologie est dûe à Z. Klemensiewicz dans son article *System fonologiczny i morfonologiczny współczesnej polszczyzny kulturalnej,* SPAU XLV 18—20 (également en français: *Le système phonologique et morphonologique de la langue polonaise littéraire contemporaine,* Bull. intern. 5—7). Un détail de la terminologie phonétique est traité par J. Rączy, *O tchnionce, zwanej dotąd sylabą lub zgłoską,* JP XXV 93—5; les remarques critiques de M. Dłuska et la réplique de l'auteur se trouvent ib. XXVI 23—4, ainsi que les remarques nouvelles de M. Dłuska et de Z. Klemensiewicz ib. 56—7. Sur la phonétique historique nous avons: Z. Stieber, *Dlaczego mówimy tszy kszywe kszaki a nie dży gżywe gżaki?,* JP XXVI 76—8, du même auteur, *Skąd się wzięła wymowa tfoja śfieca?,* ib. 107—9, du même auteur, *Czas i przyczyny zaniku polskiego iloczasu,* SPAU XLVI, 103—6, du même auteur, *Uwagi o rozwoju fonetycznym polskich przyimków,* ib. XLVII 308—10, S. Urbańczyk, *Historia przyimków bez i przez,* JP XXVI 134—9.

La section de morphologie se présente, quant à la quantité, sous un aspect un peu plus important. Nous trouvons en effet: A. Mirowicz, *Wartość uczuciowa rozkaźnika a złożenia typu czyścibut,* JP XXVI 170—5, W. Doroszewski, *Kategorie słowotwórcze,* Tow. Nauk. Warszawskie, Sprawozdania z pos. Wydz. I, XXXIX: 1—2, 1947, 20—42 (résumé dans les SPAU XLVI 46—9), S. Urbańczyk, *Dwa przyczynki do znajomości polskich deminutiwów,* SPAU XLV 15—17, H. Safarewiczowa, *Wyrazy na -it i na -ita w języku polskim,* JP XXVII 50—1, S. Folfasiński, *Mieszanie się końcowego -arz, -aż i -asz,* JP XXVI 120—2, S. Rospond, *Nowotwory czy nowopotwory językowe,* JP XXV

97—105, A. Obrębska-Jabłońska, *„Kinofikacja”*, JP XXVI 42—6, H. Ułaszyn, *Pochodzenie etniczne nazwy Ukrainiec*, Łódź 1947, 14 p. (Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Wydz. I, Prace 1). Dans le domaine de la f l e x i o n il n'y a à noter que deux contributions: K. Nitsch, *Szkice z historii polskiej deklinacji*, SPAU XLVII 152—4 (il s'agit ici des formes: *Nasi świezi Włosi, sukien* et *wisien* à côté de *wisień*, également *zeń, dlań, odeń*, enfin *dwiema* à côté de *dwoma*), ainsi que J. Kuryłowicz, *Męski acc.-gen. i nom.-acc. w języku polskim*, ib. XLVIII 12—16. Il faut encore citer ici l'article de P. Zwoliński, *Liczebniki zespołowe typu „samowtór, samotrzeć” w języku polskim na tle ogólnosłowiańskim i indoeuropejskim*, SPAU XLVIII 16—20.

L'étude des d i a l e c t e s a provoqué un vif intérêt parmi les linguistes polonais après la guerre. W. Taszycki traite des problèmes historiques dans les articles suivants: *Staropolskie formy czasu przeszłego robiłech, robilichmy*, SPAU XLVII 7—10 et *Przejście chw > f w staropolszczyźnie*, ib. XLVIII 40—5. Aux confins de la géographie des mots et de l'étude historique des dialectes appartient l'article de K. Nitsch, *Janwieta (l. mn.) = adwent*, JP XXVI 161—6. D'un caractère strictement géographique est l'article de S. Urbańczyk, *Czesko-polska granica etniczna w średniowieczu w świetle nazw miejscowych*, SPAU XLVII 11. K. Nitsch traite des dialectes polonais occidentaux en général dans une petite plaquette *Polskie gwary ludowe ziem zachodnich*, Kraków 1945, 21 p. (Uniwersytet Jagielloński i Akademia Górnicza, Kurs naukowo-informacyjny o ziemiach zachodnich 15), et des dialectes de Silésie en particulier dans un livre *Dialekty polskie Śląska, część I, wyd. drugie*, Kraków 1939, VII, 255 p. (Polska Akademia Umiejętności, Wydawnictwa śląskie, Prace językowe 5). Nous possédons en outre une plaquette d'un caractère historique de S. Bąk, *Prace dialektologiczne na Śląsku przed Lucjanem Malinowskim*, Katowice 1947, 45 p., ainsi qu'une nouvelle édition de J. S. Bandtke, *Wiadomości o języku polskim w Śląsku i o polskich Ślązakach (1821), z pierwodruku wydał i przypisami opatrzył B. Olszewicz*, Wrocław 1945, 44 p. Enfin, une étude de caractère monographique de P. E. Pawłowski, *Gwara podegrodzka z próbą wyznaczenia południowo-zachodniej granicy gwar sądeckich*, SPAU XLVII 180—5. Les contributions suivantes traitent de l'influence des parlers sur la langue littéraire: J. P. Milik, *Gwara ludowa u Sienkiewicza*, JP XXVI 139—49, avec les compléments de K. Nitsch, ib. 175—7, et Z. Sobierajski, *Jak Kasprowicz dialektyzował swój język*, Sprawozdania Poznańskiego Tow. Przyj. Nauk XIII: 1, 1945—46, 12—13. Des renseignements nous sont donnés sur les parlers des grandes villes par: W. Doroszewski, *Język Warszawy*, Nowa Epoka du 23.XII.1945 et Z. Stieber, *Wymowa łódzkiej inteligencji*, JP XXVI 149—150.

Nous possédons comme contributions à la s y n t a x e: K. Nitsch, *Pomijany przez gramatyków narzędnik miary czasu*, JP XXVI 16—19 (il s'agit ici du type

dniem wprzódy), E. Ostrowska, *Historyczna składnia komparatywu względnego w języku polskim,* SPAU XLVI 272—6, A. Mirowicz, *Przysłówki przy liczebnikach, zaimkach i rzeczownikach,* JP XXVII 166—8, Z. Klemensiewicz, *O wyrazie jak z funkcją wskaźnika zespolenia zdań złożonych w gwarach ludowych,* Inter arma, 5—11, S. Urbańczyk, *Zdania rozpoczynane wyrazem jak w języku polskim,* Kraków 1939, 4+67 p. (Prace Komisji Językowej 28), Z. Klemensiewicz, *Wielosłowia (grupy wyrazowe),* SPAU XLVII 79—81, I. Stein, *Czasowniki niedokonane i dokonane we współczesnym literackim języku polskim,* Inter arma 93—106, W. Doroszewski, *Dyskusyjne uwagi o szyku przymiotników,* JP XXVII 154—5. Z. Klemensiewicz traite enfin, JP XXVI 181—3, de la place du pronom *który.*

Les problèmes l e x i c o g r a p h i q u e s ainsi que l'histoire des mots particuliers ou des noms propres constituent un groupe qui a spécialement retenu l'attention. En premier lieu se pose la question d'un dictionnaire de vieux polonais à paraître prochainement. Les ouvrages suivants traitent de ce dictionnaire: K. Nitsch, *Studia nad historią polskiego słownictwa (z uwzględnieniem stanu „Słownika Staropolskiego P. A. U.")*, SPAU XLVI 3—6, S. Urbańczyk, *Problemy redakcyjne Słownika staropolskiego na tle próbnych artykułów,* ib. XLVII 307—8, du même auteur, *Próba „Słownika Staropolskiego",* Kraków 1947, 48 p. (Prace Komisji Językowej 32). Le communiqué de K. Górski et S. Hrabec, *Projekt instrukcji do zbierania materiałów do „Słownika Mickiewiczowskiego",* SPAU XLVIII 46—8, nous apporte des informations relatives au dictionnaire de la langue de Mickiewicz.

Le lexique des temps de guerre et d'occupation est l'objet d'un chapitre spécial dans la section de la lexicographie polonaise. Les auteurs ci-après traitent de cette question: S. Urbańczyk, *Wpływ wojny na nasz język,* Dziennik Polski du 9.I.1946, J. T. Milik, *Słownictwo powstańcze,* JP XXVII 97—100, du même auteur, *Warszawskie komunikacje,* ib. 23—4, du même auteur, *Szaber,* ib. 21—3, P. Zwoliński, *Wojenne „leopolizmy",* ib. 117—118, W. Kuraszkiewicz, *Język polski w obozie koncentracyjnym,* Lublin 1947, 47 p. (Tow. Nauk. Katol. Uniw. Lubelskiego, Wykłady i przemówienia 26). A quoi l'on peut joindre l'article de Z. Klemensiewicz, *Pan i obywatel,* JP XXVI 33—42. Dans le domaine de la s é m a n t i q u e il faut citer les contributions suivantes: K. Nitsch, *Pantarka i synonimy,* JP XXVII 104—6, A. Obrębska-Jabłońska, *Kaszubskie grajny i siennik,* ib. 108—112, S. Folfasiński, *Mecenas przed sądem językoznawców i prawników,* JP XXVI 14—16, S. Bąk, *Ogólnopolskie jarmark,* ib. 46—8, S. Hrabec, *Holenderski towar,* JP XXVII 82—4, du même auteur, *Szafa gra,* ib. 176—7, M. T. Huber et Z. Klemensiewicz, *Materiał a tworzywo,* JP XXVI 85—7, W. Piasecki, *Bursztynowy świerzop,* ib. 82—5, P. Zwoliński, *Oboczność raz jeden w języku polskim,* ib. 109—114, avec la note de Z. Klemensiewicz. Quelques

auteurs traitent de la phrase *w oboim żywiole,* qu'on trouve entre autres chez Mickiewicz, dans le JP XXVI 88, 122, 152—3, XXVII 25, 80—2 et dans la Twórczośc, mars 1947, 81—89.

Comme contributions étymologiques nous avons: T. Lehr-Spławiński, *O pochodzeniu pol. baczyć,* JP XXVI 166—170, P. Zwoliński, *Etymologia policzka,* JP XXVII 74—8, S. Bąk, *W sprawie wyrazu policzek,* ib. 172—4, F. Sławski, *Pol. poczwara,* ib. 13—16, du même auteur, *Pol. kręźel, kądziel, konopie,* Inter arma 85—92, du même auteur, *Praslow. *rutiti, *rjutiti, *rqtiti,* SPAU XLV 27—9, K. Nitsch, **Węźnica,* JP XXVII 101—4, E. Słuszkiewicz et K. Nitsch, *Cer i czyr,* ib. 116—117, S. Bąk et J. T. Milik, *Ciuchy,* ib. 78—80, Z. Stieber, *Jeszcze o polskim dziś,* JP XXVII 11—13.

La section des mots empruntés est représentée, elle aussi, par maintes contributions. La question des tchéchismes se place au premier plan. Nous possédons sur ce sujet les renseignements suivants: S. Urbańczyk, *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich. Cz. I. Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma świętego,* Kraków 1946, 4+182 p. (Polska Akademia Umiejętności, Rozprawy Wydz. Filol. LXVII: 2), résumé dans les SPAU XLVI 37—42, du même auteur, *Historia przyimków bez i przez,* JP XXVI 134—9, du même auteur, *Kuleć, kulawy itp.,* JP XXV 23—5, avec la critique de J. T. Milik et S. Bąk et la réplique de l'auteur ib. 109—114, du même auteur, *Polskie skromny,* JP XXVI 5—11, avec la critique de F. Sławski et la réplique de l'auteur ib. 71—6, du même auteur, *Polskie przymiotniki typu przepiękny, przesławny,* JP XXV 78—82, W. Taszycki, *Nie oczekiwane -ż- w wyrazach porażka i pogróżka,* ib. 105—9, du même auteur, *Przejście chw > f w staropolszczyźnie,* SPAU XLVIII 40—5. Un autre groupe de contributions, relativement nombreuses, porte sur les mots empruntés aux langues orientales: A. Zajączkowski et T. Kowalski, *Staropolska nazwa żyrafy — sarnapa,* JP XXVI 19—23, T. Kowalski, *Szarańcza,* JP XXVII 52—5, E. Słuszkiewicz, *Pol. surma,* JP XXVI, 114—116, J. Janów, *Jeszcze o surmie,* JP XXVII 168—172, du même auteur, *Szach 'pies',* ib. 106—8, F. Sławski, *Kubrak,* JP XXV 91—3. Sur les emprunts germaniques nous avons: A. Kleczkowski, *Polska terminologia szachowa,* JP XXVI 78—80, J. Birkenmajer, *Kot i kotwica,* ib. 66—71, T. Estreicher et Z. Klemensiewicz, *Pałkierz,* JP XXVII 24—5, Z. Klemensiewicz, *Formierz,* JP XXVI 183—4; sur les emprunts italiens: A. Zaręba, *Włoskie zapożyczenia we współczesnej polszczyźnie,* JP XXVII 16—21; sur les emprunts grecs: J. Schneyder, *Język grecki we współczesnej polszczyźnie kulturalnej,* Meander 1946, 228—239 (résumé dans le JP XXVI 124—5); sur les emprunts japonais: W. Kotański, *Japońskie wyrazy w języku polskim,* JP XXVII 161—6; sur les emprunts en général: M. Arct, *Słownik wyrazów obcych, wyd. 18,* Warszawa 1947, II, 408 p. Trois ouvrages sont enfin consacrés au lexique technique: W. Skibicki, *Pod-*

ręczny słownik techniczny handlu zagranicznego. Angielsko-polski i polsko angielski, Warszawa 1946, 226 et 148 p., S. Hiszpański, *Krótki słownik terminów lotniczych,* Warszawa 1947, 191 p., W. Kasperowicz, *O polskim słownictwie stosowanym,* Przegląd techniczny 1947, n:o 1—2.

Les ouvrages traitant sur les noms de personnes sont les suivants: J. Otrębski, *Imiona pierwszej chrześcijańskiej pary książęcej w Polsce,* Poznań 1947, 85—125 (tirage à part de la Slavia Occidentalis XVIII), W. Semkowicz, *Geneza imienia „Mieszko" z historycznego punktu widzenia,* Inter arma 67—84, S. Urbańczyk, *O imię pierwszego historycznego księcia Polski,* ib. 107—117, du même auteur, *O imieniu Masław,* Afisz Starego Teatru w Krakowie n:o 3, 1946, du même auteur, *O nazwisku Norwid,* Odrodzenie n:o 100, 1946, S. Kętrzyński, *O imionach piastowskich do końca XI wieku,* SPAU XLVI 213—15, K. Nitsch, *Nowocień, Przybycień, Stępień, Pochopień,* JP XXVI 150—2.

Une attention particulière a été portée aux noms topographiques des territoires recouvrés. Parmi les nombreuses mais souvent incompétentes contributions, on peut citer ici les plus importantes: K. Nitsch, *Pierwsze ustalone nazwy miejscowe ziem odzyskanych,* JP XXVI 118—20, du même auteur, *Nazwy miejscowe w odzyskanej Polsce zachodniej,* JP XXV 33—41, S. Urbańczyk, *Walka o Solice i Chojnasty,* JP XXVII 46—50, du même auteur, *O Górach Olbrzymów, niem. Riesengebirge, pol. Karkonosze,* Dziennik Polski du 10.X.1946, du même auteur, *Prudnik,* Odra du 10.XI.1946, W. Taszycki, *W obronie śląskich nazw miejscowych,* Zaranie Śląskie 1946, fasc. 1—2, 52—6, du même auteur, *Giżycko i Lec,* Dziennik Polski du 8.XI.1946, du même auteur, *Podzwonne t.zw. Solicom,* Śląsk n:o 7, 1946, S. Rospond, *Ex re nazwy Śląska,* ib. n:o 8—9. Particulièrement beaucoup de travaux sont consacrés au nom de *Nysa:* W. Taszycki, *Nazwa rzeczna i miejscowa Nysa,* JP XXV 7—11, S. Rospond, *Ze studiów nad polską toponomastyką. IV. Nysa,* ib. 41—5, T. Lehr-Spławiński, *O pochodzeniu nazwy rzeki Nysa,* ib. 45—7, Redaction, *Nysa czy Nisa?,* ib. 114—115, A. Kleczkowski, *„Nisa" czy „Nysa",* SPAU XLVI 189—195, M. Rudnicki, Przegląd Zachodni, février 1946, 163—8, K. Nitsch, *W sprawie Nysy,* JP XXVI 48—50, S. Rospond, Komunikat Instytutu Śląskiego, seria 7, nr 23, M. Rudnicki, Przegląd Zachodni, novembre 1946. On peut enfin nommer quelques collections relatives aux noms géographiques des territoires occidentaux: S. Kozierowski, *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny zachodniej, zesz. I. Pomorze Zachodnie,* Poznań 1945 (cartes de Słupsk, Kołobrzeg, Szczecin et Piła, à l'échelle de 1:300,000), L. Kohutek, *Słownik nazw miejscowych Pomorza Mazurskiego zwanego Prusami Wschodnimi,* Cieszyn 1945, 178 p., W. Chojnacki, *Słownik polskich nazw miejscowych w b. Prusach wschodnich i na obszarze b. Wolnego Miasta Gdańska według stanu z r. 1941,* Poznań 1946, 183 p., K. Kolańczyk et W. Rusiński, *Skorowidz nazw miejscowości Pomorza Zachodniego i Ziemi*

Lubuskiej według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowości przy Ministerstwie Administracji Publicznej, Poznań 1947, 172 p., G. Leyding-Mielecki, *Słownik nazw miejscowych Okręgu Mazurskiego, Cz. I,* Olsztyn, 1947, 215 p.

Les autres contributions a l'histoire des noms de lieu ne sont pas nombreuses. Nous trouvons : W. Taszycki, *Słowiańskie nazwy miejscowe. (Ustalenie podziału),* Kraków 1946, 64 p. (Prace Komisji Językowej 29), résumé dans les SPAU XLVI 185—9, S. Hrabec, *Huculskie nazwy geograficzne,* SPAU XLVII 185—190, du même auteur, *O nazwie miejscowej Zawichost i podobnych nazwach żartobliwych,* JP XXVI 80—2, W. Taszycki, *Nazwa miejscowości Żmigród,* JP XXVII 135—9, K. Nitsch, *Szczrzawy i Wielewic,* JP XXV 83—7.

Pour en terminer avec les travaux concernant le langage, il faut annoncer deux reéditions de textes vieux polonais, tous dans une série Biblioteka Pisarzów Polskich, à savoir : *Historia o żywocie i znamienitych sprawach Aleksandra Wielkiego (1550), wydał Julian Krzyżanowski,* Kraków 1939, X, 157 p. (n:o 86), Jan Sandecki (Malecki), *Ewangeliarz z początku XVI w. i dwa późniejsze druki polskie tegoż autora, wydał i wstępem poprzedził Jan Janów,* Kraków 1947, CLVIII, 2, 192 p., (n:o 87). L'étude historique portant sur la Bulle de Gniezno mérite également d'être mentionnée : *Najstarsze papieskie bulle protekcyjne. Cz. I. Bulla Gnieźnieńska z r. 1136,* Poznań 1946, 20 p. (Biblioteka źródeł historycznych 5).

Les problèmes de la métrique ont attiré l'attention de quelques savants, parmi lesquels la première place revient à M-me M. Dłuska, l'auteur des travaux suivants : *Prozodia języka polskiego,* Kraków 1947, IV, 72 p. (Prace Komisji Językowej 31), *Polskie zestroje akcentowe i intonacyjne,* SPAU XLVII 81—4 (compte-rendu de Z. Stieber, JP XXVII 122—4), *Wiersz polski XV i pierwszej połowy XVI wieku,* SPAU XLVI 42—6, *Polski sylabizm ścisły w świetle cech 13-zgłoskowca,* ib. 195—8. Les autres études traitant du même sujet sont : S. Furmanik, *Podstawy wersyfikacji polskiej (nauka o wierszu polskim),* Warszawa 1947, 323 p., (résumé dans les SPAU XLVII 133—7, compte-rendus de K. W. Zawodziński, Twórczośc, septembre 1947, 92—100 et de A. Sowiński, Nowiny Literackie du 28.IX.1947), du même auteur, *O wersyfikacji Mickiewicza,* Twórczośc, juin 1946, 107—117, F. Siedlecki, *O nowych badaniach nad budową wiersza,* JP XXV 53—60, 69—78, K. Nitsch, *Metryczna niespodzianka w Marii Malczewskiego,* Twórczośc, juin 1947, 121—5, K. W. Zawodziński, *Wiersz poezji polskiej XVI i XVII w. jako wiersz czystosylabiczny,* Tow. Nauk. Warszawskie, Sprawozdania z posiedzeń I. Wydz. XXXIX, 1946, 46—9.

La section de la stylistique n'est représentée que par un seul ouvrage collectif *Stylistyka teoretyczna w Polsce, pod redakcją K. Budzyka,* Warszawa 1946, 408 p. (Z zagadnień poetyki 8), contenant seulement une étude nouvelle, l'article du rédacteur, *Zarys dziejów stylistyki teoretycznej w Polsce,* p. 7—79.

Toutes les autres études sont des réimpressions d'articles publiés à des époques diverses avant la guerre. Ce sont : S. Szober, *Zjawiska stylu w stosunku do innych zjawisk językowych i stanowisko stylistyki wobec językoznawstwa,* p. 83—92, S. Wędkiewicz, *O t.zw. stylistyce* 93—102, *Remarques* de J. Łoś, K. Nitsch, T. Kowalewski et J. Rozwadowski 103—114, H. Gaertner, *Stylistyka jako metoda indywidualizująca w badaniach językowych* 114—158, K. Wóycicki, *Z pogranicza gramatyki i stylistyki* 161—191, K. Budzyk, *Struktura językowa prozy powieściowej* 192—207, A. Obrębska-Jabłońska, *Od archaizmu do nowej formy językowej* 208—221, K. Budzyk, *Gwara a utwór literacki* 221—234, du même auteur, *Sprawa neologizmów w literaturze* 235—247, Z. Łempicki, *Zagadnienie stylu* 251—296, D. Hopensztand, *Mowa pozornie zależna w kontekście „Czarnych skrzydeł"* 299—330, du même auteur, *„Satyry" Krasickiego* 331—396. C'est dans cette section que doit être rangé l'article de R. Pollak *O harmonii głoskowej u Piotra Kochanowskiego,* JP XVII 7—13.

La dernière section qui reste à être traitée, est la c u l t u r e d u l a n g a g e. Nous pouvons nommer ici les travaux suivants: M. Dłuska, *Język żyje, pogadanki o słowie,* Lublin 1947, 63 p., T. Milewski, *Język a społeczeństwo,* Lublin 1947, 34 p., A. Chojecki, *Język polski, jego poprawność i piękno,* Kraków 1946, 12 p., *Prawidła poprawnej wymowy polskiej, wyd. 2-ie,* Kraków 1946, 21 p. (Biblioteczka Miłośników języka polskiego 10), K. Nitsch, *O nową reformę ortografii,* JP XXV 11—23, M. Dąbrowska, *Od strony pisarza,* ib. 87—91, Z. Klemensiewicz, *Miłośnictwo języka w dziejach polszczyzny,* ib. 1—7, 47—52, du même auteur, *Przyczynek lingwisty do pewnej polemiki,* JP XXVII 143—5 (il s'agit de l'archaïsation de la langue), du même auteur, *Czy obce nazwy własne należy pisać, jak się je wymawia?,* ib. 65—8, du même auteur, *Poprawność a pedagogika językowa,* ib. 38—46, J. Lande, *W sprawie polityki językowej,* ib. 33—8.

Nous trouvons enfin des renseignements sur l'état de la s l a v i s t i q u e p o l o n a i s e avant et après la dernière guerre dans le communiqué de T. Lehr-Spławiński, *Slawistyka w Polsce przed i po drugiej wojnie światowej,* Twórczośc, mars 1947, 67—80.

Józef Trypućko.

INSÄNDA MEDDELANDEN

MEDDELANDEN FRÅN SVENSK-POLSKA FÖRENINGEN

Svensk-Polska föreningens styrelse består f. n. av följande personer: dir. C. A. Andersson, ordf., ombudsman C. Andersson, dir. T. Björklund, läraren vid Musikaliska akademin S. Brandel, fil. lic. B. Calleman, dir. H. Dahlbäck, dir. Elof Ericsson, professor G. Gunnarsson, red. N. E. Holmquist, intendent Å. Karlsson, byråchef N. Källström, fil. kand. H. Lamm, major L. Lawski, ark. G. Lettström, dir. H. Nordlander, fil. dr D. Norrman, dir. S. Norman, general O. Nygren, fröken L. Nyström, sekr. A. de Pomian, med. dr J. Adams-Ray, friherre E. Stjernstedt, pressattaché L. Szulkin-Lessel, lektor W. Tham, red. J. Wahlbärj J:r, överintendent E. Wettergren. Föreningens adress är Regeringsgatan 22, Stockholm, tel. 10 43 31, postgiro 57417.

Under verksamhetsåret 1947—48 har föreningen hållit två högtidssammanträden, dels årsmötet den 3 maj och dels på den polska republikens högtidsdag den 22 juli. Vid det förra tillfället höll fil. lic. Birger Calleman ett föredrag betitlat »Några drag ur polsk folktro». Under hösten 1947 höllos tvenne sammankomster, båda i samband med det besök, som 15 polska vetenskapsmän på inbjudan av Svenska Institutet då gjorde i vårt land. Vid det förstnämnda höll den polske arkeologen professor J. Kostrzewski föredrag om »Utgrävningarna av en förhistorisk stad vid Biskupin i Polen», vid det senare talade professor K. Kopecki om »Polens näringsliv och dess återuppbyggande». Under första halvåret 1948 ägde tre sammanträden rum, två av dem i samarbete med Svenska Teknologföreningen. Red. Mats Höjer talade vid det första om »Intryck från en resa i Polen», professor R. Ganszyniec vid det andra om »Aktuelle Probleme aus der Antike» och arkitekt G. Lettström vid det tredje om »Polsk återuppbyggnad». Föreningen anordnade vidare den 6 februari en avskedssoiré för det polska ministerparet Ostrowski, och har för övrigt under verksamhetsåret samarbetat med bl. a. Svenska Institutet och Svensk-polska studiesällskapet.

Till sist kan meddelas, att kommittén Hjälp Polens Barn under verksamhetsåret tills vidare nedlagt sitt hjälparbete, då detta numera koncentrerats till Svenska Europahjälpen. Under sin verksamhetstid har kommittén insamlat omkring 270,000 kr. och sänt varor av olika slag till Polen för i runt tal 500,000 kronor.

Föreningens medlemsantal har under verksamhetsåret ökat med 25 personer.

PRIS KR. 4:00
SEELIG & Co DISTRIBUTION